

Treasures

Uit de collecties van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde te Leiden

*From the collections of the KITLV/Royal Netherlands
Institute of Southeast Asian and
Caribbean Studies in Leiden*

*Dari koleksi Koninklijk Instituut
voor Taal-, Land- en Volkenkunde
di Leiden*

Omslag:

TREASURES

Uit de collecties van
het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde
te Leiden

KITLV Uitgeverij
Leiden
2009

Uitgegeven door:

KITLV Uitgeverij

Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde

Postbus 9515

2300 RA Leiden

Nederland

website: www.kitlv.nl

e-mail: kitlvpublishing@kitlv.nl

KITLV is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW)

Omslag: Creja ontwerpen, Leiderdorp

ISBN 978 90 6718 332 1

© 2009 Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de copyrighthouders.

Inhoud

Ten geleide	7
Inleiding	11
Verantwoording	7
Treasures	8
Lijst van afbeeldingen	58
Bibliografie	60

Contents

Foreword	7
Introduction	11
Acknowledgements	7
Treasures	8
List of illustrations	58
Bibliography	

Daftar isi

Kata pengantar	7
Prakata	11
Pertanggungjawaban	7
Treasures (Harta Karun)	8
Daftar ilustrasi	58
Bibliografi	60

*H.K.H. Prinses Máxima der Nederlanden bij haar bezoek
aan het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde
(KITLV), 6 november 2006. Foto: Ed Kooreman, Leiden*

*Her Royal Highness Princess Máxima of the Netherlands
during her visit to the Royal Netherlands Institute of Southeast
Asian and Caribbean Studies (KITLV), 6 November 2006.
Photograph by Ed Kooreman, Leiden.*

*Sri Paduka Putri kerajaan Belanda, Máxima, dalam kun-
jungan beliau ke Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en
Volkenkunde (KITLV), 6 November 2006.
Foto: Ed Kooreman, Leiden.*

Ten geleide

door H.K.H. prinses Máxima der Nederlanden, beschermvrouwe KITLV

De geschiedenis van Nederland is onlosmaelijker verbonden met het koloniale verleden en zijn ervenissen. Zo telt ons land nu ongeveer één miljoen Nederlanders met wortels in Nederlands-Indië of de Caraïben: de koloniale geschiedenis is, in figuurlijke zin, ‘thuisgekomen’ in Nederland. Misschien iets minder bekend is het feit dat het kolonialisme ook zijn neerslag vond in de schitterende wetenschappelijke en kunsthistorische collecties die een beeld geven van de verre streken die Nederland ooit min of meer beheerde.

Het Koninklijk Instituut van Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) nam al vroeg een zeer prominente plaats in onder de Nederlandse instellingen die zich richtten op de verzameling van kennis over de koloniën. Opgericht in 1851 heeft het KITLV in ruim anderhalve eeuw een wereldvermaarde collectie over de voormalige koloniën en hun onmiddellijke omgeving

Foreword

by HRH Princess Máxima,
patroness of the ‘Vereniging’ KITLV

The history of the Netherlands is inextricably linked to the colonial past and its legacies. Our nation counts approximately one million Dutchmen and Dutchwomen with roots in either the Dutch East Indies or the Caribbean: the colonial history has, in a metaphorical sense, ‘returned home’ to the Netherlands. Perhaps slightly less well known is the fact that colonialism also found its expression in the splendid scientific and art historical collections which create a picture of the remote areas that the Netherlands once more or less controlled.

From an early date the Royal Netherlands Institute of Southeast Asian and Caribbean Studies (KITLV) occupied a very prominent position among the Dutch institutions that specialized in collecting knowledge about the colonies. Founded in 1851, KITLV in over a century and a half compiled a world-famous collection on the former colonies and their

Kata pengantar

oleh Sri Paduka Putri Máxima,
ibu pelindung KITLV

Sejarah Belanda tak terpisahkan dari sejarah kolonial dan peninggalannya. Contohnya, negara kami merupakan tempat tinggal sekitar satu juta orang Belanda yang asal muasalnya dari Hindia Belanda atau Karibia: secara kiasan, sejarah kolonial telah ‘pulang’ ke Belanda. Mungkin kurang diketahui umum bahwa kolonialisme juga tercermin dalam koleksi ilmiah dan sejarah seni yang indah, dan yang memberi gambaran daerah-daerah jauh yang pernah, ku-rang lebih, dikuasai Belanda.

Sejak dulu Koninklijk Instituut van Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) menduduki tempat yang sangat menonjol antara lembaga Belanda yang tujuannya untuk mengumpulkan pengetahuan tentang daerah jajahan. Sejak pendiriannya pada 1851, selama lebih dari satu setengah abad KITLV berhasil membangun suatu koleksi yang terkenal di seluruh dunia, dalam bidang daerah bekas jajahan dan sekelilingnya (Asia

(Zuidoost-Azië, de Caraïben) opgebouwd. Het gaat daarbij enerzijds om een immense bibliotheek van bijna vijfhonderdduizend banden, anderzijds om bijzondere collecties, variërend van archieven, prenten, kaarten en foto's tot oral histories. Het wekt geen verwondering dat deze verzamelingen al decennia worden gerekend tot de internationale top: nergens ter wereld zijn zulke brede en uitstekend toegankelijke collecties over de Nederlandse koloniën en hun omgeving beschikbaar. Het verbaast daarom evenmin dat de leeszaal van het instituut ook door vele Indonesische, Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse onderzoekers wordt bezocht.

Het werkterrein van het KITLV, sinds 2001 een toonaangevend instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), heeft zich in de loop der tijden overigens verruimd. De collectievorming betreft ook de postkoloniale periode, waarbij het kantoor van het instituut in Jakarta een onmisbare rol speelt: jaarlijks wordt de bibliotheek met zo'n tienduizend titels verrijkt, voor een belangrijk deel in Indonesië verworven. Het KITLV heeft daarnaast een eigen uitgeverij met gezaghebbende publicaties, en een sterk gegroeide onder-

immediate surroundings (Southeast Asia, the Caribbean area). On the one hand there is an immense library holding almost half a million volumes; on the other hand there are the special collections, ranging from archives, prints, maps and photographs to oral histories. It is no wonder that these collections have been regarded as the international pinnacle for decades: nowhere else in the world are such broad-ranging and superbly accessible collections about the Dutch colonies and their surroundings available. Neither is it for that reason surprising that the reading room of the institute is frequented by many Indonesian, Surinamese, Antillean and Aruban researchers as well.

In the course of time, the academic scope of KITLV, since 2001 a leading institute of the Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW), has expanded. In building the collection, the postcolonial period is also taken into account, with the office of the institute in Jakarta playing an indispensable role: yearly the library is enriched with about ten thousand titles, a significant part of which is sourced from Indonesia. In addition to this, KITLV has its own in-house publishing department pro-

Tenggara and Karibia). Di samping perpustakaan yang sangat besar, yang terdiri dari hampir lima ratus ribu berkas, KITLV juga memiliki koleksi khusus, yang isinya bervariasi dari arsip, gambar, peta, foto sampai dengan oral histories. Karena itu tidak mengherankan bahwa kumpulan tersebut dianggap termasuk top internasional sejak beberapa dasawarsa: di seluruh dunia tidak ada tempat yang menyediakan koleksi mengenai jajahan Belanda dan sekitarnya yang begitu luas dan mudah diakses. Makanya juga tidak mengherankan bahwa ruang baca institut ramai dikunjungi oleh peneliti Indonesia, Suriname, Antilla dan Aruba.

Bidang kerja KITLV, institut yang menjadi tolok ukur dan bernaung di bawah Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) sejak tahun 2001, diperluas seiring dengan berjalanannya waktu. Pembentukan koleksi juga mencakup periode pascakolonial, dengan peran kantor KITLV di Jakarta yang sangat diperlukan: setiap tahun perpustakaan dikembangkan dengan sekitar sepuluh ribu judul, yang sebagian besar diperoleh di Indonesia. Selain itu KITLV mempunyai penerbit sendiri dengan publikasi yang berwibawa, dan bagian penelitian yang

zoeksafdeling. Het aandachtsgebied is bovendien verruimd naar de postkoloniale migranten in Nederland zelf.

Het Huis van Oranje-Nassau heeft altijd veel belang gehecht aan de bestudering en documentatie van de koloniën en ondersteunde daarom ook het KITLV. Koning Willem III verleende het instituut het predicaat ‘koninklijk’ en werd de eerste beschermheer van het KITLV. Het is voor mij bijzonder om in deze lijn van beschermheren en -vrouwen te staan, die van Willem III via Wilhelmina en Juliana naar mijn schoonvader prins Claus leidde. Als huidig beschermvrouwe van het KITLV voel ik mij verbonden met het instituut.

Daarom ook is het mij een groot plezier dit ‘Ten geleide’ te schrijven bij het boek met ‘Treasures’ uit de collecties van het instituut. Bij mijn eerste bezoek aan het KITLV, in 2006, was ik zeer onder de indruk van de rijkdom van deze collecties, een schat die onvoldoende bekend is buiten de kring van deskundigen. Ook daarom juich ik het initiatief toe om in dit mooi vormgegeven boek een kleine selectie uit deze collecties te publiceren: een staalkaart die het

ducing authoritative publications, whilst also accomodating a strongly developed research department. Its area of expertise has moreover expanded to include the postcolonial migrants in the Netherlands itself.

The House of Orange-Nassau has consistently attached great importance to the study and documentation of the colonies and for that reason it supported KITLV. King Willem III granted the institute the designation ‘royal’ and became the first patron of the ‘Vereniging’ KITLV. It is significant for me to be part of this lineage of patrons and patronesses, leading from Willem III through Wilhelmina and Juliana to my father-in-law Prince Claus. Acting as the current patroness of the ‘Vereniging’, I feel a connection to the institute.

It is therefore also a great pleasure for me to write this ‘Foreword’ accompanying this book filled with ‘Treasures’ from the collections of the institute. During my first visit to KITLV, in 2006, I was very impressed with the sumptuousness of this collection, a treasure that is insufficiently known beyond a circle of connoisseurs. That is another reason why I wel-

sangat berkembang. Lagi pula, bidang perhatian bertambah luas dengan migran pascakolonial di negeri Belanda sendiri.

Keluarga Oranje-Nassau senantiasa menaruh perhatian terhadap penelitian dan dokumentasi jajahan dan karena itu mendukung KITLV. Raja Willem III-lah yang memberikan predikat ‘koninklijk’ (kerajaan) dan menjadi bapak pelindung KITLV yang pertama. Bagi saya, luar biasa untuk menjadi bagian dari jajaran bapak dan ibu pelindung ini, yang juga mencantumkan Willem III, Wilhelmina, Juliana dan bapak mertua saya, Pangeran Claus. Sebagai ibu pelindung KITLV yang sekarang, saya merasa punya keterikatan dengan institut ini.

Karena itu merupakan suatu kesenangan bagi saya untuk menulis kata pengantar buku dengan ‘Treasures’ (harta karun) dari koleksi institut. Pada kunjungan pertama ke KITLV, pada tahun 2006, saya sangat terkesan oleh kekayaan koleksi ini, suatu harta karun yang kurang terkenal di luar kalangan orang ahli. Karena alasan itu juga saya sangat mendukung inisiatif untuk mempublikasikan suatu seleksi kecil koleksi tersebut, dalam buku yang dirancang dengan indah ini:

verlangen opwekt om méér te zien. Inmiddels weet ik uit eigen waarneming dat uit de rijke collecties van het KITLV nog vele, al even sprekende ‘Treasures’ zouden kunnen worden samengesteld.

Voor deze uitgave is de selectie bewust beperkt tot het ‘daar’ en ‘toen’: alle afbeeldingen betreffen de koloniale periode. Gezien het feit dat het KITLV tegenwoordig zo uitdrukkelijk ook de postkoloniale geschiedenis dáár en de postkoloniale migranten híer tot zijn missie rekent, ligt het voor de hand dat een van de volgende verzamelingen ‘Treasures’ juist die nieuwe dimensies tot thema zal hebben. Ik zie daar naar uit. De koloniale geschiedenis is nu eenmaal onvoltooid verleden tijd, een verleden met levende erfenissen.

Ik wens u veel lees- en kijkplezier toe!

come the initiative to publish a small selection from the collections in this beautifully designed book, an eclectic sample book that elicits the desire to see more. By now I know from my own experience that from KITLV’s rich and extensive collections many more books containing ‘Treasures’, as striking as this volume, could be compiled.

For this publication the selection has deliberately been restricted to the ‘there’ and ‘then’: all illustrations relate to the colonial period. Taking into account KITLV’s modern mission to include the postcolonial history there, and the postcolonial migrants here, it seems only natural that the next collection of Treasures will have precisely those new dimensions as its theme. I look forward to that. After all, the colonial history still continues today by virtue of its living legacies.

I hope you receive as much pleasure from reading this book and looking at its pictures as I did!

suatu kartu contoh yang mendorong keinginan untuk melihat lebih banyak. Sementara ini, berdasarkan pengamatan sendiri, saya tahu koleksi KITLV yang kaya itu dapat merupakan sumber banyak ‘Treasures’ lagi, yang sama ekspresifnya dengan yang ini.

Untuk terbitan ini, seleksi dengan sengaja terbatas pada ‘di sana’ dan ‘waktu itu’: semua gambar menyangkut zaman kolonial. Melihat kenyataan bahwa misi KITLV sekarang juga dengan tegas mencakup sejarah pascakolonial ‘di sana’ dan migran pascakolonial ‘di sini’, masuk akal bahwa salah satu kumpulan ‘Treasures’ yang akan menyusul justru bertema dimensi yang baru itu. Saya sudah menunggu-nunggu terbitan itu. Kenyataannya mau tidak mau, sejarah kolonial merupakan masa lampau yang belum selesai, suatu masa lalu dengan warisan yang hidup.

Saya mengucapkan selamat membaca dan menikmati.

Inleiding

‘Oh, East is East and West is West, and never the twain shall meet’ dichtte de Engelse schrijver Rudyard Kipling in The ballad of East and West. Toch is er een plek waar ‘Oost’ en ‘West’ elkaar ontmoeten: het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) te Leiden. Sinds de oprichting in 1851 richt het KITLV zich op het verzamelen van informatie over de (voormalige) koloniën. Na ruim anderhalve eeuw verzamelen zijn de collecties van het instituut in kwantitatief en kwalitatief opzicht toonaangevend in de wereld. Zo bezit de bibliotheek bijvoorbeeld de grootste collectie publicaties in Indonesische talen buiten Indonesië.

Het instituut verzamelde weliswaar vanaf zijn oprichting informatie over de koloniën, maar het legde niet onmiddellijk collecties aan. Het eerste boek dat werd aangeschaft was het kasboek, in 1863 voor twee gulden. Pas na opneming van de boekerij van zusterorganisatie het Indisch Genootschap in 1869 kreeg het

Introduction

‘Oh, East is East and West is West, and never the Twain shall meet,’ wrote the English author Rudyard Kipling in The ballad of East and West. Yet there is a place where ‘East’ and ‘West’ meet: the Royal Netherlands Institute of Southeast Asian and Caribbean Studies (KITLV) at Leiden. Since its foundation in 1851, KITLV has concentrated on collecting information on the former Dutch colonies. After compiling for well over a century and a half the collections of the institute now set the world standard, both from a quantitative and a qualitative viewpoint. The library for instance holds the largest collection of publications in Indonesian languages outside of Indonesia.

While KITLV had been gathering information on the colonies since its foundation, it did not institute its collections straight away. The first book that was purchased was the cash book; it was bought in 1863 for two guilders. It was only after the takeover of the library of its sister organization Indisch Genootschap (Indies

Prakata

‘Oh, East is East and West is West, and never the twain shall meet’ demikian bunyinya kata-kata puisi sastrawan Inggris Rudyard Kipling dalam The ballad of East and West. Namun demikian, ada tempat di mana ‘Timur’ dan ‘Barat’ itu saling bertemu: Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) di Leiden. Sejak pendiriannya pada 1851, KITLV mengarahkan perhatian pada pengumpulan informasi mengenai daerah bekas jajahan Belanda. Akibat proses pengumpulan selama lebih dari satu setengah abad itu, koleksi-koleksi lembaga ini menjadi terkemuka di seluruh dunia, baik secara kuantitatif maupun kualitatif. Perpustakaan, misalnya, memiliki koleksi publikasi berbahasa Indonesia yang paling besar di luar Indonesia sendiri.

Walaupun institut telah mengumpulkan informasi mengenai daerah jajahan sejak pendiriannya, namun tidak langsung mulai menyusun koleksi. Buku pertama yang dibeli adalah buku kas, pada 1883 dengan harga dua gulden. Baru

KITLV de beschikking over wat in die dagen als de beste koloniale bibliotheek van Nederland werd beschouwd. Sindsdien is die bibliotheek gestaag gegroeid.

Treasures biedt een doorsnede van de visuele rijkdom van deze omvangrijke collecties. De afdeling Collecties, een recente samenvoeging van de afdelingen Bibliotheek, Archief en Beeld en een deel van de Caraïbische Studies, omvat een aantal indrukwekkende collecties die bovendien ieder jaar door aankoop en schenking worden uitgebreid.

Er is allereerst de bibliotheek met meer dan driehonderdduizend titels in ongeveer vijf-honderdduizend banden. Daarnaast zijn er de bijzondere collecties. Hier vinden we de fotocollectie (circa tweehonderdduizend foto's, prentbriefkaarten en negatieve), de prenten- en tekeningencollectie (circa vijfduizend stuks), de kaartencollectie (vijfhonderd atlassen en vijftienduizend kaarten en kaartbladen), de archieven en handschriftencollectie (ruim vierhonderd strekkende meter handschriften en archieven in Indonesische en Europese talen) en de audiovisuele collectie (tienduizend beeld- en geluidsdragers waarin zich een recent opgezet audiovi-

Society) in 1869 that KITLV acquired what in those days was considered the best colonial library in the Netherlands. That library has grown steadily since then.

Treasures offers a cross section of the visual wealth of these extensive collections. The Department of Collections, a recent amalgamation of the Departments of Library, Archive and Image and a part of the Caribbean Studies, contains a number of impressive collections which are still expanded yearly through acquisition and donations.

First and foremost there is the library, holding more than three hundred thousand titles, published in over approximately half a million volumes. In addition there are the special collections. Here we encounter the photo collection (approximately two hundred thousand photographs, picture postcards and negatives), the prints and drawings collection (approximately five thousand items), the cartographic collection (five hundred atlases and fifteen thousand maps and charts), the archives and manuscripts collection (well over four hundred linear metres of manuscripts and archives in Indonesian and European languages) and the audiovisual col-

setelah pencantuman perpustakaan organisasi kerabat ‘Indisch Genootschap’ pada tahun 1869, KITLV memperoleh apa yang dianggap perpustakaan kolonial yang paling lengkap di negeri Belanda waktu itu. Sejak itu perpustakaan itu terus menerus bertumbuh.

Treasures menawarkan contoh representatif kekayaan visual koleksi yang luas ini. Bagian Koleksi, hasil penggabungan bagian Perpustakaan, Arsip dan Gambar dan sebagian Studi Karibia yang baru dilakukan, mencakup beberapa koleksi yang mengesankan dan yang diperluas tahun demi tahun akibat pembelian dan donasi.

Pertama-tama: perpustakaannya dengan lebih dari tiga ratus ribu judul dalam sekitar lima ratus ribu jilid. Selain itu ada koleksi khusus. Di sini kita menemukan koleksi foto (sekitar dua ratus ribu foto, kartu pos bergambar dan negatif), koleksi gambar (sekitar lima ribu buah), koleksi peta (lima ratus atlas dan limabelas ribu peta dan buku atlas), arsip dan koleksi naskah (jika direntang lebih dari empat ratus meter panjangnya dengan naskah dan arsip berbahasa Indonesia dan Eropa), dan koleksi audiovisual (sepuluh ribu gambar dan hasil rekaman suara, termasuk arsip audiovisual mengenai kehidupan

sueel archief bevindt over het dagelijkse leven in Indonesië). Verder bezit het KITLV enige curiosa zoals beeldjes, meubels, schilderijen en penningen die strikt genomen niet passen in het collectieprofiel, maar onderdeel uitmaakten van vroege schenkingen. Al deze collecties zijn of worden op dit moment digitaal toegankelijk gemaakt en zijn te raadplegen via de website (www.kitlv.nl).

Veel instituutsmedewerkers hebben in de loop der tijd hun beste krachten gewijd aan de acquisitie, het ontsluiten en conserveren van de collecties. Twee van hen wil ik hier noemen: Gerret Pieter Rouffaer (1860-1928) en Rob Nieuwenhuys (1908-1999).

Het belang van Rouffaer voor de Indonesische studies kan moeilijk worden overschat. Hij deed onderzoek naar en publiceerde over tal van onderwerpen met betrekking tot de archipel. Zijn op het instituut berustend archief wordt dan ook tot op de dag van vandaag veelvuldig door bezoekers uit binnen- en buitenland geraadpleegd. Belangrijker voor het KITLV is misschien nog wel dat hij, eerst onbezoldigd en later bezoldigd,

lection (ten thousand video and audio tapes, encompassing a recently set up audiovisual archive detailing daily life in Indonesia). In addition to this, KITLV keeps some curios in its possession, such as small sculptures, pieces of furniture, paintings and farthings which strictly speaking do not fit the profile of the collection, but were part of early donations. All these collections are digitally accessible or are being digitalized at this present moment and can be consulted via the website (www.kitlv.nl).

In the course of time many staff members of the institute have devoted their efforts to the acquisition, accessibility and preservation of the collections. Two of them deserve special mention here: Gerret Pieter Rouffaer (1860-1928) and Rob Nieuwenhuys (1908-1999).

The importance of Rouffaer to the field of Indonesian Studies cannot be overestimated. He conducted research and published on a large number of topics regarding the archipelago. Not surprisingly to this very day his archive, which is held at the institute, is consulted by guests from home and abroad. Perhaps even more important for KITLV is that Rouffaer, first unpaid and then

sehari-hari di Indonesia yang baru disusun). Selain itu KITLV juga memiliki sejumlah barang kuriosa seperti patung, perabot rumah tangga, lukisan dan mata uang logam yang, secara terang sangat tidak cocok dengan profil koleksi, namun menjadi bagian barang yang dihibahkan. Semua koleksi tersebut telah dapat diakses (atau sedang dipersiapkan untuk diakses) secara digital dan dapat dikunjungi melalui website (www.kitlv.nl).

Selama ini, para pegawai KITLV berupaya dengan sekuat mungkin demi akuisisi, pembukaan dan konservasi koleksi. Dua orang antara mereka ingin saya sebut di sini: Gerret Pieter Rouffaer (1860-1928) dan Rob Nieuwenhuys (1908-1999).

Pentingnya Rouffaer untuk studi Indonesia sulit dinilai berlebihan. Beliau meneliti dan menulis tentang berbagai macam topik dalam bidang Nusantara. Sampai saat ini arsipnya, yang disimpan di KITLV, masih sering dikonsultasi oleh pengunjung, baik dari dalam maupun dari luar negeri. Yang mungkin lebih penting untuk KITLV adalah bahwa dia, pertama-tama tanpa bayaran dan kemudian digaji, berhasil mengem-

G.P. Rouffaer in zijn werkkamer op het instituut

G.P. Rouffaer in his office at the institute

G.P. Rouffaer di ruang kerjanya di KITLV

in de voor hem gecreëerde functie van adjunct-secretaris (1898-1928) de collecties fors wist uit te breiden. Als eerste zag hij het belang in van het aanleggen van een fotocollectie. Zijn verzameldrift bracht hem vaak in conflict met opeenvolgende secretarissen van het instituut die niet altijd de noodzaak van bepaalde aankopen inzagen. Rouffaer bereikte dan meestal langs andere weg zijn zin: door de werken zelf aan te kopen en aan het instituut te schenken of een beroep te doen op kapitaalkrachtige leden van het instituut om hetzelfde te doen. Rouffaer stond ook aan de wieg van de otsluiting van de collecties. Van zijn hand verscheen in 1898 een catalogus van de land- en zeekaarten van het KITLV en in 1908 de eerste bibliotheekcatalogus. Het laatste is een systematische catalogus waarin hij de aanwezige boeken en tijdschriften in maar liefst 78 rubrieken onderbracht. Deze systematische indeling van Rouffaer is tot 1995 in de bibliotheek gebruikt om de boeken in het magazijn te ordenen.

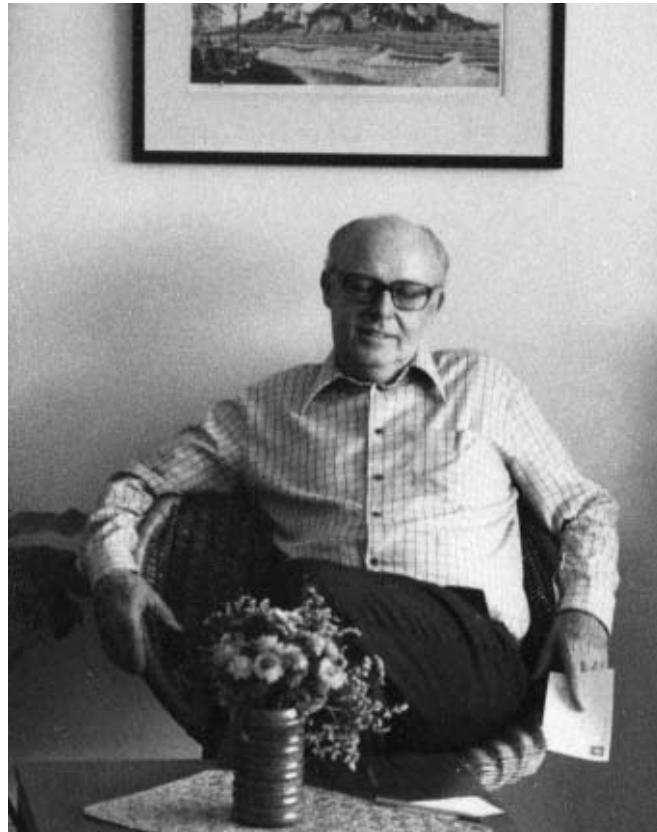
Als geen ander heeft Rob Nieuwenhuys de collecties van het KITLV onder de aandacht gebracht van een groter publiek. Voor het sa-

later paid, in his capacity of deputy secretary (1898-1928), a post especially created for him, managed to expand the collections substantially. He was the first to see the significance of founding a photo collection. His passion for collecting often brought him into conflict with successive secretaries of the institute, who did not always see the need for making particular acquisitions. In such cases Rouffaer as a rule achieved his aims by other means: by purchasing the works himself and then donating them to the institute, or by making an appeal to wealthy members of the institute to do the same. Rouffaer was also instrumental in making the collections accessible. In 1898 a catalogue appeared of the land and nautical charts available at KITLV, followed in 1908 by the first library catalogue; both were produced by his hand. The latter is a systematic catalogue, in which he classified the available books and magazines in no less than 78 sections. Rouffaer's systematic classification has been used in the library up to 1995 to organize the books in the central repository.

More than anybody else Rob Nieuwenhuys brought the collections of KITLV to the attention

bangkan koleksi, dalam fungsi sebagai wakil sekretaris (1898-1928) yang diciptakan khusus bagi dia. Dia adalah orang pertama yang melihat pentingnya membuat koleksi foto. Semangatnya untuk mengumpulkan sering menyebabkan konflik dengan sekretaris yang berturut-turut, yang tidak selalu melihat keperluan pembelian tertentu. Akhirnya, Rouffaer mendapatkan apa yang diinginkannya dengan cara lain: dengan membeli karya itu sendiri dan menghadiahkannya pada KITLV, atau dengan mengimbau anggota yang berada untuk berbuat demikian. Rouffaer juga memelopori pembukaan koleksi. Pada tahun 1898 ia menerbitkan katalogus peta bumi dan laut milik KITLV, dan pada tahun 1908, katalogus perpustakaan yang pertama. Karya yang disebut terakhir adalah katalogus sistematis yang memasukkan buku dan majalah yang ada ke dalam tidak kurang dari 78 kategori. Kategorisasi sistematis oleh Rouffaer ini masih diterapkan di perpustakaan sampai tahun 1995 untuk menata buku dalam gudang.

Dalam bidang meminta perhatian masyarakat luas untuk koleksi KITLV, Rob Nieuwenhuys tak ada bandingannya. Demi penyusunan karya

Rob Nieuwenhuys vlak voor zijn afscheid van het KITLV in 1973.

Rob Nieuwenhuys upon his retirement from KITLV in 1973

Rob Nieuwenhuys, tidak lama sebelum pamit dari KITLV pada tahun 1973.

menstellen van zijn standaardwerk over de Nederlands-Indische letterkunde Oost-Indische spiegel; Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven, vanaf de eerste jaren der Compagnie tot op heden legde hij een grote documentatie aan. Dit resulteerde in de oprichting van een aparte afdeling: Documentatie Geschiedenis Indonesië (DGI). Feitelijk werden in deze afdeling alle bijzondere collecties samengebracht. In zijn bekende foto-boeken *Tempo doeloe*, *Komen en blijven*, *Baren en oudgasten* en *Met vreemde ogen* weet hij door middel van zeer persoonlijke bijschriften de foto's uit de fotocollectie van het KITLV tot leven te brengen.

Ik hoop dat Treasures evenzeer mag bijdragen tot vergroting van de belangstelling voor de rijke collecties van het instituut.

Jan van Rosmalen
Coördinator Bijzondere Collecties

of a wider public. His standard work on Dutch colonial literature Oost-Indische Spiegel; Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven, vanaf de eerste jaren der Compagnie tot op heden (English title: Mirror of the Indies: A history of Dutch colonial literature) was based on extensive documentation. This resulted in the foundation of a separate department: Documentatie Geschiedenis Indonesië or DGI (Documentation History Indonesia). In effect all special collections were centralized in this department. In his well-known photo-books *Tempo doeloe*, *Komen en blijven*, *Baren en oudgasten* and *Met vreemde ogen* he managed to breath new life into the pictures from the photo collection of KITLV by means of very personal captions.

I hope that Treasures may contribute likewise to the expansion of interest in the rich collections of the institute.

Jan van Rosmalen
Coordinator Special Collections

acuan mengenai sastra Hindia Belanda Oost-Indische spiegel; Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven, vanaf de eerste jaren der Compagnie tot op heden, ia membuat banyak dokumentasi yang besar. Hasilnya adalah pendirian bagian yang tersendiri: Documentatie Geschiedenis Indonesië (DGI) (Dokumentasi Sejarah Indonesia). Sebenarnya, dalam bagian ini digabungkan semua koleksi khusus. Dalam buku fotonya yang terkenal *Tempo doeloe*, *Komen en blijven*, *Baren en oudgasten* dan *Met vreemde ogen* dia berhasil menghidupkan kembali foto dari koleksi foto KITLV dengan teks yang bersifat sangat pribadi.

Mudah-mudahan Treasures ikut menyumbang pada peningkatan minat untuk koleksi KITLV yang kaya ini.

Jan van Rosmalen
Koordinator Koleksi Khusus

Verantwoording

Niets lijkt zo eenvoudig als het maken van een selectie van mooie documenten uit de rijke collecties van het KITLV, maar de praktijk is weerbarstig. Ieder antwoord op de vraag ‘wat is mooi?’ is strikt persoonlijk en automatisch onderwerp van discussie. Afgezien van de esthetische kwestie, is er de enorme hoeveelheid materiaal waaruit de keuze kan worden gemaakt. De collecties omvatten samen honderdduizenden boeken, foto’s en andere documenten. De diversiteit aan onderwerpen in de collecties is zo groot, dat een thematische aanpak bij voorbaat lijkt uitgesloten. In overleg met het managementteam is een aantal criteria opgesteld dat het selectieproces vergemakkelijkte. In de eerste plaats is geprobeerd om van elke materiaalsoort, zoals prenten, kaarten, foto’s, tekeningen en handschriften, karakteristieke voorbeelden op te nemen. Verder is er gestreefd naar een evenwicht tussen Nederlands Oost- en West-Indië. Alleen illustraties uit de periode

Acknowledgements

Nothing seems as straightforward as making a selection from the beautiful documents and other materials available in the rich collections of KITLV. However, in practice the selection process is rather complicated. For each article we must ask the question: ‘What is beautiful?’ This is strictly personal and by default a topic of discussion. Apart from matters of aestheticism, one is faced with this enormous quantity of material from which to choose. In its entirety the collection contains hundreds of thousands of books, photographs and other documents. Due to the vast diversity of topics in the collections, a thematic approach seemed to be ruled out from the start. In consultation with the management team, a number of criteria were laid down that facilitated the selection process. In the first place, it has been attempted to include characteristic examples of every kind of material, among them pictures, maps, photographs, drawings and manuscripts. Next, we tried to achieve

Pertanggungjawaban

Sepertinya gampang sekali membuat seleksi dokumen yang bagus dari koleksi KITLV yang kaya itu. Kenyataannya tidak begitu. Setiap jawaban pada pertanyaan ‘bagus itu apa?’ sangat bersifat pribadi dan dengan sendiri menjadi pokok diskusi. Lepas dari persoalan estetis, ada masalah dengan banyaknya bahan yang dapat dipilih. Koleksi seluruhnya terdiri dari ratusan ribu buku, foto dan dokumen lain. Karena keragaman pokok dalam koleksi, dengan jelas penanganan tematis berdasarkan tema tidak mungkin. Dalam musyawarah dengan tim manajemen disusun beberapa kriteria, yang memudahkan proses seleksi. Pertama-tama kami berupaya memasukkan semua jenis bahan, seperti gambar, peta, foto, sketsa, naskah dan contoh yang khas. Selain itu diupayakan mencapai keseimbangan antara Hindia (Timur) Belanda dan Hindia Barat. Hanya ilustrasi dari periode sebelum 1950 yang diseleksi. Kemudian dicoba untuk memilih beberapa contoh dari setiap masa da-

voor 1950 zijn geselecteerd. Binnen die periode is geprobeerd uit ieder tijdvak iets te kiezen, waarbij de negentiende en vroeg-twintigste eeuw relatief sterk zijn vertegenwoordigd, omdat het meeste beeldmateriaal dat in de collecties aanwezig is uit die periode stamt. De keuze blijft echter arbitrair. Aan de hand van dezelfde criteria kan een heel andere publicatie worden samengesteld. Ik troost me met de gedachte dat deze uitgave hopelijk de eerste is in een reeks van vergelijkbare werken. Afbeeldingen die nu niet aan bod zijn gekomen, kunnen daarin als nog een plek krijgen.

In deze uitgave draait het natuurlijk in de eerste plaats om het beeld. De tekst bij iedere afbeelding is dan ook met opzet kort gehouden. Ten behoeve van de leesbaarheid is de geraadpleegde literatuur niet bij iedere afbeelding apart, maar pas aan het einde van het boek opgenomen.

Hoofdbrekens over de selectie daargelaten overheerste toch vooral het plezier in het samenstellen en schrijven van Treasures. Het is een voorrecht om te mogen werken met zulk waardevol bronnenmateriaal in een aangename omgeving waar diverse collega's mij met raad

a balance between the Dutch East Indies and the Dutch West Indies. Only illustrations from the period before 1950 have been selected. Within that time frame we have attempted to choose something from every era, whereby the nineteenth and early twentieth century are relatively better represented, since most of the visual material present in the collection stems from that period. The choice however remains arbitrary. Based on the same criteria a completely different publication could have been compiled. I comfort myself with the thought that this publication will hopefully be the first in a series of comparable volumes. Images which we have been unable to include in this book can still find a place within these future works.

Obviously this publication revolves around the images. Therefore the text accompanying each image has deliberately been kept short. In order to improve readability, the consulted literature is not mentioned with each individual image, but rather at the end of the book.

Despite worries with regard to the selection of material, it was the pleasure in compiling and writing Treasures that dominated my experience. It is a privilege to be able to work with

lam periode itu. Dokumen dari abad ke-19 dan awal abad ke-20 lebih banyak daripada periode lain, karena kebanyakan bahan visual dalam koleksi berasal dari periode itu. Pilihan yang dibuat tetap bersifat manusuka. Dengan memakai kriteria yang sama dapat disusun terbitan yang sangat berbeda. Saya menjadi terhibur karena berharap terbitan ini adalah yang pertama dalam seri karya serupa. Gambar-gambar yang tidak sempat dimasukkan sekarang, dapat dimuat dalam karya berikutnya.

Dalam terbitan ini semua berkisar tentang gambarannya. Karena itu, teks pada setiap gambar dengan sengaja dibatasi. Demi keterbacaan, sumber kepustakaan tidak dimuat tersendiri pada setiap gambar, tetapi baru pada akhir buku ini.

Lepas dari banyaknya pemikiran tentang seleksi, selama proses menyusun dan menulis Treasures perasaan senanglah yang paling kuat dirasakan. Suatu kehormatan bagi saya karena boleh kerja dengan bahan sumber yang begitu berharga, apalagi dalam lingkungan kerja yang menyenangkan dengan nasehat dan bantuan berbagai rekan kerja. Saya perlu berterima kasih sekali kepada mereka.

en daad hebben bijgestaan. Ik ben hun daarvoor veel dank verschuldigd.

such valuable sources and to do so in a pleasant environment where various colleagues have supported me by word and deed. For that I am greatly indebted to them.

???????????

*Alles is veel voor wie niet veel verwacht
Het leven houdt zijn wonderen verborgen
Tot het ze, opeens, toont in hun hoogen staat.*

Uit J.C. Bloem, ‘De Dapperstraat’

*Everything is much for one who expects little
Life holds its wonders hidden
Until, suddenly, it presents them in a state of grace*

From J.C. Bloem, ‘De Dapperstraat’

*Alles is veel voor wie niet veel verwacht
Het leven houdt zijn wonderen verborgen
Tot het ze, opeens, toont in hun hoogen staat.*

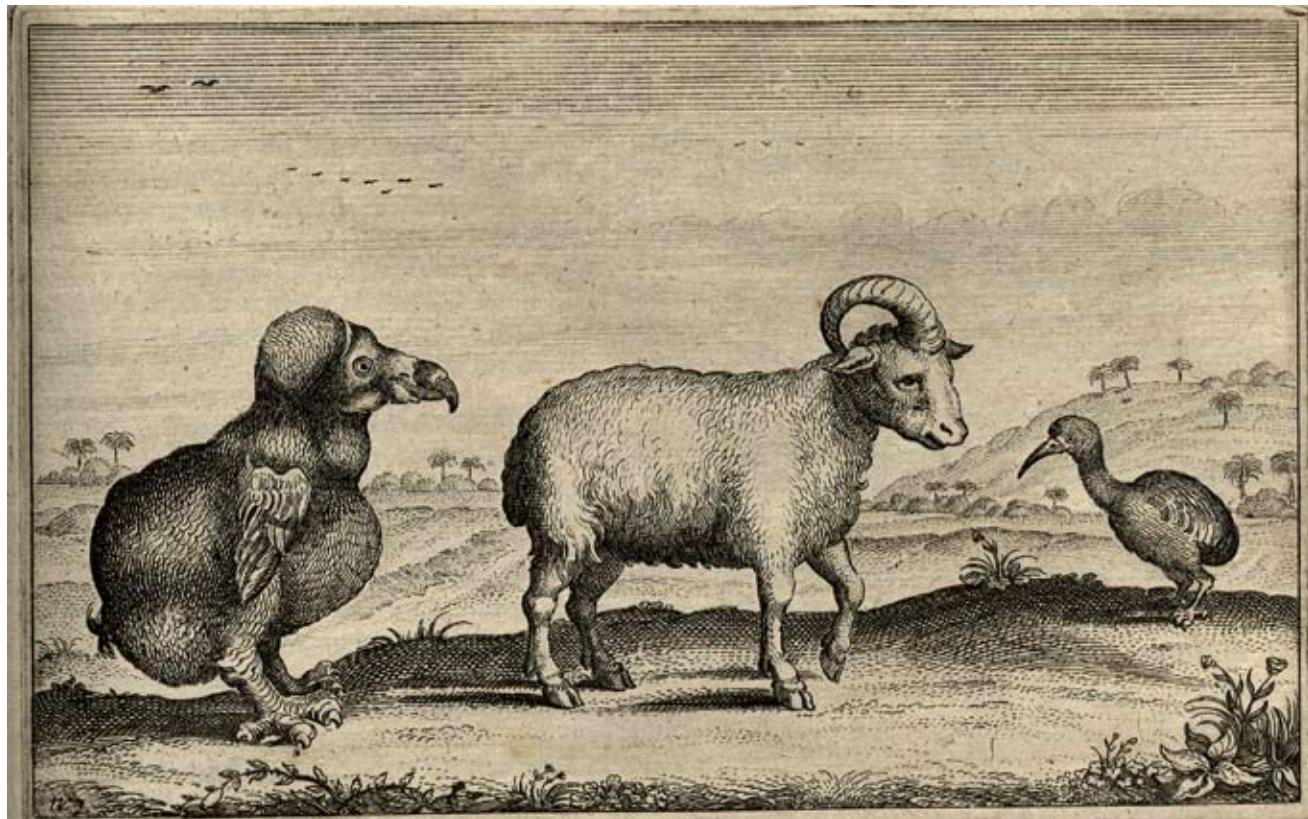
Cuplikan dari: J.C. Bloem, ‘De Dapperstraat’

Aan het einde van de zestiende eeuw vertrokken de eerste Hollandse schepen naar Oost-Indië. Van de tweede reis naar Indië maakte Pieter van den Broecke een reisverslag dat werd opgenomen in de verzameling *Begin ende voortgang, van de Vereenighde Nederlantsche Geocroyerde Oost-Indische Compagnie [...]*. In het reisverslag werd niet alleen bijgehouden hoe de reis verliep, met gevallen van scheurbuik, muiterij en vele andere gebeurtenissen, maar ook wat de schepelingen onderweg tegenkwamen. Het is een vroege natuurhistorische en antropologische beschrijving. Veel kwam de reiziger onbekend en dus vermeldenswaardig voor. Het verhaal werd verlucht met afbeeldingen van deze vreemde zaken. Opvallend aan dit plaatje met uitheemse fauna is de dodo links. De Nederlanders hebben de twijfelachtige eer deze soort te hebben uitgeroeid.

At the end of the sixteenth century the first Dutch ships sailed for the Dutch East Indies. Based on his second journey to the Indies, Pieter van den Broecke wrote a travelogue that was included in the anthology *Begin ende voortgang, van de Vereenighde Nederlantsche Geocroyerde Oost-Indische Compagnie [...]* (Beginning and development, of the Dutch East India Company [...]). In this travelogue he not only recorded how the journey progressed, detailing instances of scurvy, mutiny and many other events, but also described the encounters of the crew members. It is in fact an early natural history and anthropological description. Much was unknown to the travellers and therefore worth mentioning. The story was emblazoned with images of these strange subjects. Remarkable about this image of exotic fauna is the dodo on the left. The Dutch have the dubious honour of making its kind extinct.

Pada akhir abad ke-16 kapal-kapal Belanda pertama berangkat ke Hindia Timur. Pieter van den Broecke menulis laporan mengenai perjalanananya yang kedua ke Hindia, yang dimuat dalam kumpulan karangan *Begin ende voortgang, van de Vereenighde Nederlantsche Geocroyerde Oost-Indische Compagnie [...]* (Awal dan perkembangan perusahaan Hindia Timur Belanda yang diberi oktroi [...]). Laporan ini tidak hanya mementaskan perkembangan perjalanan, dengan ‘scorbutus’*, pemberontakan dan sejumlah besar peristiwa lain, tetapi juga menyebut semua yang ditemukan awak kapal selama perjalanan. Laporan ini sebenarnya merupakan deskripsi biologis dan antropologis yang awal. Banyak temuan para pengembawa itu dianggap asing dan, karena itu, dirasakan patut dicatat. Ceritanya dihiasi dengan gambar hal-hal yang aneh ini. Yang mencolok pada gambar dengan fauna asing ini adalah burung *dodo* di sebelah kiri. Pemunahan jenis hewan ini adalah perbuatan yang sangat tidak patut dibanggakan orang Belanda.

* Penyakit yang diakibatkan oleh kekurangan vitamin C.

1

'Bock met een hoorn', 1646

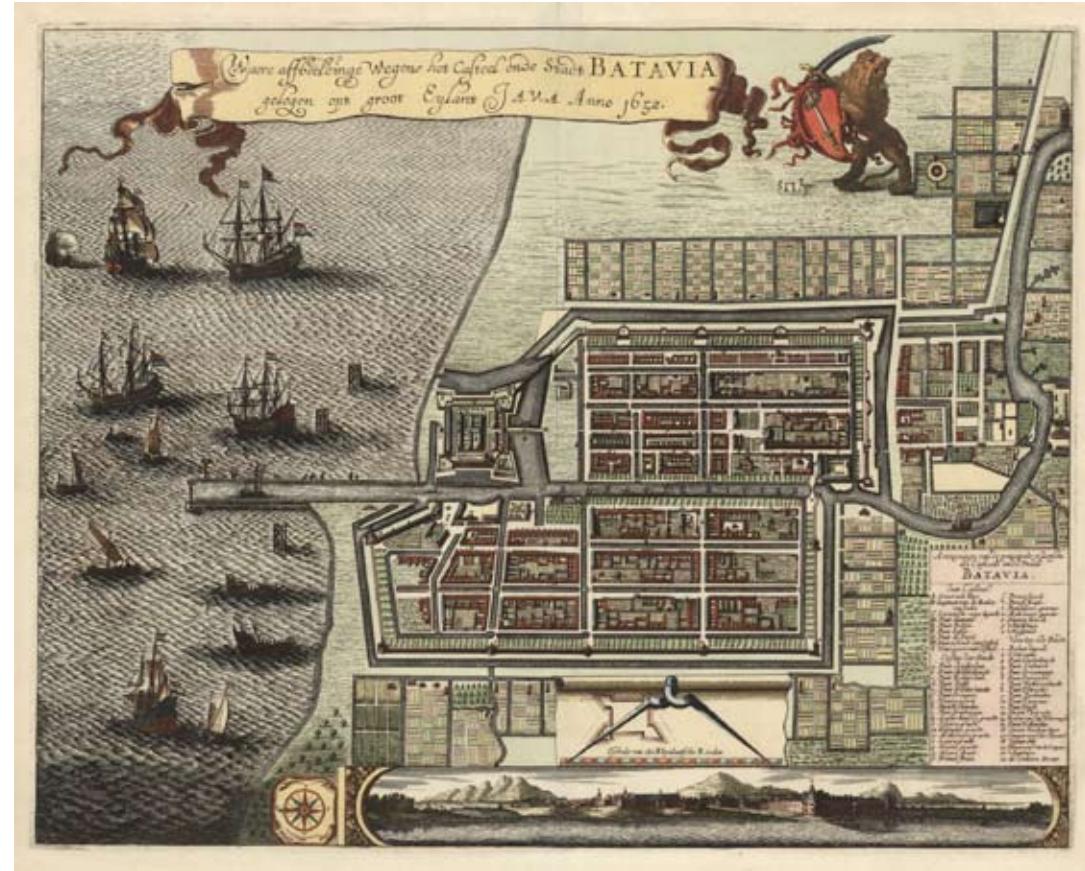
Batavia was de centrale ontmoetingsplaats van de schepen van de VOC, het hoofdkwartier in Azië. Deze functie vervulde het sinds 1619. De VOC had hier al in 1610 een vestiging, die echter ondergeschikt was aan die te Bantam. Toen de vorst van Jakatra met steun van de Bantammers en de Engelsen de Nederlanders trachtte te verdrijven, sloeg Jan Pieterszoon Coen toe, veroverde de plaats en verdreef de vorst. Jakatra werd nu Batavia genoemd. De positie van Batavia was pas definitief veilig nadat het in 1628 en 1629 twee belegeringen van het Javaanse rijk Mataram had doorstaan. Nadat in het midden van de zeventiende eeuw vrede was gesloten met Bantam en Mataram lag het achterland van Batavia open voor economische exploitatie.

Batavia was the central meeting point for the ships of the Dutch East India Company (VOC); it was here they formed their headquarters in Asia. The city had fulfilled this role since 1619. As early as 1610 the VOC had already established a settlement here, which however was subordinate to the one in Bantam. When the sovereign of Jakatra with support of the Bantamese and the English tried to expel the Dutch, Jan Pieterszoon Coen seized the opportunity to conquer the place and chase away the monarch. Jakatra was renamed Batavia. The position of Batavia was only safely secured after it had endured the two sieges of 1628 and 1629 by the Javanese kingdom of Mataram. In the middle of the seventeenth century, when peace had been negotiated with Bantam and Mataram, the Batavian hinterland was laid bare for economic exploitation.

Batavia merupakan pusat tempat bertemu-nya kapal VOC, dan markas besarnya di Asia. Fungsi ini diimbannya sejak tahun 1619. VOC telah memiliki pangkalan di tempat ini pada tahun 1610, tetapi pada waktu itu Bantam lebih penting. Ketika sultan Jakatra, dibantu oleh orang Bantam dan Inggris, mencoba mengusir orang Belanda, Jan Pieterszoon Coen merebut kesempatan, menaklukkan daerah ini dan mengusir raja-nya. Jakatra lalu diberi nama Batavia. Posisi Batavia baru aman setelah berhasil menahan dua kali pengepungan oleh kesultanan Jawa Mataram pada tahun 1628 dan 1629. Menyusul perjanjian perdamaian dengan Bantam dan Mataram pada pertengahan abad ke-17, daerah udik Batavia terbuka untuk eksplorasi ekonomis.

2

‘Waere afbeeldinge wegens het casteel ende
stadt Batavia gelegen opt groot Eylant Java anno
1652’

Op dit portret van Gouverneur-Generaal G.W. van Imhoff zien we de twee belangrijkste functies van de VOC verbeeld. In de eerste plaats was de Compagnie een handelsmaatschappij. Links op voorstelling staat dan ook een marmernen Mercurius met volle buidel afgebeeld. Verder had de VOC in haar octrooigebied de rechten van een soevereine staat. Van Imhoff poseert hier als een vorst: fier en zelfverzekerd staat hij voor een met reliëfs versierde wand in een overdadig gemeubileerd vertrek. Zijn linkerhand rust op een tafel, zijn rechterhand rust op een commandostaf. Schuin achter hem staat een globe. Links in een doorkijk zien we enige schepen op zee. Ph. van Dijk, de maker van het schilderij waarnaar deze prent is gemaakt, werkte in Nederland en had waarschijnlijk nooit een Javaan in levende lijve gezien, want de afgebeelde page heeft eerder het uiterlijk van een Afrikaan

In this portrait of Governor General G.W. van Imhoff the two main functions of the VOC are visually represented. First, the Company was a trading company; hence on the left of this illustration a marble statue portraying Mercury with a purse full of money. In addition, the VOC in its patented territory exercised the rights of a sovereign state. Van Imhoff poses here as if he were a king: proudly and self-confidently standing in front of a wall decorated with reliefs, in the middle of an abundantly furnished room, his hand on a baton, and to his right a globe. On the left through the archway we can glimpse ships at sea. This print was based on a painting by Ph. van Dijk. Van Dijk worked in the Netherlands and had probably never seen a Javanese man in person, as the Javanese page depicted here does not blatantly display any Asian characteristics.

Pada potret Gubernur Jenderal G.W. van Imhoff ini terlihat dua fungsi VOC yang paling penting. Pertama-tama Kompeni merupakan perusahaan perdagangan. Karena itu, di sebelah kiri lukisan digambarkan patung Mercurius, yang dibuat dari marmer, memegang kantong yang penuh dengan uang. Selain itu, di wilayah yang termasuk oktroinya, VOC memiliki hak-hak layaknya suatu negara yang berdaulat. Di sini, Van Imhoff berpose seperti seorang raja: berdiri dengan bangga dan penuh percaya diri, di depan tembok yang dihiasi dengan relief, di tengah ruangan yang dilengkapi mebel yang berlebihan, sambil memegang tongkat komando, dan sebuah bola dunia di sebelah kanan. Di sebelah kiri terlihat beberapa kapal di laut. Ph. van Dijk, pencipta lukisan yang merupakan dasar gambar ini, bekerja di Belanda. Kemungkinan besar, dalam kenyataan van Dijk tidak pernah melihat seorang Jawa, karena jongos yang digambarkan lebih mirip seorang Afrika.

3

'Gustaaf Willem Baron van Imhoff,
Gouverneur Generaal van Neerl. Indie.
ÆT. XXXIX', 1742

Cornelis Markée was schilder en cartograaf te Middelburg, Zeeland. Voor zover bekend heeft hij zich nooit buiten die provincie gewaagd. Zoals veel achttiende-eeuwers was hij gegrepen door de voortgang van het natuurwetenschappelijke onderzoek in zijn tijd. Het instituut bezit een manuscript dat van die interesse blijk geeft: 'Verzameling van voorschijden uijtlansche gewasse als inseckten, alles seer naauwkeurigh nagemackt en daar ik de rupsen niet van in wist, heb ik deselve op het een of ander gewas geplaatst om an de wondere Gods te gedenken, hoe Hij alles geschaapen heeft. Terneergesteldt binne Middelburg in voorschijde jaaren. 1763.' Het handschrift bevat 83 in perkament gebonden bladen met gekleurde afbeeldingen van vlinders, rupsen, planten en fruitsoorten waarvan de meeste losjes zijn gekopieerd naar platen uit het boek *Metamorphosis Insectorum Surinamensium* van Maria Sybilla Merian uit 1705.

Cornelis Markée was a painter and cartographer in Middelburg, Zeeland. As far as is known he never ventured beyond the boundaries of that province. Like many in the eighteenth century he was enchanted by the progress in natural-scientific research taking place in his day. The institute owns a manuscript that shows his interest: 'Collection of various exotic plants and insects, all very accurately copied and whenever I did not know the caterpillar I placed the butterfly on some plant or the other, in order to be mindful of the wonders of God, the way he created everything. Put on paper in the town of Middelburg over a period of several years. 1763.' The manuscript contains 83 parchment-bound sheets illustrated with coloured images of butterflies, caterpillars, plants and different fruits, most of which had been casually copied from images derived from the book *Metamorphosis Insectorum Surinamensium* by Maria Sybilla Merian from 1705.

Cornelis Markée adalah seorang pelukis dan kartografer di Middelburg, Zeeland. Sejauh diketahui, dia tidak pernah melewati perbatasan provinsi itu. Seperti banyak orang pada abad ke-18, dia sangat tertarik dengan perkembangan penelitian ilmu pengetahuan alam pada zamannya. KITLV memiliki sebuah naskah yang menunjukkan minat itu: 'Verzameling van voorschijden uijtlansche gewasse als inseckten, alles seer naauwkeurigh nagemackt en daar ik de rupsen niet van in wist, heb ik deselve op het een of ander gewas geplaatst om an de wondere Gods te gedenken, hoe Hij alles geschaapen heeft. Terneergesteldt binne Middelburg in voorschijde jaaren. 1763.' Naskah itu terdiri dari 83 lembar yang diikat dalam perkamen dengan gambar kupu-kupu, ulat-ulat, tanaman dan jenis buah-buahan yang berwarna. Sebagian besar gambar ini dibuat berdasarkan ilustrasi dalam buku *Metamorphosis Insectorum Surinamensium* karya Maria Sybilla Merian tahun 1705.

* Koleksi berbagai tanaman dan insekta dari luar negeri, segala sesuatunya ditiru sangat mirip dan karena saya tidak mengenal jenis ulat-ulatnya, maka saya menempatkannya pada vegetasi, dengan maksud untuk mengingat keajaiban buatan Tuhan, bagaimana Dia menciptakan segala sesuatunya. Ditulis di Middelburg selama beberapa tahun. 1763.

'Een tweede soort van rups, van de guaiaves boom, mijn bereght op de selve gevange te zijn en verandert tot soo een schoone vlijg, hier bij vertoont', 1760-1763

Babad zijn Javaanse hofkronieken. Deze *babad* vertelt het verhaal van de Javaanse vorsten die de voorouders waren van Pakoe Alam I in Djokjakarta. Hij wordt verondersteld in de achttienenvijftigste generatie afstammeling te zijn van Adam en Eva. Het fraai versierde en vormgegeven handschrift was in bezit van F.G. Valck, omstreeks 1835 Resident van Djokjakarta. Later kwam het in bezit van Hendrik, Prins der Nederlanden. Prins Hendrik, de broer van Willem III, was zeer geïnteresseerd in marinezaken en werd daarom ook wel Hendrik de Zeevaarder genoemd. Hij is het enige lid van het koningshuis dat ooit een bezoek heeft gebracht aan Nederlands-Indië.

Babad are Javanese court chronicles. This *babad* contains the story of the Javanese sovereigns who were the ancestors of Pakoe Alam I in Djokjakarta. The Pakoe Alam is believed to be a direct descendant, 58 generations on, of Adam and Eve. The beautifully decorated and designed manuscript was in the possession of F.G. Valck, Resident of Djokjakarta around 1835. Later it came into the possession of Hendrik, Prince of the Netherlands. Prince Hendrik, the brother of Willem III, had a keen interest in maritime affairs and for that reason was also called Hendrik the Seafarer. He is the only member of the royal family to have ever paid a visit to the Dutch East Indies.

Babad adalah kronik tentang raja-raja Jawa. *Babad* ini bercerita tentang raja-raja Jawa yang merupakan nenek moyang Pakoe Alam I di Yogyakarta. Pakoe Alam I diduga menjadi keturunan ke-58 Adam dan Hawa. Naskah yang bagus ini, dengan hiasannya yang elok, dimiliki F.G. Valck, Residen Djokjakarta sekitar tahun 1835. Kemudian naskah itu menjadi milik Hendrik, Pangeran Belanda. Pangeran Hendrik, adik Willem III, sangat tertarik pada urusan dinas angkatan laut, dan karena itu juga disebut Hendrik de Zeevaarder (Hendrik Sang Pelaut). Beliau adalah satu-satunya anggota keluarga kerajaan Belanda yang pernah mengunjungi Hindia Belanda.

Dit stukje papier is letterlijk van grote waarde. Na 1795 was er door een Engelse blokkade geen regulier scheepsverkeer meer mogelijk tussen Nederland en Indië. Daardoor ontstond een groot tekort aan munt en muntmateriaal. Het Nederlandse gezag moest daarom overgaan tot de uitgifte van papiergeeld. In 1808 besloot Gouverneur-Generaal H.W. Daendels dat er voor driehonderdduizend guldens bijgedrukt moest worden in Amboen. Deze biljetten varieerden in waarde van één tot duizend rijksdaalders. Ze waren gangbaar in de Molukken, maar konden ook in Batavia tegen klinkende munt worden ingewisseld. Opvallend is dat er gesproken wordt over de Compagnie, terwijl de VOC al in 1799 door de staat was overgenomen. Bijzonder is ook dat alleen van het biljet van honderd rijksdaalders een geschreven versie bestaat, de rest van de oplage werd gedrukt. Een uiterst zeldzaam stukje papier dat wel wordt vermeld in de papiergeeldcatalogus van Mevius, maar waarvan nog nooit een afbeelding is afgedrukt.

Met dank aan Nico van Horn.

This piece of paper is literally of great value. After 1795 no regular shipping was possible between the Netherlands and the Dutch East Indies due to an English naval blockade, resulting in a severe deficiency in coins and coin materials. The Dutch authorities therefore resorted to issuing paper money. In 1808 Governor General H.W. Daendels decided that an additional three hundred thousand guilders needed to be printed in Amboen. These notes varied in value from 1 to 1,000 silver *rijksdaalders*. They were widely used in the Moluccas, but could also be exchanged for real money in Batavia. It is conspicuous that this piece of paper mentions the Dutch East India Company, even though the VOC had been nationalized in 1799. The most notable detail however is that only the one hundred *rijksdaalders*-note exists as a written currency; the remainder of the issue was printed. An extremely rare piece of paper, which receives mention in the paper currency catalogue of Mevius, but of which no image has been printed as yet.

With thanks to Nico van Horn.

Kertas ini, secara harfiah, berharga tinggi. Setelah tahun 1795, akibat blokade Inggris, kapal-kapal tidak dapat berlayar antara Belanda dan Hindia seperti biasa. Karena itu terjadi kekurangan uang logam dan bahan logam. Akibatnya, pemerintahan Belanda terpaksa beralih ke pengeluaran uang kertas. Pada tahun 1808 Gubernur-Jenderal H.W. Daendels memutuskan pencetakan uang kertas senilai tiga ratus ribu *gulden* di Ambon. Harga lembar uang ini bervariasi antara satu sampai se-ribu *rijksdaalder*. Lembar uang ini lazim dipakai di Maluku, tetapi juga dapat ditukar dengan uang tunai di Batavia. Yang mencolok adalah penggunaan istilah Compagnie (Kompeni), sedangkan VOC telah diambil alih oleh Pemerintah Belanda pada tahun 1799. Yang luar biasa adalah bahwa hanya pecahan seratus *rijksdaalder* yang mempunyai versi tulisan tangan, sedangkan selebihnya dicetak. Walaupun kertas yang sangat langka ini disebut dalam katalog uang kertas karya Mevius, gambarnya belum pernah terlihat.

Disertai ucapan terima kasih kepada Nico van Horn.

In de Boeginese literatuur uit Zuid-Celebes wordt een aantal genres onderscheiden. Eén daarvan is het dagboek. Het was vanaf de zeventiende eeuw gebruikelijk dat edelen en functionarissen dagboeken hielden. Dit dagboek biedt een chaotische aanblik. De te beschrijven ruimte voor een dag was al ingedeeld, zoals bij hedendaagse agenda's. Was de ruimte niet toegekend dan schreef men door in de kantlijnen boven, onder, links of rechts, zoals op 17 mei 1814. De schrijver gaat op bezoek bij Luitenant-Gouverneur Th.S. Raffles. De onderstaande Nederlandse vertaling loopt exact volgens de regels van het origineel, maar omdat het Nederlands hier breedvoeriger is dan het Boeginees, kan niet de hele vertaling binnen dezelfde regellengte worden weergegeven.

Met dank aan Roger Tol.

A number of genres can be distinguished in the Boeginese literature of South Celebes. One of them is the diary. Since the seventeenth century it has been customary for noblemen and officials to keep a diary. This diary has a chaotic appearance. The writing space for each day has already been laid out, not unlike in contemporary daily planners. If this space was not sufficient, there was room to continue writing in the margin at the top, bottom, left or right of the page, as was done on 17 May 1814. The writer pays a visit to Lieutenant Governor Raffles. The Dutch translation hereunder follows exactly the lines of the original, but because the Dutch is more long-winded than the Boeginese, the entire translation cannot be rendered within the same length of a line.

With thanks to Roger Tol.

Sastra Bugis dari Sulawesi-Selatan mengenal sejumlah genre. Salah satunya adalah buku harian. Sejak abad ke-17 menjadi kebiasaan orang bangsawan dan pejabat menulis buku harian. Buku harian ini terlihat semrawut. Bagian untuk satu hari yang dapat ditulisi, sudah ditentukan, seperti dalam agenda zaman ini. Apabila tempatnya tidak cukup, dipakai pinggiran atas, bawah, kiri atau kanan halaman, seperti pada tanggal 17 Mei 1814. Penulis berkunjung ke Letnan Gubernur Th.S. Raffles. Terjemahan Belanda di bawah ini mengikuti baris naskah asli dengan seksama. Akan tetapi, karena terjemahan Belanda di sini memerlukan lebih banyak kata daripada bahasa Bugis, sebagian terjemahan tidak dapat digambarkan dalam panjang baris yang sama.

Disertai ucapan terima kasih kepada Roger Tol.

Bladzijde uit een Buginees dagboek /
Page from a Buginese Diary / Halaman
dari buku harian Bugisy, 1814

de soldaten van de onderdaanen van Boali. 'Toen overtuigde ik de generaal dat oorlog dijk
in het Maleis had vertaald. De generaal zei: 'Het is goed dat u mij dit heeft laten zien. De
major-generaal zal naar Makassar gaan om oede op zaken te stellen.'

De tweede waren met Meloso Delyansma was Boali en dat was
niet dat Meloso Delyansma dat Boali niet kende. De tweede waren met Meloso Delyansma was Boali en dat was
niet dat Meloso Delyansma dat Boali niet kende.

Meronaw mengghalau. Meronaw zei: 'Ik dank u, vereerde hode, voor de hooddooch en de sangongs die u mij gebracht heeft.'
Ze ontroerde de hoofddoek en bekeek hem samen met de generaal. Ze zeiden: 'Baik ini! We heeft dat gemaakt?' Daar: 'Min siefnieder,

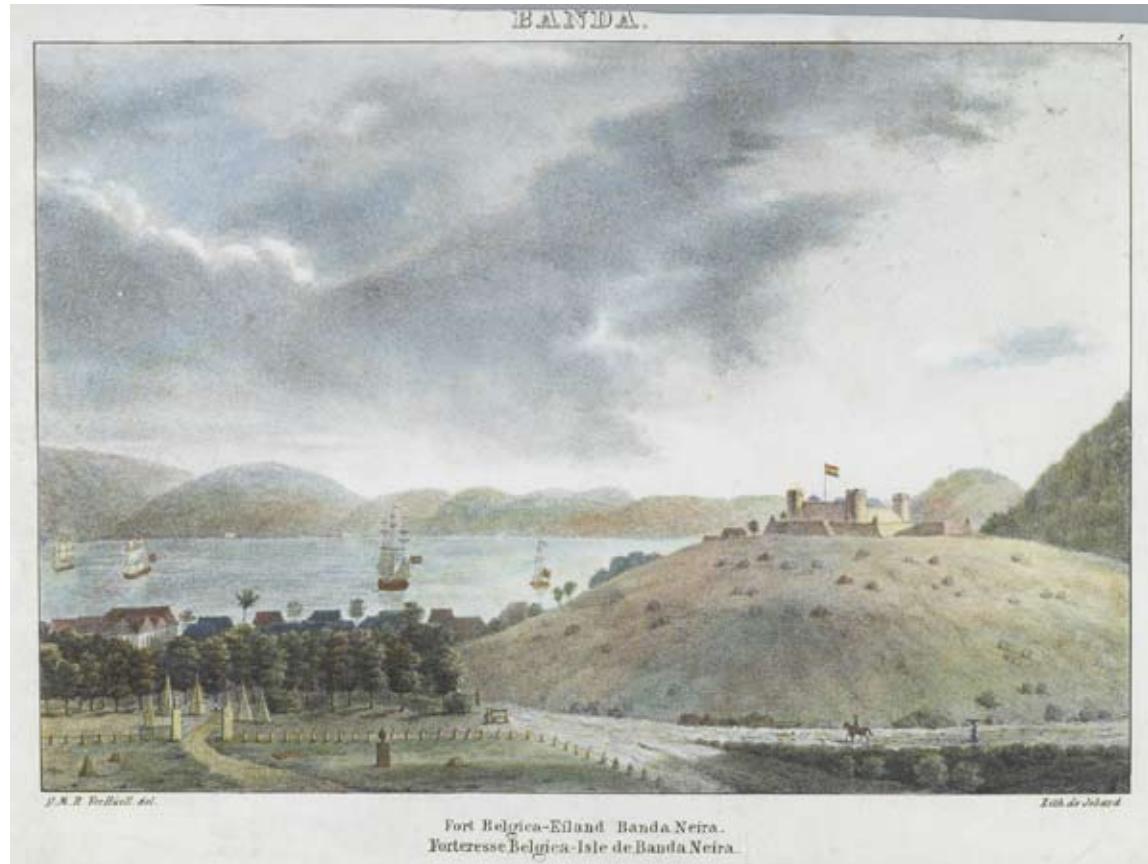
Banda, bestaande uit de eilanden Neira, Lontor, Ai, Run, Rosengain en de vulkaan Goenoeng Api, was het enige productiegebied ter wereld van nootmuskaat en foelie. Pogingen van de VOC om via onderhandelingen met lokale leiders het monopolie over de handel te krijgen mislukten. Er werden militaire middelen ingezet. In 1621 veroverde een expeditiemacht onder leiding van Gouverneur-Generaal Jan Pieterszoon Coen het grootste eiland Lontor. Voor zover de bevolking niet gesneuveld was of van honger omgekomen, vluchte zij of werd zij gevangen genomen. Het aantal slachtoffers liep in de vele duizenden. De gevangenen zouden worden verbannen naar Batavia. Ook de resterende eilanden werden nu bezet. Met de verovering van Lontor was het monopolie op de muskaatnoten en foelie veiliggesteld, maar door het verdwijnen van de Bandanezen was er niemand meer om de muskaatnootbomen te verzorgen en te oogsten. Om dit probleem op te lossen verpachtte de VOC de aanplant aan haar ex-werknemers of hun afstammelingen. Zij waren verplicht alle noten en foelie tegen een vastgestelde prijs aan de VOC te leveren. Het eigenlijke werk werd niet gedaan door deze zogenoamde perkeniers, maar door slaven.

Banda, which consists of the islands Neira, Lontor, Ai, Run, Rosengain and the volcano Goenoeng Api, used to be the only area in the world where nutmeg and mace were produced. Efforts by the VOC to obtain a monopoly over this trade through negotiations with local leaders failed. Military means were then deployed. In 1621 an expeditionary force led by Governor General Jan Pieterszoon Coen conquered Lontor, the largest of these islands. The remaining population, those who had survived the battlefield and had not succumbed to starvation, fled elsewhere or were taken prisoner. The number of victims ran into the thousands. Any prisoners would be banished to Batavia. Then the remaining islands were conquered as well. With the conquest of Lontor the monopoly over nutmeg nuts and mace had been secured, but due to the disappearance of the Bandanese there was nobody to tend to the nutmeg trees or harvest the nuts. In order to solve this problem, the VOC leased the plantations to their former employees or their descendants. They were obliged to supply all their nutmeg and mace for a fixed price to the VOC. The manual labour on the plantations was not carried out by these so-called *perkeniers* (plantation owners), but by slaves.

Pada awalnya, Banda, yang terdiri dari pulau Neira, Lontor, Ai, Run, Rosengain dan Gunung Api, merupakan satu-satunya daerah penghasil pala dan bunga pala di seluruh dunia. VOC tidak berhasil memperoleh monopoli perdagangan melalui perundingannya dengan pemimpin setempat. Karena itu dipakai cara militer. Pada tahun 1621 pasukan ekspedisi di bawah pimpinan Gubernur Jenderal Jan Pieterszoon Coen menaklukkan Lontor, pulau terbesar. Penduduk yang tidak tewas atau mati kelaparan, melarikan diri atau ditangkap. Jumlah korban mencapai ribuan. Tahanan diasingkan ke Batavia. Pulau-pulau lain juga diduduki. Dengan penaklukan Lontor, monopoli atas buah pala dan bunga pala diamankan, tetapi akibat lenyapnya orang Banda, tidak ada tenaga yang dapat merawat pohon pala dan memanen buahnya. Untuk mengatasi masalah ini, VOC menyewakan penanaman kepada bekas karyawan atau keturunan mereka. Mereka diwajibkan memasok semua pala dan bunga pala kepada VOC dengan harga yang sudah ditetapkan. Pekerjaan itu sebenarnya tidak dilakukan oleh ‘perkenir’ tersebut, tetapi oleh budak.

P.J. Benoit (1782-1854), yang lahir di Antwerpen,

'Fort Belgica-Eiland, Banda Neira =
Forteresse Belgica-Isle de Banda Neira',
1824

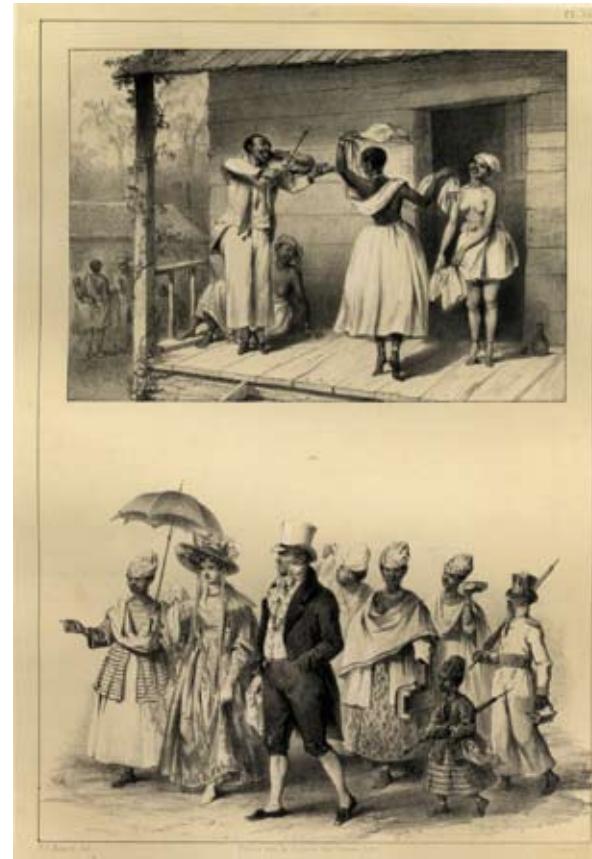
De in Antwerpen geboren P.J. Benoit (1782-1854) bezocht Suriname waarschijnlijk in de jaren 1830-1831. De tekeningen, die hij op zijn reis maakte, liggen aan de basis van de honderd litho's die twee Belgische lithografen, Jean Baptiste Madou en Paul Lauters, vervaardigden voor het boek *Voyage à Surinam*. In het boek is de tekst ondergeschikt aan de afbeeldingen. Toch is de tekst interessant omdat we door de bril van Benoit veel te weten komen over het leven van de slaven in Suriname. Hij legde de nadruk niet zozeer op de typische slavenarbeid en de misstanden op de plantages, als wel op andere aspecten van het dagelijkse leven in Suriname. Hij had als een van de weinigen oog voor het leven van stadsslaven.

Born in Antwerp, P.J. Benoit (1782-1854) probably visited Suriname in the years 1830-1831. The drawings that he made during his journey form the basis for the hundreds of lithographs that two Belgian lithographers, Jean Baptiste Madou and Paul Lauters, produced for their book *Voyage à Surinam* (Journey to Suriname). The text in the book is subordinate to the pictures. Still the text is interesting, as through the eyes of Benoit we come to understand a lot about the lives of slaves in Suriname. Rather than emphasizing the typical issues of slave labour and the abuses suffered at the plantations, Benoit focused on other aspects of daily life in Suriname. He was one of the few to notice the existence of city slaves.

diperkirakan mengunjungi Suriname pada tahun 1830-1831. Gambar yang dibuatnya selama perjalanan, merupakan dasar seratus litografi (cetak batu) karya dua orang ahli litografi asal Belgia, Jean Baptiste Madou dan Paul Lauters untuk buku yang berjudul *Voyage à Surinam*. Dalam buku tersebut, teks kurang penting daripada gambarnya. Walaupun begitu, teks buku ini menarik karena dengan melihat dari sudut pandangan Benoit, kita memperoleh segudang informasi mengenai kehidupan para budak di Suriname. Pekerjaan budak yang khas dan keadaan di perkebunan yang tidak adil kurang ditekankan Benoit, sedangkan perhatiannya lebih diarahkan pada aspek lain kehidupan sehari-hari di Suriname. Selain dia, hampir tidak ada orang yang menaruh perhatian pada kehidupan para budak yang tinggal di kota.

9

Twee steendrukken door Madou et Lauters in
Voyage à Surinam / Two lithographs produced
by Madou and Lauters in *Voyage à Surinam* /
Dua karya cetak batu oleh Madou et Lauters
dalam *Voyage à Surinam*, 1839

Het Waterlooplein en het Koningsplein waren de belangrijkste pleinen van Batavia. Aan het Waterlooplein lag het zogenaamde ‘Paleis Daendels’, met daarvoor de herinneringszuil van de slag bij Waterloo met bovenop de ‘Nederlandse’ leeuw. Op zondagmiddag, wanneer de militaire kapel er speelde, verzamelde de beau monde zich op het plein met rijtuigen om te luisteren, maar vooral ook om te kijken en gezien te worden. Menig romantische ontmoeting schijnt hier te hebben plaatsgevonden. Rechts-onder zien we een zogenaamde blanda hitam, een soldaat afkomstig uit de buurt van Elmina, een Nederlandse bezitting op de kust van het huidige Ghana in West-Afrika, die dienst had genomen in het Indische Leger.

Together with Koningsplein, Waterlooplein was the main square in Batavia. It housed the so-called Paleis Daendels, in front of which was located the column commemorating the Battle of Waterloo, on top of which sits the ‘Dutch’ lion. On Sunday afternoons, when the military band would be playing at the square, the high society would gather in their carriages to listen, but mainly to look and be looked at. Many romantic encounters seem to have taken place here. At the bottom right we see a so-called *blanda-hitam* (black white man), a soldier originating from near Elmina, a Dutch possession on the coast of present-day Ghana in West Africa, who had signed up with the colonial army (KNIL).

Waterlooplein, bersama dengan Koningsplein, merupakan lapangan yang paling penting di Batavia. Di lapangan ini terletak ‘Paleis Daendels’ (Istana Daendels), dengan latar depannya tugu peringatan pertempuran di Waterloo dengan singa ‘Belanda’ di puncaknya. Pada sore hari Minggu, ketika korps musik tentara membawakan musiknya, lapangan ini menjadi tempat berkumpulnya orang kaya dengan kereta-kereta mereka, untuk mendengar, tetapi terutama untuk melihat dan dilihat orang lain. Konon, tempat ini menjadi saksi banyak pertemuan romantis. Di kanan bawah kita melihat seorang ‘blanda-hitam’, serdadu yang berasal dari daerah di sekitar Elmina, daerah pendudukan Belanda di daerah pesisir Ghana (Afrika Barat), yang bertugas dalam dinas ketentaraan Hindia Belanda.

10

'Promenade sur la Place de Waterloo à Batavia', 1842

Buitenzorg werd gesticht in 1745 door Gouverneur-Generaal Van Imhoff (1705-1750). Hij legde er een buitenverblijf aan, dat in 1834 door een aardbeving werd verwoest. In 1856 kwam een nieuw paleis gereed, dat in de koloniale tijd diende als ambtswoning voor de gouverneur-generaal en tegenwoordig dienst doet als presidentieel paleis. Het herbergt onder andere de uitgebreide kunstverzameling die President Soekarno (1901-1970) aanlegde. Het paleis grenst aan de in 1817 aangelegde botanische tuin, vroeger bekend onder de naam 's Lands Plantentuin te Buitenzorg.

Buitenzorg was founded in 1745 by Governor General Van Imhoff (1705-1750). Van Imhoff constructed a country estate on this location, which was destroyed by an earthquake in 1834. In 1856 a new palace was completed, which during colonial times served as the official residency of the governor general and at present functions as the presidential palace. Among others it accommodates the extensive art collection assembled by President Soekarno (1901-1970). The palace borders the botanical gardens that were laid out in 1817, formerly known as 's Lands Plantentuin te Buitenzorg (the National Botanical Gardens at Buitenzorg).

Buitenzorg didirikan pada tahun 1745 oleh Gubernur-Jenderal Van Imhoff (1705-1750). Rumah peristirahatan yang dibangunnya dihancurkan gempa bumi pada tahun 1834. Istana baru, yang selesai dibangun pada tahun 1856, berfungsi sebagai rumah dinas Gubernur-Jenderal pada zaman kolonial, dan sebagai istana kepresidenan zaman ini. Di tempat ini disimpan, antara lain, karya seni yang dikumpulkan Presiden Soekarno (1901-1970). Istana ini berbatasan dengan kebun botanis yang dibangun pada tahun 1817 dan yang dulu dikenal sebagai "s Lands Plantentuin di Buitenzorg".

11

'Vue du palais de Buitenzorg', 1842

J.H.W. le Clerq (1809-1885) maakte carrière in het leger. In 1844 werd hij benoemd tot luitenant onder Generaal-Majoor F.B. von Gagern. Deze was belast met een onderzoek naar de defensie van Nederlands-Indië. In het kader van dit onderzoek maakten zij een reis over Java en Sumatra (1844-1846). Von Gagern schrijft 'Den 4den maart [1844] werd ik tot Generaal-Majoor benoemd; insgelijks werd door de Koning bepaald, dat de Eerste Luitenants Le Clerq, George en List mij zouden worden toegevoegd. Ik heb alle reden om met deze keus tevreden te zijn: het zijn krachtige jeugdige mensen, voor de wetenschappelijke wapens gevormd, en aangenaam in den omgang.' Naast deze eigenschappen bezat Le Clerq onmiskenbaar een tekentalent zoals blijkt uit de schetsen en aquarellen die hij onderweg maakte.

J.H.W. le Clerq (1809-1885) made a career for himself in the army. In 1844 he was appointed lieutenant under the command of General Major F.B. Freiherr von Gagern. The general major was in charge of investigating the defences of the Dutch East Indies. For this mission he and his men travelled across Java and Sumatra (1844-1846). Von Gagern writes: 'On March 4 [1844] I was appointed General Major; likewise it was determined by the King that First Lieutenants Le Clerq, George and List would be assigned to me. I have every reason to be content with this choice: they are strong, youthful men, possessed of scientific skills and pleasant manners.' Next to these qualities, Le Clerq unmistakably had a talent for drawing, as is clear from the sketches and watercolours that he produced along the way.

J.H.W. le Clerq (1809-1885) berkariere dalam dinas ketentaraan. Pada tahun 1844 dia diangkat sebagai letnan di bawah Mayor Jenderal F.B. von Gagern, yang ditugaskan membuat penelitian tentang pertahanan Hindia Belanda. Dalam rangka misi ini, mereka membuat perjalanan ke Jawa dan Sumatra (1844-1846). Von Gagern menulis 'Pada tanggal 4 Maret [1844] saya diangkat menjadi Mayor Jenderal; lagipula, Raja memutuskan bahwa saya akan dibantu oleh Letnan Satu Le Clerq, Letnan Satu George dan Letnan Satu List. Pilihan ini sangat memuaskan saya: mereka adalah pemuda yang kuat, yang cocok untuk senjata penelitian ilmiah, dan mudah bergaul.' Selain sifat tersebut, tak dapat dipungkiri bahwa Le Clerq mempunyai bakat melukis, seperti terlihat pada sketsa dan lukisan cat air yang dibuatnya selama dalam perjalanan.

12

'Lima-Poeloe: Toewanko Gedang', 1846

Franz Wilhelm Junghuhn (1809-1864) was ontdekkingsreiziger, landmeter, arts, geoloog en botanicus. Als onderzoeker bracht hij in dienst van het Nederlands-Indische gouvernement de geografie, geologie en natuur van Java en de Bataklanden op Sumatra in kaart. In 1836 deed hij op één van zijn reizen de zuidkust van Java aan bij Rongkop. In de grotten van de kalksteenrotsen bij Rongkop worden de eetbare vogelnestjes van de kleine zwaluw gevonden. Bovenop de rotswand staat een bamboehuis waar niemand zich binnenwaagt: het is de woning van Ratoe Loro Kidoel, de koningin van de Zuidzee.

Franz Wilhelm Junghuhn (1809-1864) was a discoverer, surveyor, physician, geologist and botanist. As a researcher in the service of the Dutch colonial government he mapped out the geography, geology and wildlife of Java and the Bataklanden (Batak territories) on Sumatra. In 1836 during one of his journeys he called at Rongkop on the south coast of Java. In the caves of the limestone rocks near Rongkop the edible nests of the small swallow can be found. On top of the cliff sits a bamboo house which nobody dares to enter: it is the home of Ratoe Loro Kidoel, the Queen of the South Sea.

Franz Wilhelm Junghuhn (1809-1864) adalah seorang penjelajah, pengukur tanah, dokter, geolog dan ahli botani. Sebagai peneliti yang bekerja untuk pemerintah Hindia Belanda, dia memetakan geografi, geologi dan alam pulau Jawa dan tanah Batak di Sumatera. Pada tahun 1836 perjalanan membawanya ke daerah pesisir Selatan pulau Jawa, tepatnya di Rongkop. Dalam goa batu kapur di Rongkop ditemukan sarang burung layang-layang kecil yang dapat dimakan. Di atas tebing terdapat sebuah rumah bambu; tak seorang pun berani memasukinya: inilah tempat kediaman 'Ratoe Loro Kidoel'.

13

'Südküste ostwärts von Rongkop', 1853

SÜDKÜSTE OSTWÄRTS VON RONGKOP.

Deze afbeelding uit een omvangrijk handschrift, ruim 850 pagina's in twee delen, is door L. Ullmann, eerste Luitenant der Infanterie en Ridder der Militaire Willemsorde vierde Klasse, eerbiedig opgedragen aan 'Zijne Edele den bevelvoerende generaal van het leger Jonkheer F.V.A. Ridder de Stuers, Ridder der beide Nederlandsche Orders, Ridder met de Star der Orde van de Eikenkroon, Kommandeur van het Legion van Eer van Frankrijk, Ridder der orde van St. Maurits van Sardinië enz. enz. enz'. De informatie die we over de geschiedenis, volkenkunde, geologie en natuur van het eiland Bangka in het handschrift kunnen lezen is even indrukwekkend als de titels van degene aan wie het is opgedragen. De schrijver zelf blijft bescheiden: 'Het is mijn doel niet [...] eenig plan te opperen, om in de angelegenheden van Bangka enige veranderingen te brengen, alleen veroorloof ik mij te zeggen, dat naar mijn wijze van zien, het best zal zijn de zaken te laten zoo als ze zijn [...]'.

L. Ullmann, lieutenant fourth class in the infantry and a knight of the military order of William I respectfully dedicated this illustration, taken from an extensive manuscript containing well over 850 pages and consisting of two volumes, to 'His Honour the Commanding General of the Army Jonkheer F.V.A. Ridder De Stuers, Knight in both Orders of the Netherlands, Knight with the Star in the Order of the Eikenkroon, Commander of the French Legion of Honour, Knight in the Order of Saint Maurits of Sardinia etc. etc. etc.'. The information about the history, ethnography, geology and wildlife of the island Bangka that we can obtain by reading the manuscript is as impressive as the titles of the man to whom it is dedicated. The author himself remains modest though: 'It is not my purpose [...] to devise any plan in order to make some changes in Bangkanese matters, I only permit myself to say, that according to my perspective, it would be best to leave matters as they are [...]'.

Gambar ini, yang diambil dari naskah yang besar (lebih dari 850 halaman dalam dua jilid), dipersembahkan dengan hormat oleh L. Ullmann, Letnan I Infanteri dan Ridder der Militaire Willemsorde vierde Klasse,* kepada 'Yang Mulia Jenderal yang memegang komando tentara F.V.A. Ridder de Stuers Ridder der beide Nederlandsche Orders, Ridder met de Star der Orde van de Eikenkroon, Kommandeur van het Legion van Eer van Frankrijk, Ridder der orde van St. Maurits van Sardinië dsb. dsb. dsb.'** Informasi mengenai sejarah, antropologi, geologi dan alam pulau Bangka yang dapat kita baca dalam naskah ini tidak kalah mengesankan ketimbang gelar-gelar pribadi kepada siapa karya ini dipersembahkan. Namun, penulis sendiri tetap rendah hati: 'Bukan tujuan saya [...] mengajukan rencana apapun untuk mengubah keadaan Bangka. Menurut hemat saya, keadaan sebaiknya tidak diubah [...]'.

* gelar kemiliteran: Ksatria Ordo Willem Militer Kelas Empat.

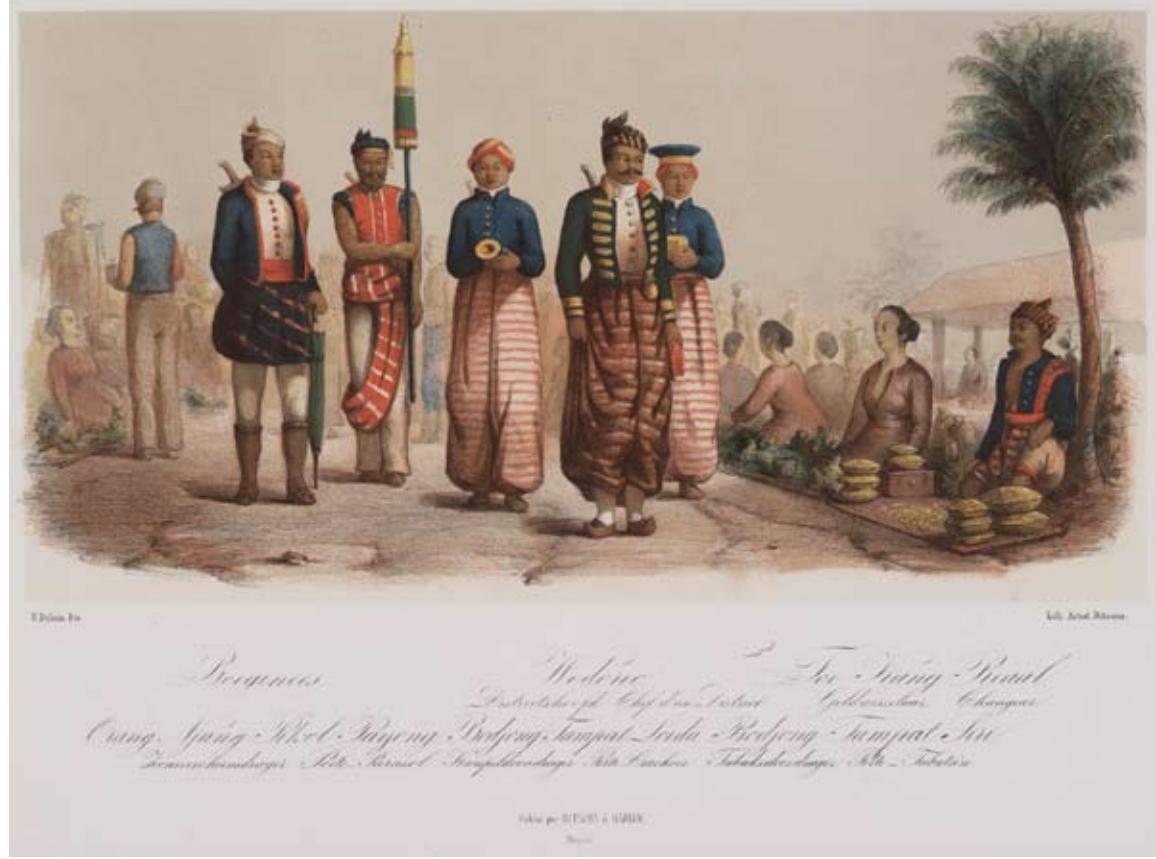
** gelar-gelar kemiliteran: Ksatria dalam kedua Ordo Singa Belanda, Ksatria dengan Bintang Ordo Eikenkroon, Komandan Legiun Kehormatan Perancis, Ksatria dalam Ordo St. Maurits dari Sardinia.

Dit is één lithografie uit een serie van vijf. Ze zijn vermoedelijk gemaakt naar tekeningen van Ernest de Jancigny Dubois. De Jancigny Dubois was een wetenschapper en amateurtekenaar die in 1840 etnografisch en archeologisch onderzoek deed op Java. De tekeningen die hij maakte van de verschillende Indonesische bevolkingsgroepen, zoals van deze Boeginezen, zijn niet naar de natuur getekend. Hij baseerde ze op poppen uit de collectie van D. Scheltema, een oud-agent van de Javasche Bank in Soerabaja. De litho's zijn gemaakt door Coenraad Ritsema en in een portefeuille met titelpagina uitgegeven bij J.J. van Brederode te Haarlem. De uitgave is zeer zeldzaam. Alleen Museum Pusat in Jakarta bezit een volledig exemplaar met titelblad.

This is one lithograph in a series of five. They have presumably been produced based on drawings by Ernest de Jancigny Dubois. De Jancigny Dubois was a scientist and amateur draughtsman who in 1840 performed ethnographic and archaeological research on Java. The drawings that he made of the different ethnic groups in Indonesia, like this one of the Boeginese, are not drawn directly from nature. Rather, they were based on puppets from the collection of D. Scheltema, a former agent for the Javasche Bank in Soerabaja. The lithographs were produced by Coenraad Ritsema and subsequently published in a portfolio, complete with title page, by J.J. van Brederode in Haarlem. The publication is very rare. Only the Museum Pusat in Jakarta owns a complete copy with title page.

Litografi ini adalah salah satu dari sebuah seri yang terdiri dari lima litografi. Diperkirakan karya ini dibuat berdasarkan gambar-gambar Ernest de Jancigny Dubois. De Jancigny Dubois adalah seorang ilmuwan dan penggambar amatir yang membuat penelitian etnografis dan arkeologis di pulau Jawa pada tahun 1840. Gambar berbagai kelompok etnis Indonesia yang dibuatnya, seperti gambar orang Bugis ini, tidak dibuat dengan menggunakan model manusia yang alamiah. Gambarnya dibuat berdasarkan boneka dari koleksi D. Scheltema, seorang bekas agen *Javasche bank* di Surabaya. Lito dibuat oleh Coenraad Ritsema dan diterbitkan oleh J.J. van Brederode di Haarlem dalam portofolio dengan halaman judul. Terbitan ini langka sekali. Hanya Museum Pusat di Jakarta yang memiliki eksemplar lengkap dengan halaman judul.

Luitenant G.W.C. Voorduin (1830-1910) was als zeeofficier zes jaar gestationeerd in Suriname en de Nederlandse Antillen. In Suriname maakte hij fraaie aquarellen, onder andere van Jodensavanne, Albina, en de Waterkant te Paramaribo. Ook vervaardigde hij enige plantagetaferelen. Zijn werk werd gelithografeerd door E. van Heemskerk van Beest, en in 1860-1862 uitgegeven onder de titel *Gezichten uit Neerland's West-Indien*. Hierin werden acht werken uit Suriname opgenomen, zes uit Curaçao, en van de overige eilanden elk één. Dit is een afbeelding van Saba, met een omtrek van tien kilometer het kleinste eiland van de Nederlandse Antillen.

In his capacity as a naval officer Lieutenant G.W.C. Voorduin (1830-1910) was stationed for six years in Suriname and the Netherlands Antilles. Whilst in Suriname he painted some fine watercolours, of subjects such as Jodensavanne, Albina, and Waterkant in Paramaribo. He also produced a few plantation tableaus. His drawings were lithographed by E. van Heemskerk van Beest, and published in 1860-1862 under the title *Gezichten uit Neerland's West-Indien* (Vistas of the Dutch West Indies). The publication incorporated eight drawings from Suriname, six from Curaçao, and one from each of the remaining islands. This is a picture of Saba, with a circumference of ten kilometres the smallest island of the Netherlands Antilles.

Letnan G.W.C. Voorduin (1830-1910) ditempatkan sebagai perwira angkatan laut di Suriname dan Antilla Belanda selama enam tahun. Di Suriname dibuatnya lukisan cap air yang indah, antara lain tentang Jodensavanne (Sabana orang Yahudi), Albina, dan *de Waterkant* (Tepi Air) di Paramaribo. Juga dibuatnya beberapa gambar adegan perkebunan. Karyanya dibuat litografi oleh E. van Heemskerk van Beest, dan diterbitkan pada tahun 1860-1862 dengan judul *Gezichten uit Neerland's West-Indien**. Buku ini memuat delapan gambar dari Suriname, enam dari Curaçao, dan salah satu dari masing-masing pulau lainnya. Ini adalah gambar Saba, pulau Antilla Belanda yang paling kecil dengan garis keliling sepuluh kilometer.

* Pemandangan dari Hindia Barat Belanda.

16
'Saba', 1860-1862

Voorduin heeft twee tekeningen van de voormalige plantage Jodensavanne vervaardigd: een riviergezicht en een gezicht vanaf het Cordonpad. Voorduin was een scherp waarnemer. Zijn tekeningen hebben dan ook een hoge documentaire waarde. Jodensavanne ontleent haar naam aan de Joden die zich daar vanaf het midden van de zeventiende eeuw vestigden. In de tijd van Voorduin was de plaats in verval geraakt. We zien de resten van de oudste synagoge in de Amerika's en één van de twee Joodse begraafplaatsen. Pikkant is dat gedurende de Tweede Wereldoorlog op deze plaats een interneringskamp werd ingericht voor politieke delinquenten, onder wie Indische NSB'ers en Duitsgezinden.

Voorduin produced two drawings of the former plantation Jodensavanne: a view from the river and a view from the Cordonpad. He was a keen observer, and as such his drawings have a high documentary value placed upon them. Jodensavanne gained its name from the fact that it had been a Jewish settlement from the middle of the seventeenth century onwards. By Voorduin's time the place had fallen into disrepair. In the background we can see the remnants of the oldest synagogue in the Americas and one of the two Jewish cemeteries. An unsavoury fact about this place is that during World War II an internment camp was set up on this very location to house political delinquents, including members of the National Socialist Movement (NSB) in the Dutch East Indies and people in support of Nazi Germany.

Voorduin membuat dua gambar bekas perkebunan Jodensavanne: pemandangan sungai dan pemandangan dari Cordonpad. Daya pengamatan Voorduin tajam sekali. Karena itu nilai dokumenter gambarnya tinggi sekali. Jodensavanne mendapat namanya karena orang Yahudi menetap di tempat ini sejak pertengahan abad ke-17. Pada zaman Voorduin tempat ini telah menunjukkan tanda keruntuhan. Kami melihat sisa-sisa sinagog yang paling tua di Amerika Utara dan Selatan, dan salah satu dari dua kuburan Yahudi. Cukup mencolok bahwa, selama Perang Dunia II, di tempat ini didirikan kamp pengasingan untuk tahanan politik, antara lain anggota NSB* asal Hindia-Belanda dan orang pro-Jerman.

* Nationaal-Socialistische Beweging: Gerakan Nasional Sosialis (partai politik Belanda yang berkolaborasi dengan pihak Jerman selama Perang Dunia II)

17
'Joden Savannah', 1860-1862

Raden Saleh (1807-1880) wordt beschouwd als de eerste moderne Indonesische kunstenaar. Zijn tekentalent wordt al vroeg opgemerkt door de schilder A.J. Payen. Op advies van Payen krijgt Raden Saleh een beurs van het Indische gouvernement om zijn talent in Nederland verder te ontwikkelen. Hij arriveert in 1829 in Europa en krijgt vervolgens les van Cornelis Kruseman en Andries Schelfhout. De eerste leert hem portretteren, de tweede brengt hem landschapschilderen bij. Raden Saleh bezoekt verschillende Europese steden en vorstenhoven. Waarschijnlijk zag hij in Parijs ‘Le radeau de la Méduse’ (Het vlot van de Medusa) van Théodore Géricault, want ‘Eene overstroming op Java’ vertoont frappante overeenkomsten met dit schilderij.

Raden Saleh (1807-1880) is considered to be the first modern Indonesian artist. His talent for drawing was noticed early on by the painter A.J. Payen. On Payen's advice Raden Saleh obtains a grant from the Dutch colonial government to further improve his talents in the Netherlands. He arrives in Europe in 1829 and subsequently studies under Cornelius Kruseman and Andries Schelfhout. Kruseman teaches him the art of portrait painting, while Schelfhout imparts his knowledge of painting landscapes. Raden Saleh visits a range of royal courts and European cities. It is likely then that while in Paris he saw Théodore Géricault's ‘Le radeau de la Méduse’ (The raft of the Medusa), as ‘Eene overstroming op Java’ (A flood on Java) displays a striking resemblance to this painting.

Raden Saleh (1807-1880) dianggap menjadi seniman Indonesia modern yang pertama. Bakatnya untuk menggambar diperhatikan oleh pelukis A.J. Payen dalam fase dini. Atas saran Payen, Raden Saleh diberi beasiswa pemerintah Hindia Belanda untuk mengembangkan bakatnya di Belanda. Raden Saleh tiba di Eropa pada tahun 1829 dan kemudian mengikuti pelajaran Cornelius Kruseman dan Andries Schelfhout. Pelukis pertama mengajari Raden Saleh membuat potret, sedangkan yang kedua mengajarinya membuat pemandangan alam. Raden Saleh mengunjungi beberapa kota dan istana kerajaan Eropa. Kemungkinan besar ia juga melihat ‘Le radeau de la Méduse’ (Rakit Medusa) karya Théodore Géricault, karena lukisan ‘Eene overstroming op Java’ (Banjir di pulau Jawa) sangat mirip karya tersebut.

18

'Eene overstrooming op Java', 1865-1876

LIEVE OVERSTROOMING OP JAVA

Dit reisverslag was niet bedoeld om te worden uitgegeven. Frans Lebret schrijft in de inleiding: ‘Zij is dan alleen voor mijne verwant(en) geschreven, zonder eenige verschooning te vragen voor stijl of taalfouten en goedwillig worde door henzelven leemtens aangevuld alwaar zij zulks wenschelijk mogen achten’. De broers gingen op bezoek bij hun broer Gerrit Lebret, administrateur op de suikerfabriek Kadoewang te Pasoeroean, Oost-Java. De reis blijkt volgens de inleiding voor veel familieleden door raadselen omgeven, want Frans schrijft verder ‘Het doel onzer reize was, naar ’t scheen zeer raadselachtig en volstrekt geheim voor een ieder buiten ons, van daar de ongelooftijk vele en uiteenloopende uitstrooisels van zaken en geschiedenis die er met ons zouden gebeurd zijn. Ter geschikter plaatse zal ik voetstoots mededeelen wat wij zagen en ondervonden’. Die geschikte plaats werd het zeer lezenswaardige handschrift dat in 1971 aan het KITLV werd geschenken.

This travelogue was not written with the intention that it would ever be published. In the Introduction, Frans Lebret writes: ‘So it has only been written for the attention of my relatives, without offering them an apology for any stylistic lapses or language errors on my side, and may they be so kind as to fill in the gaps wherever they may find this advisable’. The brothers paid a visit to their other brother Gerrit Lebret, who was the administrator of the Kadoewang sugar factory in Pasoeroean, East Java. According to the Introduction, for many of their relatives the journey was shrouded in mystery, as Frans continues to write: ‘The purpose of our journey was supposedly very mysterious and a complete secret to everyone but us, hence the many incredibly divergent accounts and histories that apparently happened to us. With haste I will find a suitable location to report what we experienced and saw.’ In the end these tales found their home in this very readable manuscript, which was donated to KITLV in 1971.

Laporan perjalanan ini tidak dimaksudkan untuk diterbitkan. Dalam pengantaranya Frans Lebret menulis: ‘Buku ini hanya ditulis untuk saudara saya, tanpa minta maaf karena gaya yang digunakan atau kesalahan berbahasa. Karena itu mereka, dengan iktikad baik, diminta mengisi kekosongan apabila dirasa perlu’. Kedua saudara laki-laki itu berkunjung ke saudara lelaki mereka, Gerrit Lebret, administrator di pabrik gula Kadoewang di Pasoeroean, Jawa Timur. Menurut pengantaranya, perjalanan itu ternyata cukup misterius bagi banyak saudara, karena Frans melanjutkan ‘Tujuan perjalanan kami rupanya sangat misterius dan penuh rahasia bagi semua orang di luar kami sendiri. Karena itu, banyaknya dan keanekaragaman pengalaman kami hampir tak terbilang. Pada kesempatan yang cocok, saya akan bercerita tentang observasi dan pengalaman kami’. Ternyata ‘kesempatan yang cocok’ itu adalah naskah yang dihadiahkan pada KITLV pada tahun 1971.

Bladzijden uit / Pages taken from / Halaman dari *Reise naar en over Java met de Overland-Maildienst der Messageries Imperiales door de gebroeders F. en J.H. Lebret, 1863*

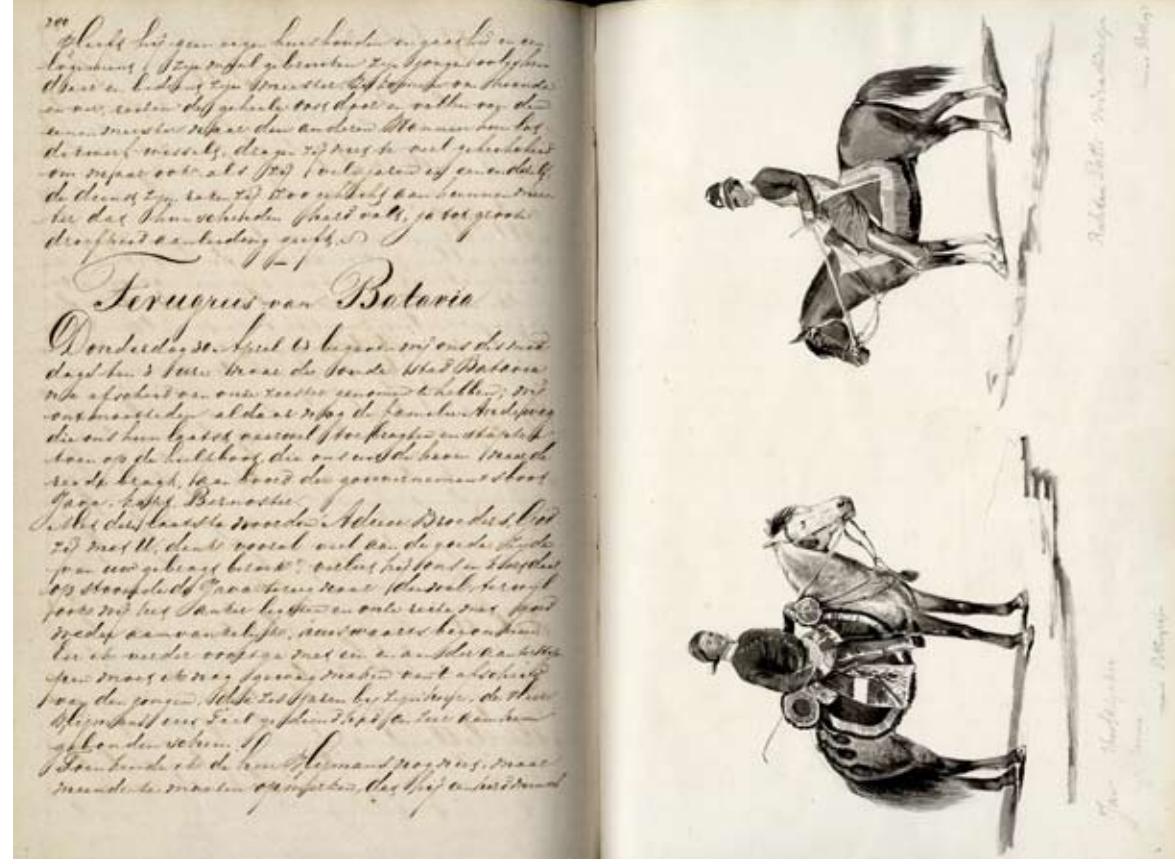
„Geld dat gauw handhaaft en geest is van
liefhebber, staart op gelukkigen en geniet volgt hem.
Dien er hulp tot de vrees die bestaat om vrienden
en voor vader en moeder te verloren, en om de
eigen menschen te verloren. Men kan het
de mensch misschien, die zijn ziel tot een heilige
en meer edel als dat. Voort is er een half
de duind tot de vrees dat een menschen
die dat plan verhoede, ghelyc valt, ja erg groot
droefheid en leed ingaat.“

Terugrees van Batavia

Donderdag 30. April te beginnen onschuldig
daarvan 3 sterren brengt de Sonde West Batavia
na afkoeling van een reis van 10 dagen, ons
ontbaardelen aldus na pas de landen Andamans
die ons hem brachten, eerst door de bergpas en startende
van op de heilige berg die ons nu al heel
reeds bereikt, tegen hand van de goeden moeders
Java, hoor Bernadette.

Als des landes moede Adm. De la Motte
zaaide M. de la Motte enkele dingen die
van uergelijc blauw, velen verschillende blauw
tot donkerblauw groote en kleine blauwe en
gele en witte vleugels, en ontwaarde ons
mede aan vankantje, want waren koraalvissen
die ik eerder oproerde niet en de anderder vissen
die maar niet zo grof waren want alleen
soort den groene vissen. Welke telkaren bestaande
in een spiegel en een licht en donker, en een
kleine en een grote.

Daar hadden ik de heilige Bernadette gezien,
maar nu de moede van groteren, die bij ons niet stand

Het is niet algemeen bekend dat Indonesië het land is met de grootste populatie moslims ter wereld. De islamisering van de archipel was een geleidelijk proces dat in de twaalfde eeuw een aanvang nam door de komst van islamitische handelaren in de havens van Indonesië. Deze foto is gemaakt door J.A. Meessen in 1867 in Barabai, Zuid-Borneo. De moskee is in een inheemse stijl gebouwd en lijkt niet op de in Turkse of Arabische stijl opgetrokken godshuizen in Nederland.

It is not common knowledge that Indonesia is the country with the largest Muslim population in the world. The Islamization of the archipelago was a gradual process commencing in the twelfth century with the advent of Islamic merchants entering the Indonesian harbours. This picture was taken by J.A. Meessen in 1867 in Barabai, South Borneo. The mosque has been built in indigenous style and does not resemble the Arabic or Turkish models of mosque building in the Netherlands.

Tidak umum diketahui bahwa Indonesia adalah negara dengan jumlah penduduk beragama Islam yang paling besar di dunia. Islamisasi nusantara adalah proses berangsur-angsur yang dimulai pada abad ke-12 dengan kedatangan para pedagang Islam ke pelabuhan-pelabuhan Indonesia. Foto ini dibuat oleh J.A. Meesssen pada tahun 1867 di Barabai, Borneo Selatan. Mesjid dibangun menurut gaya bangunan pribumi dan tidak menyerupai rumah ibadah bergaya Turki atau Arab yang menjadi patokan ‘mesjid’ bagi orang Belanda.

20

Moskee te Barabai / Mosque at Barabai /
Mesjid di Barabai, 1876

Het tijgergevecht of *rampok matjan* was een volksvertoning met een ritueel karakter. Gevangen tijgers of panthers worden in het openbaar gedood. Het is een eeuwenoude traditie: de strijd tussen de mens en het ondier, de tijger, die het kwaad voorstelt. Aanvankelijk vormde de rampok matjan een onderdeel van plechtigheden aan de Midden-Javaanse vorstenhoven bij het einde van de ramadan. In die tijd was het gevecht spectaculairder, namelijk tussen koningstijgers en buffels of bantengs. Ook toen was het de bedoeling dat de tijger zou verliezen. Voor veel toeschouwers symboliseerde de tijger het koloniale bewind en de banteng het Indonesische volk.

The tiger fight or *rampok matjan* was a popular spectacle with a ritual character. Captive tigers or panthers are killed in public. It is a time-honoured tradition: the struggle between man and beast, with the tiger representing evil. Initially the *rampok matjan* formed part of the ceremonies of the Middle Javanese courts at the end of Ramadan. In those times the fight was more sensational, as it took place between Bengal tigers and buffaloes or *banteng*. Then too the intention of the fight was that the tiger would lose. For many spectators the tiger symbolized the colonial regime, whereas the *banteng* represented the Indonesian people.

Rampok matjan adalah pertunjukan rakyat yang bersifat ritual. Harimau atau macan tutul yang ditangkap, dibunuh di muka umum. Sebuah tradisi yang berabad-abad lamanya: pertentangan antara manusia dan macan, yang melambangkan kejahanatan. Semula rampok matjan merupakan bagian upacara di kraton Jawa Tengah pada akhir bulan Ramadan. Pada waktu itu, pertarungannya lebih seru, yaitu antara harimau loreng dan banteng. Pada zaman itu pun harimau dimaksudkan kalah. Bagi banyak penonton, harimau adalah lambang pemerintahan kolonial, sedangkan banteng melambangkan bangsa Indonesia.

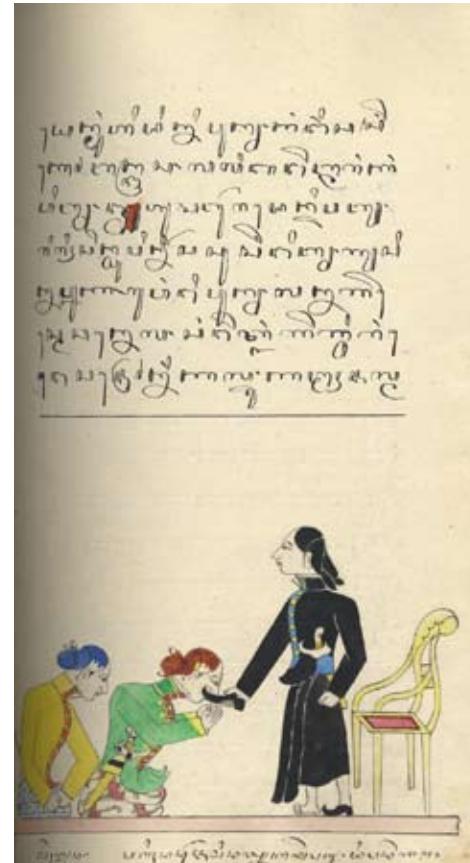

21
'Het Rampok feest', 1865-1876????

Hoewel op het schutblad *De oorlog met Diponegoro* staat vermeld, is dit handschrift niet een versie van de *Babad Diponegoro*, het autobiografische verhaal van prins Diponegoro geschreven tijdens zijn ballingschap. Diponegoro was in 1825 in opstand gekomen tegen het Nederlandse gezag met tot gevolg de Java-oorlog (1825-1830). Na zijn gevangenneming werd hij verbannen naar Celebes. De tekst van dit handschrift is de zogenaamde *Boekoe Kedhoeng Kebo*, een soort familiekroniek van de regent Tjakranagara van Poerworedjo (de latere naam van de plaats Kedhoeng Kebo). Omdat een aantal canto's gaat over Diponegoro en Tjakranagara, die zijn invloed te danken had aan zijn rol als tegenstander van Diponegoro en trouw bondgenoot van de Nederlanders, wordt deze tekst in het Javans ook wel aangeduid als *Babad Dipanegara*.

Although the title mentioned on the end leaf is *De oorlog met Diponegoro* (The war with Diponegoro), this manuscript is not a version of the *Babad Diponegoro*, the autobiographical tale of Prince Diponegoro written during his banishment. In 1825 Diponegoro revolted against the Dutch authorities, resulting in the Java War (1825-1830). After his arrest Diponegoro was exiled to Celebes. The text that this manuscript contains is the so-called *Boekoe Kedhoeng Kebo*, a kind of ancestral history of the Regent Tjakranagara of Poerworedjo (the subsequent name of the town Kedhung Kebo). As a number of cantos concern Diponegoro and Tjakranagara, whose influence was due to his role as an opponent of Diponegoro and loyal ally to the Dutch, this text is also referred to in Javanese as *Babad Dipanegara*.

Walaupun pada sekatan buku ini dicatat *De oorlog met Diponegoro* (Perang melawan Diponegoro), naskah ini bukan versi *Babad Diponegoro*, cerita otobiografis Pangeran Diponegoro yang ditulis selama pembuangannya. Pada tahun 1925 Diponegoro memberontak melawan pemerintah Belanda, yang kemudian menandai awalnya Perang Jawa (1825-1830). Setelah ditangkap, dia dibuang ke Celebes (Sulawesi). Teks naskah ini adalah *Boekoe Kedhoeng Kebo*, semacam kronik keluarga Bupati Tjakranagara dari Poerworedjo (tempat yang kemudian dinamakan Kedhung Kebo). Karena sejumlah bait karya ini mengenai Diponegoro dan Tjakranagara, yang menjadi seorang yang berpengaruh berkat perannya sebagai lawan Diponegoro dan sekutu Belanda yang setia, teks ini kadang-kadang juga disebut *Babad Dipanegara*.

De reisduur van Nederland naar Indië werd na de opening van het Suezkanaal in 1869 aanzienlijk verkort. De reis duurde nu zes weken. Men kon deze reis nog eens met acht dagen bekorten door van Nederland de trein naar Marseille of Napels (later Genua) te nemen en de reis daar per schip te vervolgen. De stoomboten van de Rotterdamsche Lloyd en de Stoomvaart Maatschappij Nederland deden na het Suezkanaal nog de havens Colombo, Sabang (Atjeh), Belawan (haven bij Medan), Singapore, Tandjong Priok (haven van Batavia), Semarang en Soerabaja aan. In de collecties van het instituut is van alle plaatsen langs de vaarroute beeldmateriaal aanwezig.

After the inauguration of the Suez Canal in 1869 the time needed to travel from the Netherlands to the Dutch East Indies was considerably reduced. The voyage now only lasted six weeks. Journeys could be cut short by eight days by taking the train from the Netherlands to Marseilles or Naples (later Genoa) and then continuing one's journey by boat. After the Suez Canal, the steamships of the Rotterdamsche Lloyd and the Stoomvaart Maatschappij Nederland (Netherlands Steamship Company) would also call at the ports of Colombo, Sabang (Atjeh), Belawan (harbour near Medan), Singapore, Tandjong Priok (the port of Batavia), Semarang and Soerabaja. The institute's collections hold visual material on all of these places along the itinerary.

Menyusul pembukaan terusan Suez pada tahun 1869, lamanya perjalanan dari Belanda ke Hindia Belanda menjadi sangat diperpendek. Mulai sekarang, perjalanan makan waktu enam minggu. Lamanya perjalanan ini masih bisa diperpendek dengan mengambil kereta api dari Belanda ke Marseille atau Napels (kemudian Genoa) dan melanjutkan perjalanan dari kota itu naik kapal. Setelah terusan Suez, kapal-kapal uap milik Rotterdamsche Lloyd dan Stoomvaart Maatschappij Nederland (Maskapai Pelayaran Kapal Uap Belanda) singgah di pelabuhan Colombo, Sabang (Aceh), Belawan (Medan), Singapore, Tandjong Priok (Batavia), Semarang dan Soerabaja. Dalam koleksi institut terdapat bahan visual semua tempat di sepanjang rute pelayaran.

23

Begin van het Suezkanaal bij Port Said /
Start of the Suez Canal near Port Said /
Awal terusan Suez di Port Said, circa /
sekitar 1875

De rust op deze foto is tegenwoordig nauwelijks voor te stellen op deze plek midden in de metropool Jakarta ter hoogte van de kruising Jalan Gajah Mada, de huidige naam voor Molenvliet, en Tanah Abang. Rechtsvoor liggen de rails van de paardentram van de Bataviaasche Tramweg Maatschappij. Links zien we sociëteit De Harmonie die in 1815 officieel werd geopend. Het gebouw is in 1985 afgebroken omdat het de verkeersstroom in de weg stond. Rechts de kleermakerij Oger Frères.

These days the tranquility shown in this picture is hardly conceivable as this place now sits in the middle of Jakarta's metropolis near the junction Jalan Gajah Mada, the current name for Molenvliet, and Tanah Abang. In front on the right hand side lie the tracks of the horse-drawn tram of the Bataviaasche Tramweg Maatschappij. On the left we see Sociëteit De Harmonie (the Harmony Club) which was officially opened in 1815. The building was demolished in 1985 as it obstructed the flow of traffic. On the right there's the tailoring firm Oger Frères.

Zaman sekarang, kesepian di foto ini hampir tidak bisa dibayangkan pada lokasi di tengah kota metropolitan Jakarta ini, di sekitar persimpangan Jalan Gajah Mada, nama sekarang untuk Molenvliet, dan Tanah Abang. Di bagian depan sebelah kanan terlihat rel trem kuda milik Bataviaasche Tramweg Maatschappij (Perusahaan Trem Batavia). Di sebelah kiri kami melihat gedung Sosietet De Harmonie (Harmoni) yang dibuka secara resmi pada tahun 1815. Gedung ini dibongkar pada tahun 1985 karena mengganggu arus lalu lintas. Sebelah kanan terlihat gedung tukang jahit Oger Frères.

24

Kruispunt Molenvliet en Tanah Abang te Batavia / Junction Molenvliet and Tanah Abang at Batavia / Persimpangan jalan Molenvliet dan Tanah Abang di Batavia, circa / sekitar 1875

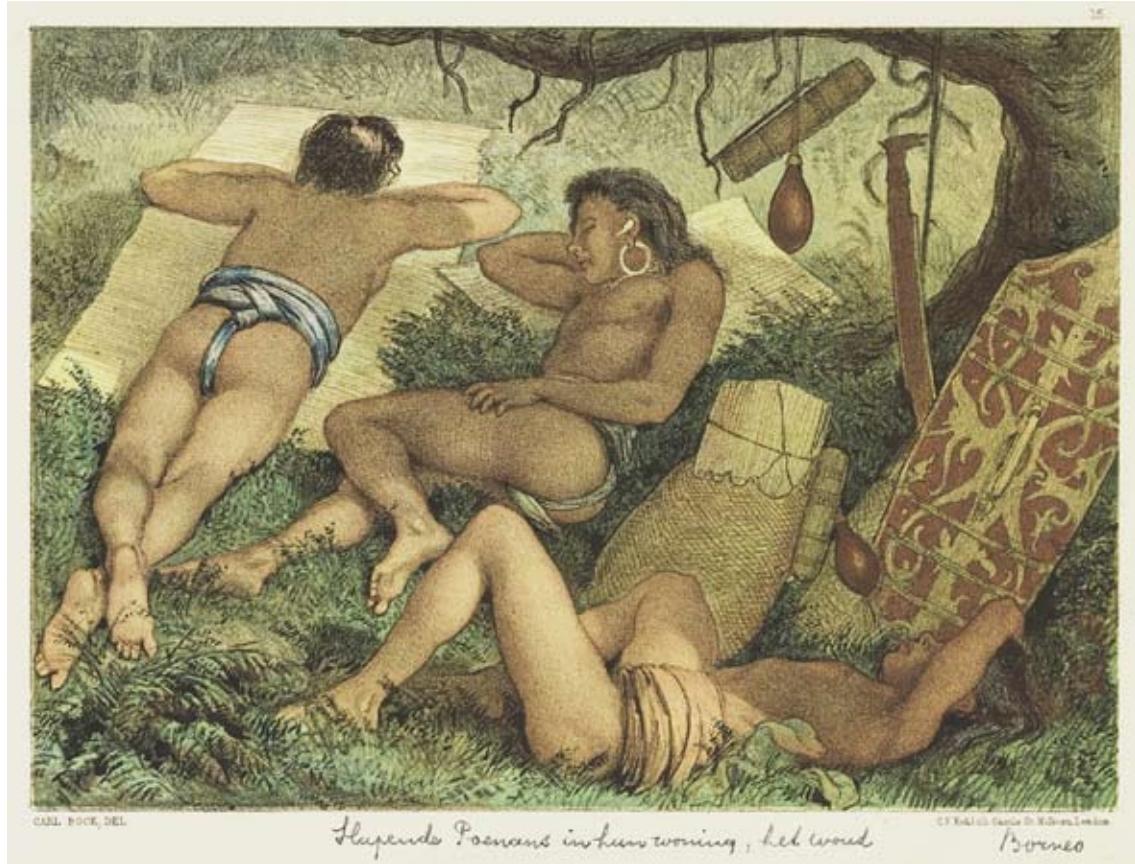
In 1879 en 1880 ondernam Carl Bock in opdracht van de Nederlands-Indische regering een reis naar de binnenlanden van Borneo. Het gebied viel binnen de Nederlandse invloedssfeer, maar was nog nooit goed in kaart gebracht en daadwerkelijk onder Nederlands gezag geplaatst. De binnenlanden van Borneo worden bevolkt door verschillende volken die bekend staan onder de verzamelnaam Dajaks, maar die zich van elkaar door taal en gewoonten onderscheiden. Het bijzchrift van deze litho geeft blijk van een erg romantische kijk op het leven in het oerwoud. De Poenan als ‘nobele wilden’, puur en nog onaangeraakt door de westerse beschaving.

In the years 1879 and 1880 Carl Bock by order of the Dutch colonial government set out on a journey to the interior of Borneo. The territory fell within the Dutch sphere of influence, but had never been properly mapped out or subjected to Dutch rule. The interior of Borneo is inhabited by various ethnic groups which are collectively known as ‘Dajaks’ (Dayak), but which are distinguished from each other by their language and customs. The caption of this lithograph shows a very romanticized perspective of life in the woods: the Poenan as ‘noble savages’, pure and still untouched by Western civilization.

Pada tahun 1879 dan 1880 Carl Bock, ditugaskan oleh pemerintah Hindia Belanda, membuat perjalanan ke pedalaman pulau Borneo. Walaupun daerah ini termasuk batas pengaruh Belanda, tapi belum pernah dipetakan dengan baik dan benar-benar ditempatkan di bawah kekuasaan Belanda. Daerah pedalaman Borneo dihuni oleh beberapa kelompok etnis yang dikenal dengan nama kumpulan orang Dayak. Namun, kelompok ini berbeda-beda dalam hal bahasa dan adat-istiadat. Keterangan pada litografi ini menunjukkan pandangan yang sangat romantis terhadap cara hidup di hutan. Punan sebagai ‘orang liar yang berhati luhur’, murni dan belum tersentuh oleh peradaban Barat.

25

'Slapende Poenans in hun woning, het woud', 1881

In 1911 schonk Theodoor Borret de tekeningen van zijn broer Arnold Borret aan het KITLV. Arnold Borret (1848-1888) vertrok in 1878 als jurist naar Suriname waar hij werd aangesteld als griffier van het Hof van Justitie in Paramaribo. Kort daarna werd hij rechter en lid van de Koloniale Staten. In 1882 gaf hij zijn functies op om toe te treden tot de orde der redemptoristen. Arnold kreeg als kind tekenles van zijn vader. Zijn indrukken van de reis naar en het verblijf in Suriname legde hij vast in een aantal tekeningen en aquarellen.

Borret was van plan deze tekeningen als boek uit te geven. Pas in 2003 werd zijn wens uitgevoerd.

In 1911 Theodoor Borret donated these sketches made by his brother Arnold Borret to the institute. Arnold Borret (1848-1888), a professional lawyer, departed in 1878 to Suriname where he had been appointed as a registrar of the Court of Justice in Paramaribo. Shortly afterwards he became a judge and a member of the Colonial States (Koloniale Staten). In 1882 he abandoned these positions in order to enter the Redemptorist Order. As a child, Arnold received drawing lessons from his father. He recorded his impressions of the journey to and his stay in Suriname in a number of sketches and watercolours.

Borret had planned to publish these drawings as a book. It was only in 2003 that his wish would be fulfilled.

Pada tahun 1911 Theodoor Borret menghadiahkan gambar-gambar adiknya yang laki-laki, Arnold Borret, kepada KITLV. Sebagai sarjana hukum, Arnold Borret (1848-1888) berangkat ke Suriname pada tahun 1878, karena diangkat sebagai panitera Pengadilan Tinggi di Paramaribo. Tidak lama kemudian, dia diangkat sebagai jaksa dan menjadi anggota ‘Koloniale Staten’. Pada tahun 1882 dia meletakkan jabatannya demi menjadi anggota Ordo Redemptoris. Waktu masih kecil, Arnold diajari menggambar oleh ayahnya. Kesan selama perjalannya ke Suriname dan keberadaannya di sana, diabadikan dalam sejumlah gambar dan lukisan cat air.

Borret berencana menerbitkan gambar-gambar ini dalam bentuk buku. Baru pada tahun 2003 keinginannya itu menjadi kenyataan.

26

Diverse Surinaamse typen / Diverse types of people of Suriname /
Berbagai anggota masyarakat Suriname, 1881

We zijn hier getuige van de officiële opening van de Chinese Sociëteit Kong Ngie Tong Sang (Vereniging tot Bevordering en Uitbreidung van Deugd onder de Chinezen) aan de Steenbakkersgracht te Paramaribo, februari 1885. Met de ophanden zijnde afschaffing van de slavernij ontstond in de jaren vijftig van de negentiende eeuw een grote behoefte aan arbeidskrachten op de Surinaamse plantages. Tussen 1853 en 1873 vertrokken daarom onder anderen 2780 Chinezen naar Suriname om er als contractarbeider te gaan werken. Deze werkkrachten kwamen deels uit Java en deels uit China zelf. Na afloop van hun dienstverband bleven zij zelden werkzaam op de landbouwondernemingen, maar werden ze handelaar of winkelier.

Here we witness the official opening of the Chinese Society Kong Ngie Tong Sang (Association for the Advancement and Proliferation of Virtue among the Chinese) at Steenbakkersgracht in Paramaribo, February 1885. The impending abolition of slavery in the middle of the nineteenth century created great demand for labourers to work on the Surinamese plantations. Between 1853 and 1873 therefore among other nationalities 2,780 Chinese left for Suriname to find paid employment as contract labourers. This workforce originated from Java and partly from China itself. When their employment contracts ended they rarely continued working for agricultural companies, choosing instead to become traders or shopkeepers.

Di sini kita menyaksikan acara pembukaan resmi gedung Sosiset Cina Kong Ngie Tong Sang (Perhimpunan Pembinaan dan Perluasan Kebajikan di kalangan kaum Cina) di Steenbakkersgracht, Paramaribo, Februari 1885. Akibat rencana untuk menghapuskan perbudakan, pada tahun limapuluhan abad ke-19 jumlah tenaga kerja yang dibutuhkan di perkebunan Suriname sangat besar. Karena itu, antara tahun 1853 dan 1873, 2780 orang Cina berangkat ke Suriname untuk bekerja sebagai buruh kontrak. Sebagian tenaga kerja ini berasal dari pulau Jawa, bagian lainnya berasal dari Cina sendiri. Menyusul berakhirnya kontrak, mereka jarang tetap bekerja di perusahaan pertanian, melainkan beralih menjadi pedagang atau pemilik toko.

27

De officiële opening van de Chinese Sociëteit
Kong Ngie Tong Sang / The official opening
of the Chinese Society Kong Ngie Tong Sang
/ Pembukaan resmi Gedung Sositet Cina Kong
Ngie Tong Sang, 1885

Fotograaf Kassian Céphas poseert hier zelf op de trap van de ruïne van de Shivatempel, de belangrijkste van de drie grote tempels bij Prambanan. Het Lara Jonggrang-complex bij Prambanan is een groot shivaitisch monument uit de negende eeuw na Christus dat uit drie grote en verscheidene kleinere tempels bestaat. Kassian Céphas en zijn zoon Sem waren fotografen in dienst van de sultans van Djokjakarta. Kassian (1845-1912), een Javaan, was de eerste, professionele Indonesische fotograaf.

Photographer Kassian Céphas poses here in person on the steps of the ruins of the Shiva temple, the most significant of the three big temples near Prambanan. The Lara Jonggrang complex near Prambanan is a large Shivaite monument dating from the ninth century AD, consisting of three large and several smaller temples. Kassian Céphas and his son Sem were employed as photographers in service to the court of the sultans of Yogyakarta. Kassian (1845-1912), a Javanese native, was the first professional Indonesian photographer.

Fotografer Kassian Céphas sendiri berpose di tangga reruntuhan candi Shiva, candi yang paling penting di antara ketiga candi besar di Prambanan. Kompleks Lara Jonggrang di Prambanan adalah sebuah monumen Shiva yang besar. Monumen ini dibangun pada abad kesembilan dan terdiri dari tiga candi besar dan beberapa candi yang lebih kecil. Kassian Céphas dan putranya Sem adalah fotografer yang bekerja untuk sultan-sultan Yogyakarta. Kassian (1845-1912), seorang Jawa, adalah fotografer Indonesia profesional yang pertama.

Volgens mij klopt de foto
niet!!!!!!

28

Westzijde van de Shrivatempel van de Prambanan bij
Djokjakarta / The west side of the Shiva temple at
the Prambanan complex near Djokjakarta / Sebelah
Barat Candi Siwa Prambanan di Yogyakarta, 1890

'De heer Fransen van de Putte en de Atjeh-oorlog'

I.D. Fransen van de Putte was een liberaal politicus in de tweede helft van de negentiende eeuw. Na een succesvol ondernemerschap in Nederlands-Indië werd hij na één jaar Kameralidmaatschap in 1863 minister van Koloniën en kwam in 1866 in conflict met premier J.R. Thorbecke over de koloniale grondpolitiek. Tijdens zijn tweede periode als minister brak de Atjehoorlog uit. De schrijver Multatuli oordeelde over hem: 'Zo-even vernam ik – juli '72 – dat men goed gevonden heeft ten tweeden male een man tot minister van Koloniën te benoemen, die nooit blyken van bekwaamheid of competentie gaf, dan dat-i nog sneller dan anderen millioenen uit den Javaan wist te persen. [Ide 945.]'

I.D. Fransen van de Putte was a liberal politician in the second half of the nineteenth century. After a successful career as an entrepreneur in the Dutch East Indies and a one-year membership of the Dutch parliament, in 1863 he was appointed Minister of Colonies. In 1866 he clashed with then Prime Minister J.R. Thorbecke on the land policy within the colonies. During his second term as a minister the Atjeh War broke out. The author Multatuli passed the following judgement on him: 'Word has reached me just now – July '72 – that for the second time they have consented in appointing a man to the post of Minister of Colonies, who has never proved his abilities or competence except the ability to squeeze even harder than his predecessors millions of guilders out of the Javanese people. [Idea 945.]'

I.D. Fransen van de Putte adalah seorang politikus liberal pada pertengahan kedua abad ke-19. Setelah menjadi seorang pengusaha yang berhasil di Hindia Belanda dan anggota parlemen selama satu tahun, pada tahun 1863 dia menjadi Menteri Koloni. Pada tahun 1866 dia berselisih dengan perdana menteri J.R. Thorbecke mengenai politik penataan tanah kolonial. Selama masa jabatannya yang kedua sebagai menteri, pecah perang Aceh. Penulis Multatuli menilainya sebagai berikut: 'Baru-baru – Juli '72 – saya mendapat kabar bahwa diputuskan mengangkat sebagai Menteri Koloni, untuk kedua kalinya, seseorang yang tidak pernah menunjukkan kemampuan atau kompetensi apa pun, selain berhasil memeras, lebih cepat daripada siapa pun, jutaan gulden dari orang Jawa. [Idee 945.]'

'De heer Fransen van de Putte en de Atjeh-oorlog' /
Mr Fransen van de Putte en de Atjeh War / 'Bapak
Fransen van de Putte dan Perang Atjeh', 1896

Eén van de merkwaardigste documenten in de prentenverzameling is een op het ganzenbord lijkend bordspel. We kunnen het zo gaan spelen, want de weinige spelregels staan links- en rechtszijde vermeld. Vanaf een Nederlands bivak vertrekken de spelers naar het op de Atjehse situatie gebaseerde slagveld. Onderweg moet in 99 stappen een aantal inheemse versterkingen (*bentengs*) worden genomen. Maar pas op! Zorg dat je niet in de ambulance of in het hospitaal terecht komt, want dat kost beurten. De spelers zijn militairen van het Indische leger en anders dan in de echte Atjeh-oorlog kunnen ze niet sneuvelen. Wie als eerste op nummer 99 of hoger komt, heeft gewonnen en krijgt de pot van het spel èn, minstens zo belangrijk, een ridderorde.

One of the most peculiar documents in the prints collection is a board game that resembles the old Dutch game of ‘ganzenbord’ (game of goose). We could start playing it straight away as the rules of the game, which are limited in number, are mentioned at the bottom left and right of the document. Starting at a Dutch bivouac the players set off to the battlefield, which is based on the conflict in Atjeh. Along the way they have to overcome in 99 steps a number of indigenous fortifications (*benteng*). But beware! Make sure you do not end up in the ambulance or in hospital, because then you will have to miss turns. The players are soldiers in the colonial army and, in contrast to servicemen in the real Atjeh War, they cannot die in battle. Whoever gets to number 99 or higher first, is the winner of the game: this person takes the kitty and, just as important, receives a knighthood.

Salah satu dari dokumen dalam kumpulan gambar yang paling aneh adalah permainan yang menyerupai *ganzenbord*, permainan Belanda lama yang menggunakan papan itu. Permainan bisa langsung dimulai, karena aturan main (yang tidak banyak) dicatat di kiri dan kanan bawah. Berangkat dari bivak Belanda, para pemain menuju medan perang yang berdasarkan keadaan di Aceh. Dalam perjalanan harus diduduki sejumlah benteng pribumi dalam 99 langkah. Tapi awas ! Jangan sampai tersasar di ambulans atau rumah sakit, karena berarti orang lain mendapat giliran. Pemain adalah anggota militer dari dinas ketenteraan Hindia Belanda dan, berbeda dari kenyataan perang Aceh, mereka tidak bisa tewas. Siapa yang pertama sampai pada nomor 99 atau lebih, ia menang dan mendapat uang taruhan dan, yang tidak kalah pentingnya, sebuah lencana ksatria.

NEDERLANDSCH-INDISCHE OORLOGSSPEL.

PREMIE op WARENDORF'S GEILLUSTREERDE FAMILIEKALENDER 1903.

Indonesische handschriften zijn er niet alleen op papier. In de collectie van het KITLV treffen we handschriften aan op koperplaatjes, palmbladeren (*lontar*), bamboelatjes, bamboekokers en op boombast. *Pustaha* zijn Batakse handschriften op boombast uit Noord-Sumatra. De boombast is in harmonicavorm gevouwen tussen twee houten omslagen. Ze bevatten teksten over magie en goden. Dit handschrift bestaat uit twee teksten. Eén over een afweermiddel tegen kwade geesten, een zogenaamde *pagar*. De tweede tekst bevat voorschriften over wichelarij met betrekking tot de draak Pane Ne Bolon. De draak is hier afgebeeld. Op de hele wereld is er nog maar een handvol mensen dat Batakschrift kan lezen.

Indonesian manuscripts are not produced exclusively on paper. In the collection of KITLV we encounter manuscripts engraved and inscribed on copper sheets, palm leaves (*lontar*), strips of bamboo, bamboo containers and tree bark. *Pustaha* are Batak manuscripts etched on tree bark originating from North Sumatra. The tree bark is folded into a concertina-like shape sitting between two wooden covers. The *pustaha* contain texts about magic and gods. This manuscript consists of two texts. The first concerns a repellent against evil spirits: a so-called *pagar*. The second text contains instructions about divination with regard to the dragon Pane Ne Bolon. The dragon is depicted here. In the whole world there's only a mere handful of people who are still capable of reading the Batak script.

Naskah Indonesia tidak hanya ditulis pada kertas. Dalam koleksi KITLV kami menemukan naskah yang ditulis pada pelat tembaga, lontar, kelopak bambu, tabung bambu dan kulit kayu. *Pustaha* adalah naskah Batak (Sumatera Utara) yang ditulis pada kulit kayu. Kulit kayu dilipat seperti harmonika dan ditutup dengan dua sampul kayu. Naskah-naskah tersebut mengandung teks mengenai ilmu sihir dan dewa. Naskah ini terdiri dari dua teks, satu mengenai ‘*pagar*’, yaitu penangkal roh yang jahat. Teks yang kedua mengandung peraturan pernajuman, berkaitan dengan naga Pane Ne Bolon yang digambarkan di sini. Di seluruh dunia tinggal hanya beberapa orang saja yang bisa membaca aksara Batak.

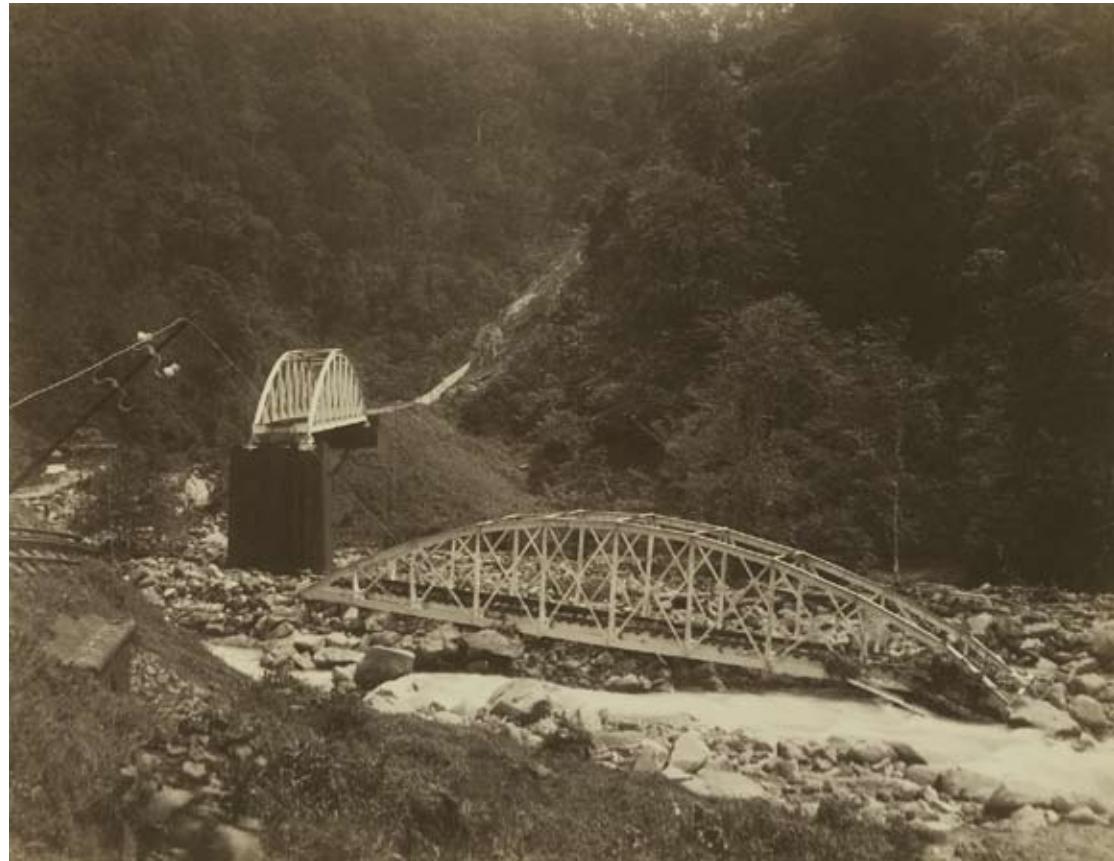

‘Hier klopt iets niet’ is de begrijpelijke reactie van iemand die deze foto voor het eerst te zien krijgt. Een brugdeel in het water? Deze afbeelding verenigt twee contrasterende beelden: de kracht van de scheppende mens en de kracht van de natuur. Om het steenkoolgebied van de Ombilinmijnen met de Emmahaven bij Padang (West-Sumatra) te verbinden, werd er in 1887 begonnen met de aanleg van een spoorlijn. Hier toe moest onder andere de Anei-kloof worden overbrugd door middel van zeven bruggen. De vierde brug bij Batoebedoekoeng werd tijdens een overstroming in 1892 weggeslagen en dat leverde dit plaatje op.

‘Something is wrong here’, is the natural reaction of somebody seeing this picture for the first time. Part of a bridge in the water? This picture unites two contrasting images: the creative force of man and the force of nature. In order to join the coal-producing area of the Ombilin mines with Emmahaven (Emma Harbour) near Padang (West Sumatra), in 1887 the building of a railway was undertaken. To this end among others the Anei Gorge had to be bridged; this was accomplished by building seven individual bridges to span the gorge. The fourth of these bridges near Batoebedoekoeng was swept away during a flood in 1892, resulting in this picture.

‘Di sini ada yang tidak beres’, itulah reaksi umum yang dapat dipahami kalau melihat foto ini untuk pertama kali. Apakah sebagian jembatan terban ke dalam air? Pada foto ini dipersatukan dua gambar yang berlawanan: kekuatan manusia dengan daya ciptanya, dan kekuatan alam. Dengan tujuan menghubungkan daerah batu bara di sekitar tambang Ombilin dengan Emmahaven (Pelabuhan Emma) di Padang (Sumatera Barat), pada tahun 1887 dimulai pembuatan jalan kereta api. Demi tujuan itu perlu dijembatani antara jurang Anei dengan membangun tujuh jembatan. Jembatan yang keempat (di Batu Badukuang) dihanyutkan banjir pada tahun 1892, yang menghasilkan gambar ini.

Door een bandjir weggeslagen spoorbrug /
Bridge owned by the national railway com-
pany swept away by a flood / Jembatan kereta
perusahaan jawatan kereta api negara yang
dihanyutkan, 1892

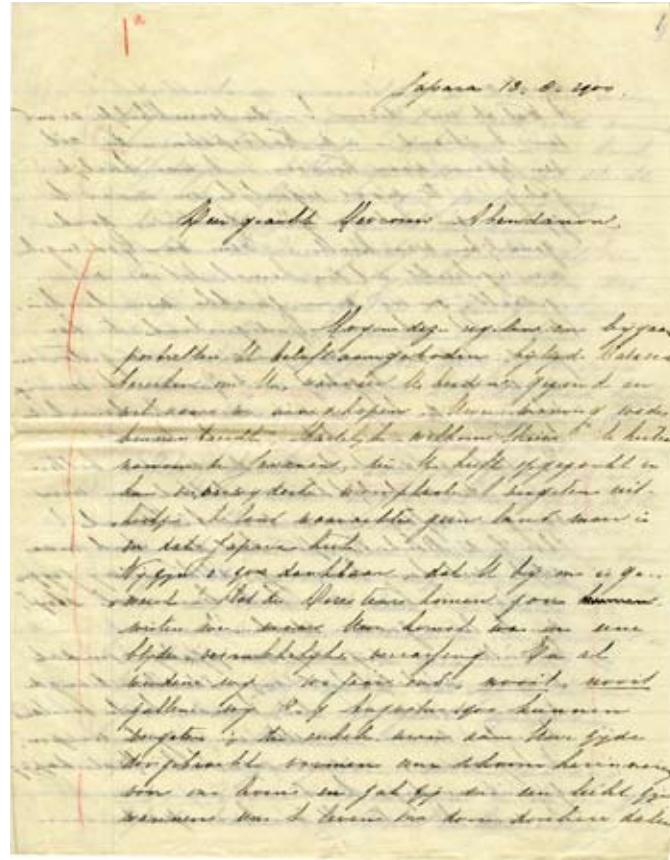

Bij presidentieel besluit werd Kartini op 2 mei 1964 door president Soekarno tot Nationale Held van Indonesië verklaard. Zij wordt in Indonesië gezien als een voorvechtster van de vrouwemancipatie. Die status dankt Kartini (1879-1904) aan de onderwerpen die zij aansneed in haar brieven aan Nederlandse correspondenten. Hierin verwoordde ze haar bezwaren tegen bijvoorbeeld uithuwelijking en polygamie op Java. Ze ijverde voor onderwijs aan meisjes, zodat zij zich onafhankelijk van de man konden ontwikkelen. Tijdens haar korte leven kregen haar ideeën slechts in de kleine kring van correspondentievrienden bekendheid. Pas in 1911 bereikten zij een groter publiek door de uitgave van *Door duisternis tot licht*, een boek met een selectie van haar brieven samengesteld door J.H. Abendanon. In 1986 schonk de kleinzoon van de samensteller de gehele brievencollectie van Kartini en enige brieven van haar familieleden aan het KITLV.

On 2 May 1964, president Soekarno by presidential decree declared Kartini a National Hero of Indonesia. In Indonesia Kartini is considered an advocate of the emancipation of women. Kartini (1879-1904) earned her status by addressing specific topics in letters to Dutch correspondents. In these letters she articulated her objections against for instance the practices of marrying off one's daughter and polygamy on Java. She devoted herself to the development of education for girls, allowing them to progress independently of men. During her short life her ideas were only well known within her small circle of pen friends. It was only in 1911 that she reached a larger public through the publication of *Door duisternis tot licht* (Through darkness into light), a book containing a selection of her letters compiled by J.H. Abendanon. In 1986 the compiler's grandson donated the entire collection of letters from Kartini and some letters from members of her family to KITLV.

Dengan Keputusan Presiden, Kartini dinyatakan sebagai seorang Pahlawan Nasional Indonesia oleh presiden Soekarno pada tanggal 2 Mei 1964. Di Indonesia, beliau dianggap pengajur eman-sipasi wanita. Status itu diperoleh Kartini (1879-1904) karena pokok-pokok yang dibahas dalam suratnya kepada koresponden Belanda. Dalam surat ini antara lain diungkapkan keberatannya terhadap sistem menjodohkan dan poligami di Jawa. Kartini berjuang untuk pendidikan bagi perempuan, sehingga mereka dapat mengembangkan diri, tidak tergantung dari kaum pria. Selama kehidupannya yang tidak lama, ideanya hanya diketahui di kalangan kecil teman-teman korespondensi. Baru pada tahun 1911 ide itu diketahui lebih umum akibat penerbitan *Door duisternis tot licht* (Habis gelap terbitlah terang), buku dengan surat-suratnya yang terpilih, yang disusun oleh J.H. Abendanon. Pada tahun 1986, cucu penyusun tersebut menghadiahkan seluruh koleksi surat Kartini dan sejumlah surat saudaranya kepada KITLV.

Brief van Kartini aan mevrouw R.M. Abendanon-Mandri / Letter by Kartini to Ms R.M. Abendanon-Mandri / Surat Kartini kepada Ibu R.M. Abendanon-Mandri, 13 August 1900

In veel antropologische fotoverzamelingen uit de negentiende en vroeg-twintigste eeuw treffen we tussen de verschillende volkstypen afbeeldingen aan van naakte of halfnaakte vrouwen. De hier gepresenteerde vrouwen vinden we bijvoorbeeld tussen een ‘grassnijder’, ‘twee Soendaneesche vrouwen’ en ‘Chineesche mannen en jongen te Batavia’. Alles passend in een ‘verantwoord’ cultureel-antropologisch kader.

In many anthropological picture collections dating from the nineteenth and early twentieth century we encounter images of naked or half-naked women in between pictures of the various indigenous inhabitants. The women portrayed here can be found for instance between pictures of a ‘grass cutter’, ‘two Soendanese women’ and ‘Chinese men and a boy in Batavia’. All of this supposedly fitting a ‘responsible’ cultural anthropological framework.

Banyak koleksi foto dari abad ke-19 dan awal abad ke-20 memuat, selain gambar ciri-ciri berbagai kelompok masyarakat, gambar wanita bugil atau setengah bugil. Wanita yang dipotret di sini ditemukan antara gambar ‘seorang pemotong rumput’, ‘dua perempuan Sunda’ dan ‘laki-laki Cina di Batavia’. Semua ini dalam kader antropologi kebudayaan yang ‘dapat dipertanggungjawabkan’.

34-36

Javaanse en Soendanese vrouwen / Javanese and Soendanese women / Wanita Jawa dan Sunda, circa /
sekitar 1900-1910

J. van der Heyden was een boekillustrator in Nederlands-Indië in het begin van de twintigste eeuw. Zijn bekendste werken zijn *Indisch prentenboek 1; Bedienden en beroepen* en *Nieuw Indisch A.B.C.* In de collectie van het KITLV bevinden zich aquarellen en tekeningen die waren bestemd voor een schooluitgave in drie delen. Het eerste deel handelt over een schooldag van een Javaanse jongen, het tweede deel over een suikeronderneming waar de jongen een bediende is van een Europese familie. Het laatste deel gaat over de Europese familie na hun verhuizing naar Soerabaja. Het schoolboek is nooit gepubliceerd. Hier zien we de eerste afbeelding bedoeld voor deel 1: de Javaanse jongen passeert een batikwinkel op weg naar school.

J. van der Heyden was a book illustrator in the Dutch East Indies at the beginning of the twentieth century. His most well-known works are *Indisch prentenboek 1; Bedienden en beroepen* and *Nieuw Indisch A.B.C.* In the collection of KITLV you can find both his watercolours and his drawings, which were intended to be published as a three-part school edition. The first part concerns the school day of a Javanese boy; the second part is about a sugar plantation where the boy is a servant to a European family. The third and final part is about the same European family after they have moved to Soerabaja. The school book has never been published. Here we see the first image intended to be incorporated into part 1: the Javanese boy passes by a batik shop on his way to school.

J. van der Heyden adalah seorang ilustrator buku di Hindia Belanda pada awal abad ke-20. Karyanya yang paling terkenal adalah *Indisch prentenboek 1; Bedienden en beroepen* (Buku gambar Hindia Belanda I; Pelayan dan pekerjaan) dan *Nieuw Indisch A.B.C.* (A.B.C. Hindia Belanda yang baru). Dalam koleksi KITLV terdapat lukisan cap air dan gambar yang diperuntukkan bagi sebuah buku sekolah dalam tiga jilid. Jilid pertama mengenai hari sekolah seorang bocah Jawa, jilid yang kedua bercerita mengenai perusahaan gula tempat bocah itu bekerja sebagai pembantu pada suatu keluarga Eropa. Jilid yang terakhir mengenai keluarga Eropa itu, setelah berpindah rumah ke Surabaya. Buku sekolah ini tidak pernah dipublikasikan. Ini gambar pertama yang dimaksudkan untuk jilid 1: bocah Jawa melewati toko batik dalam perjalanannya ke sekolah.

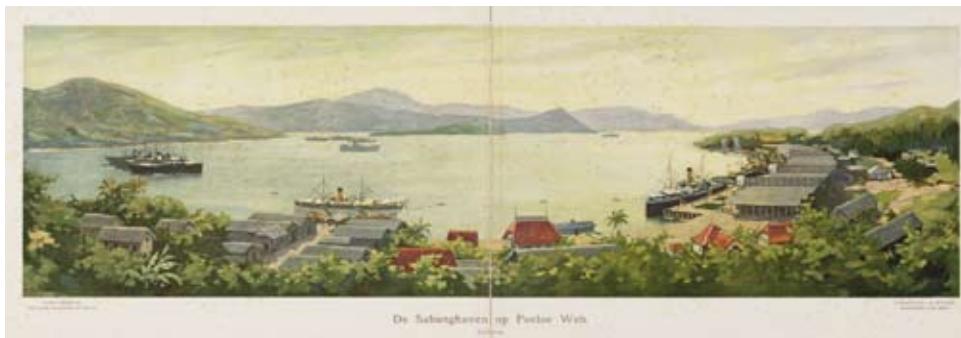
Een Javaanse jongen met lei op weg naar school passeert een batikwinkel / A Javanese boy with slate on his way to school passes by a batik shop / Seorang bocah Jawa membawa batu tulis menuju sekolah, sambil melewati toko batikp, 1920

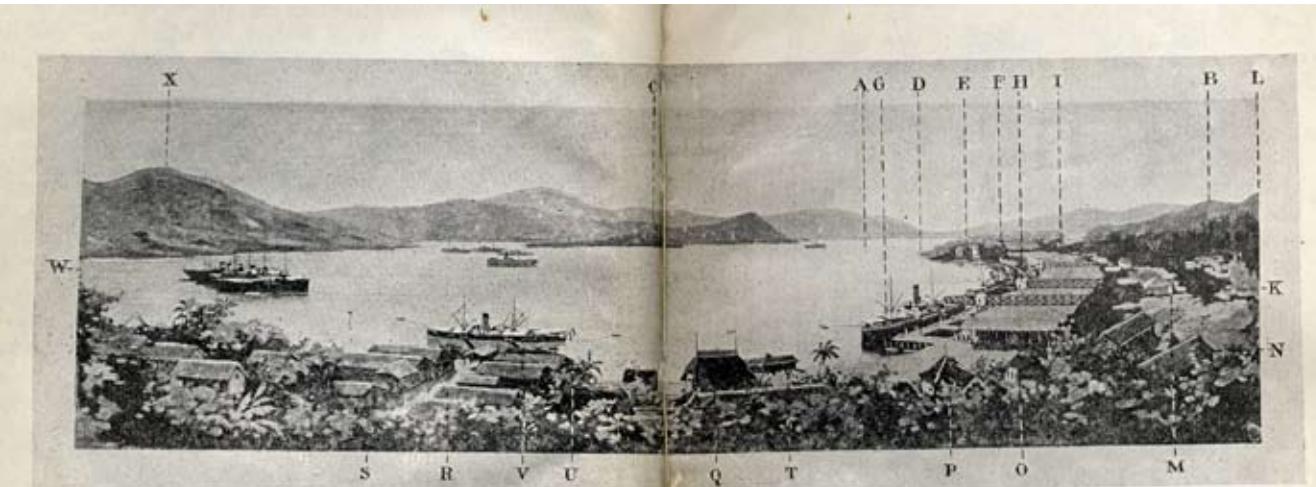

Schoolplaten werden in moederland en koloniën gebruikt om het onderwijs anschouwelijk te maken. Vaak hingen de platen permanent in een klaslokaal. Deze plaat zal zijn gebruikt bij aardrijkskunde. Het stelt de haven voor van Sabang, gelegen op een eiland in het uiterste noorden van Atjeh. De haven was belangrijk voor de export van kolen en olie. Ook was het de eerste Indische haven die de schepen van Holland naar Indië aandeden. Het schilderij dat als voorbeeld diende voor de schoolplaat is vermoedelijk gemaakt naar onderstaande foto. Bij de schoolplaat behoorde een uitgebreide beschrijving gemaakt door H. Zondervan.

School prints were used to teach by illustration in both mother country and colonies. The prints were often left permanently hanging in the classroom. This print will have been used in geography lessons. It depicts the harbour of Sabang, which is located on an island in the most northerly part of Atjeh. The harbour was important for the export of coals and oil. It was also the first port of call in the Dutch East Indies for ships sailing between Holland and the East Indies. The painting that served as the model for this school print is probably based on the photograph below. This school print also included an elaborate description by H. Zondervan.

Gambar sekolah digunakan di negara induk dan jajahannya untuk mengilustrasikan pendidikan. Gambar-gambar ini tetap tergantung di dinding kelas. Gambar ini pasti dipakai untuk pelajaran ilmu bumi. Yang diperlihatkan adalah pelabuhan Sabang, yang terletak di sebuah pulau di bagian paling Utara daerah Aceh. Pelabuhan ini penting untuk ekspor batu bara dan minyak. Selain itu, dalam perjalanan dari Belanda ke Hindia Belanda, ini tempat berlabuh pertama di Hindia Belanda. Lukisan yang menjadi contoh gambar sekolah ini diperkirakan dibuat berdasarkan foto di bawah ini. Gambar sekolah disertai deskripsi yang lengkap oleh H. Zondervan.

A. Ingang van de baai.
 B. Tjot Penimpoean.
 C en D. Lichttorens.
 E. Droogdok.
 F. en G. Westelijk en Oostelijk einde van de kolensteigers.
 H. Een der electrische transporteur-kranen.
 I. Electrische centrale.
 K. Koeliekampement.
 L. Seinpost.
 M. Bijkantoor der Sabang Mij.
 N. Toko en Hôtel van J. Albert'.

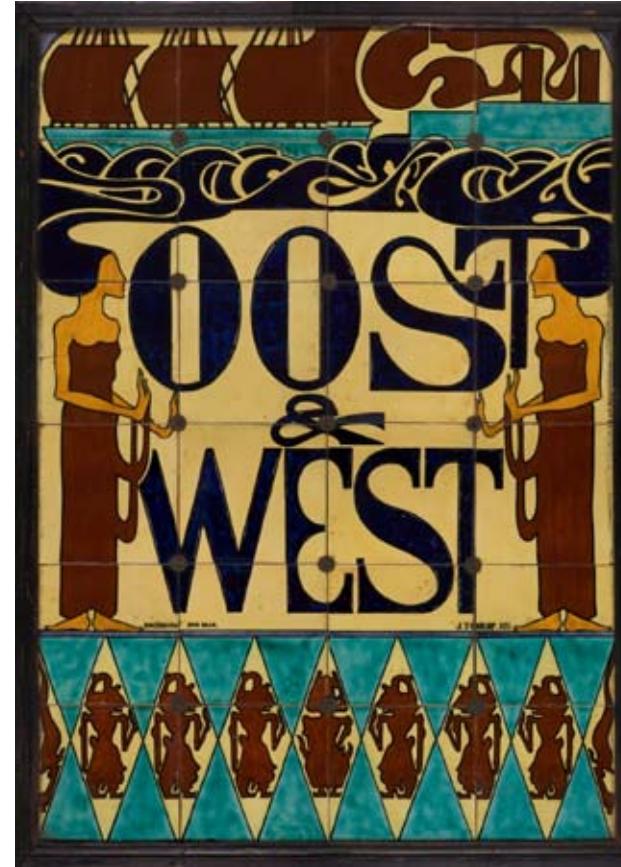
O. Kantoor der Stoomvaart-Mij. „Nederland”.
 P. Kantoor v. d. havenmeester en Postkantoor.
 Q. Kantoor v. d. Sabang Mij.
 R. Kantoor der Handel Mij. v/h Kerkhoff & Co.
 S. Kantoor der Atjeh Handel Mij.
 T. Aanlegsteiger v. h. stoomschip „Sabangbaai.”
 U. Begin v. d. Handelssteiger.
 V. Mailstoomer der Mij. „Nederland.”
 W. Olie-etablissement.
 X. Bergtop Tjot-Laboe Bah Oe.

De Sabang-haven op Poeloe Weh.

Op 3 mei 1899 werd in Den Haag de Vereeniging Oost en West opgericht. De directe aanleiding was de Nationale Tentoonstelling voor Vrouwenarbeid waarop Indonesische kunstnijverheid ruim was vertegenwoordigd. Indonesische kunst stond in de belangstelling rond de eeuwwisseling. De symbolen en de rijkdom aan geometrische figuren uit de Indonesische weef- en batikkunst, de kunstnijverheid en het houtsnijwerk met de kenmerkende blad- en rankmotieven, sloten naadloos aan bij de Jugendstil- of Art Nouveau-trend in de westerse moderne kunst. Ook in het ontwerp van Jan Toorop ontbreekt de symboliek niet: de haren van de vrouwenfiguren die de titel flankeren vormen zwarte golven met boven een zeilschip en een stoomschip, die het Westen voorstellen. De vrouwen zelf en de wajang- en krismotieven onder beelden het Oosten uit.

On 3 May 1899 the Vereeniging Oost en West (Association East and West) was founded in The Hague. The primary cause for this was the ‘Nationale Tentoonstelling voor Vrouwenarbeid’ (National Exhibition of Women’s Labour), where the Indonesian arts and crafts were well represented. Indonesian art received a lot of attention around the turn of the century. The symbols and the wealth of geometrical designs typical of the Indonesian weaving and batik arts, the arts and crafts and woodcarving, with its characteristic ornamental leaf and trail patterns, formed a perfect complement to the Jugendstil or Art Nouveau trend influencing the western modern art movement. This design by Jan Toorop certainly isn’t lacking in symbolism: the hair of the female figures flanking the name of the association raises to form blue waves on which a sailing ship and steamboat sail on. These connote the West, with the women themselves and the wayang and kris motives at the bottom representing the East.

Pada tanggal 3 Mei 1899 didirikan Vereeniging Oost en West (Perhimpunan Timur dan Barat). Pendirian ini berkaitan langsung dengan Pameran Nasional Pekerjaan Wanita, yang membawakan beberapa jenis kerajinan tangan Indonesia. Kesenian Indonesia cukup diminati sekitar pergantian abad. Lambang-lambang dan kekayaan corak kain desain geometris kerajinan tenun dan batik Indonesia, kerajinan dan seni ukir kayu dengan motif daun dan tangkai yang khas, sangat cocok dengan tren Jugendstil atau Art Nouveau keseharian modern Barat. Desain Jan Toorop juga memakai lambang: rambut kedua sosok wanita yang mendampingi judulnya merupakan ombak hitam, dengan kapal layar dan kapal uap di atas, yang melambangkan Barat. Wanita sendiri, motif wayang dan keris di bawah menggambarkan Timur.

39

'Oost en West', circa / sekitar 1915

In het begin van de twintigste eeuw werd het dragen van strohoeden, de zogenaamde Panama-hoeden, populair in de Verenigde Staten en Europa. Op kleine schaal werden er in de negentiende eeuw al hoeden gevlochten op Curaçao, maar na 1902 nam de vraag en dus ook de productie explosief toe. Het grootste deel van de export ging naar Amerika. De grove hoeden waren bestemd voor landarbeiders, terwijl de fijne werden gedragen door modebewuste Amerikanen. New York kende zelfs een ‘strohoedendag’ (15 april) waarop de zomer werd ingeluid. In 1906 maakte de opbrengst van de strohoedenhandel tachtig procent uit van de totale exportwaarde van Curaçao. Na 1920 liep de export terug. De genadeslag voor deze industrie kwam tijdens de economische wereldcrisis van de jaren dertig.

In the early part of the twentieth century, wearing Panama hats became fashionable in the United States and Europe. On Curaçao in the nineteenth century hats were already being woven on a modest scale, but after 1902 demand increased and therefore production exploded. The majority of the production was exported to the United States. The coarse hats were intended for agricultural workers, whereas the delicate hats were worn by fashion-conscious Americans. New York even had an official ‘Panama hat day’ (15 April), marking the start of summer. In 1906 the proceeds of the trade in Panama hats accounted for eighty per cent of the total export value of Curaçao. After 1920 the export market fell. However, the final blow was dealt to this industry during the worldwide financial crisis of the thirties.

Pada awal abad ke-20 pemakaian topi jerami, yang disebut topi Panama, menjadi populer di Amerika Serikat dan Eropa. Pada abad ke-19, di Curaçao sudah dibuat topi dengan cara menganyam secara kecil-kecilan, tetapi setelah 1902 permintaan, dan karena itu produksi, melonjak. Bagian ekspor yang terbesar dikirim ke Amerika. Produksi topi dengan anyaman kasar dimaksudkan untuk buruh tani, sedangkan yang halus dipakai oleh orang Amerika yang ikut mode terakhir. New York malah mempunyai Hari Topi Jerami (15 April), yang merupakan pembukaan musim panas. Pada tahun 1906 hasil penjualan topi jerami merupakan delapan puluh persen seluruh nilai ekspor Curaçao. Setelah 1920 ekspor menurun. Industri ini hancur sama sekali oleh krisis ekonomi sedunia tahun tiga puluhan.

Uitstalling van hoeden van de Curaçao-sche Panamahoeden Industrie / Display of hats produced by the Curaçao-sche Panamahoeden Industrie / Pemajangan topi Curaçao-sche Panamahoeden Industrie (Industri Curaçao Topi Panama), circa / sekitar 1920

Nagenoeg niets is bekend over deze aquarel behalve dat ze deel uitmaakte van een serie van drie aquarellen gemaakt door leerlingen van een Hollands-Inlandsche School (HIS) die aan het KITLV werden geschenken door mevrouw S.C.L. Vreede-de Stuers in 1962. Tekenen maakte kennelijk onderdeel uit van het leerplan op dit schooltype. De aquarel geeft een mooie impressie van het landschap in de Minangkabau op West-Sumatra.

Almost nothing is known about this painting except that it formed part of a series of three watercolours made by the students of a Hollands-Inlandsche School (HIS), which was subsequently donated to KITLV by Ms S.C.L. Vreede-de Stuers in 1962. Apparently drawing lessons formed part of the curriculum in this type of school. The watercolour gives a beautiful impression of the Minangkabau landscape in West Sumatra.

Hampir tidak ada informasi mengenai lukisan cap air ini, selain bahwa menjadi bagian seri tiga lukisan cap air yang dibuat oleh murid sebuah Hollands-Inlandsche School (HIS) dan yang dihadiahkan kepada KITLV oleh Ibu S.C.L. Vreede-de Stuers pada tahun 1962. Rupanya menggambar termasuk kurikulum pengajaran tipe sekolah ini. Lukisan cap air itu memberi kesan yang bagus mengenai pemandangan alam di Minangkabau (Sumatera Barat).

41

Berg met Minangkabause huizen op de voorgrond / Mountain with Minangkabau houses in the foreground / Gunung dengan rumah Minang di latar depan, circa 1925

De schat van Lombok die werd buitgemaakt na het verslaan van de Balische dynastie op Lombok bestond niet alleen uit edelstenen. In de kraton in Tjakranegara werden ook handschriften aangetroffen. Eén daarvan was getiteld *Dampati Lalangon*. Een louter uit illustraties bestaand, erotisch getint, stripachtig, verhaal. Dit handschrift is in 1935 nagemaakt, waarschijnlijk van een kopie van het handschrift dat zich nog steeds in de Gedong Kirtya in Singaradja bevindt. Het werd gemaakt ter gelegenheid van het bezoek van Gouverneur-Generaal B.C. de Jonge aan Bali en aan hem ten geschenke gegeven. Deze kopie is door zijn erven geschonken aan het KITLV. Het originele handschrift is gepubliceerd en laat zich dus goed vergelijken met de kopie.

Dempati Lelangon
Handschrift in facsimile.
KITLV Bibliotheek
M h 132

The treasure of Lombok that was seized after defeating the Balinese dynasty on Lombok did not only consist of precious stones; in the palace (*kraton*) in Tjakranegara manuscripts were uncovered as well. One of these manuscripts was entitled *Dampati Lalangon*. The story, consisting merely of illustrations, was erotically charged and cartoonish. This manuscript was copied in 1935, probably on the basis of a duplicate of the manuscript which is still located in the Gedong Kirtya in Singaradja. It was made for the occasion of the visit to Bali of Governor General B.C. de Jonge and presented to him as a gift. His heirs subsequently donated this copy to KITLV. The original manuscript has been published, enabling a good comparison between original and copy.

Dempati Lelangon
Naskah dalam faksimile.
Perpustakaan KITLV
M h 132

Harta karun Lombok yang direbut setelah mengalahkan dinasti Bali di Lombok tidak hanya terdiri dari batu permata. Di kraton Tjakranegara juga ditemukan naskah. Salah satu berjudul *Dampati Lalangon*, sebuah cerita yang seluruhnya terdiri dari gambar, menyerupai buku komik, dan bersifat sedikit erotis. Pada tahun 1935 dibuat jiplakan naskah ini, kemungkinan besar berdasarkan salinan naskah yang sampai saat ini masih berada di Gedong Kirtya di Singaraja. Jiplakan ini dibuat dalam rangka kunjungan Gubernur-Jenderal B.C. de Jonge ke Bali dan dihadiahkan kepada beliau. Salinan ini dihadiahkan oleh ahli waris beliau kepada KITLV. Naskah yang asli telah diterbitkan dan karena itu gampang dibuat perbandingan dengan salinannya.

Talloze familiealbums bevat de fotocollectie van het KITLV. Lange tijd was er weinig aandacht voor dit type materiaal, maar de laatste tijd zijn de albums ontdekt als een goede bron bij het beschrijven van de sociale en culturele verhoudingen in de koloniën. Ze verschaffen een intieme inkijk in het dagelijkse leven.

De strip- en tekenfilmfiguur Popeye verscheen vanaf 1929 en werd in korte tijd populair. De tekenfilms vertonen telkens hetzelfde sjabloon: Popeye de zeeman en Brutus, zijn vijand, nemen het tegen elkaar op om het hart van Olijfje te veroveren. Popeye delft steeds het onderspit. Dan krijgt hij op de een of andere manier een portie spinazie die hem superkrachten geeft en hem in staat stelt Brutus te verslaan. Even is dit jongetje op de foto zelf Popeye. Misschien kijkt zijn Olijfje buiten beeld bewonderend toe.

The photo collection of KITLV contains countless family albums. For a long time this kind of material was overlooked, but lately the albums have been rediscovered as a reliable source for the description of the social and cultural relations in the colonies. They provide an intimate view into daily life. The comic and cartoon character Popeye made his first appearance in 1929 and became popular in a short space of time. The cartoon in every single episode follows the same formula: Popeye the sailor and Brutus, his enemy, take a stance against each other in order to win the affections of the damsels Olive. Popeye always comes off worst in their first clash. Then in one way or another he will get hold of a tin of spinach, which gives him superhuman strength and enables him to defeat Brutus. For a moment this little boy in the picture is Popeye himself. Perhaps out of the shot his Olive is looking on in admiration.

Jumlah album foto keluarga dalam koleksi foto KITLV tak terbilang. Selama periode yang cukup lama hampir tidak ada perhatian untuk jenis bahan ini, tetapi belakangan album-album tersebut makin sering digunakan sebagai sumber yang baik untuk menggambarkan hubungan sosial dan budaya di daerah jajahan. Album ini menyuguhkan pemandangan yang intim ke dalam kehidupan sehari-hari.

Popeye, tokoh buku komik dan film kartun, timbul pada tahun 1929 dan menjadi populer dengan segera. Film kartun membawakan pola yang sama: Popeye si pelaut dan musuhnya, Brutus, bersaingan demi menawan hati Olijfje. Popeye kalah terus. Kemudian, bagaimana pun dia mendapat seporsi bayam yang memberikannya kekuatan super dan membuatnya mampu mengalahkan Brutus. Untuk seketika, bocah pada foto ini menjadi Popeye sendiri. Siapa tahu, di luar gambar, Olijfje memandangnya dengan kagum.

43

Europese jongen verkleed als Popeye in Suriname / European boy dressed up as Popeye in Suriname / Seorang anak laki-laki Eropa berpakaian Popeye di Suriname, circa / sekitar 1935

Suriname en de Nederlandse Antillen waren tijdens de Tweede Wereldoorlog van groot belang voor de geallieerde oorlogsvoering. Het in Suriname gewonnen bauxiet, de grondstof voor aluminium, werd gebruikt voor de productie van gevechtsvliegtuigen. Ook de olieraffinaderijen op de Antillen waren van groot strategisch belang. Voor de bewaking van deze industrieën werden enige duizenden geallieerde militairen gestationeerd. Hiertoe werd een geheel nieuwe infrastructuur van vliegvelden en wegen aangelegd. De aanwezigheid van ‘vreemde’ troepen in ‘onze West’ was de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) in het bezette Nederland een doorn in het oog. Met dit affiche werd deze ‘onvaderlandsliedende’ misstand aan de kaak gesteld. Overigens is de topografische voorstelling van Curaçao niet juist: het eiland ligt niet voor de kust van Suriname en is naar verhouding wel erg groot afgebeeld.

Suriname and the Netherlands Antilles were of major importance to the war operations of the Allied Powers during World War II. The bauxite that was mined in Suriname, the raw material for making aluminium, was used in the production of fighter planes. The oil refineries on the Antilles were also of major strategical importance. In order to guard these industries thousands of Allied soldiers were stationed on the island. For this purpose a completely new infrastructure including airports and roads was put in place. The presence of ‘foreign’ troops in ‘our West’ was a thorn in the side of the National Socialist Movement (NSB) in Nazi-occupied the Netherlands. Via this poster this ‘unpatriotic’ abuse was exposed. The topographic representation of Curaçao, incidentally, is not quite accurate: the island of Curaçao is not situated in front of the coast of Suriname and its depicted size in proportion to Suriname is somewhat exaggerated.

Selama Perang Dunia II, Suriname dan Antilla Belanda sangat penting bagi peperangan sekutu. Bauksit, bahan dasar aluminium, yang ditambang di Suriname, digunakan untuk memproduksi pesawat tempur. Kilang minyak di Antilla juga memiliki kepentingan strategis yang besar. Demi penjagaan industri ini dipangkalkan ribuan tentara sekutu di daerah tersebut. Dalam rangka itu dibangun prasarana bandar udara dan jalan yang semuanya baru. Kehadiran pasukan ‘asing’ di ‘(Hindia) Barat kami’ seperti duri di mata Nasional Socialistische Beweging (NSB, Gerakan Nasional Sosialis) di negeri Belanda yang diduduki oleh tentara Jerman. Poster ini bermaksud menunjukkan keadaan yang tidak baik dan ‘tidak patriotik’ ini. Omong-omong, gambaran topografis Curaçao tidak sesuai dengan kenyataan: pulau ini tidak terletak di lepas pantai Suriname dan, kalau dibandingkan dengan Suriname, digamarkan terlalu besar.

Pamflet van de NSB tegen de Engelse en Amerikaanse aanwezigheid in Suriname en Curaçao / Pamphlet of the Dutch National Socialist Movement (NSB) aimed against the English and American presence in Suriname and Curaçao / Pamflet NSB melawan kehadiran Inggris dan Amerika di Suriname dan Curaçao, 1941

De Tweede Wereldoorlog eindigde in Nederland met de capitulatie van de Duitsers op 5 mei 1945, maar de oorlog in Nederlands-Indië was nog niet afgelopen. In bevrijd Nederland werden er troepen geworven voor de komende strijd tegen de Japanners. Onder de Nederlandse jongemannen was er zeker animo om zich als oorlogs-vrijwilliger te melden. De glorieuze intocht van de geallieerde soldaten in bevrijd Nederland lag nog vers in het geheugen. Het zou anders lopen. Op 15 augustus 1945 capituleerde het Japanse leger en twee dagen later werd de Republik Indonesia uitgeroepen. De vrijwilligers zouden niet worden ingezet tegen de Japanners maar tegen Indonesische vrijheidstrijders. Ze werden niet overal als bevrijders toegejuicht.

In the Netherlands World War II ended with the capitulation of the Germans on 5 May 1945, but the war in the Dutch East Indies still raged on. In the recently liberated Netherlands troops were being recruited for the battle to come against the Japanese. Among young Dutchmen there existed a certain eagerness to volunteer for military service. The glorious entry of the Allied troops into the recently freed Netherlands was still fresh in their memory. However things turned out rather differently. On 15 August 1945 the Japanese army surrendered and two days later the Republik Indonesia was proclaimed. The recently enlisted volunteers would not be deployed against the Japanese, but against Indonesian freedom fighters. As such they were not welcomed everywhere as liberators.

Di negeri Belanda, Perang Dunia II berakhir dengan menyerahnya Jerman pada tanggal 5 Mei 1945, tetapi perang di Hindia Belanda belum habis. Di negeri Belanda yang dibebaskan, direkrut tentara untuk perjuangan melawan Jepang yang akan menyusul. Animo kalangan pemuda Belanda untuk mendaftar sebagai sukarelawan perang cukup tinggi. Kedatangan gemilang tentara sekutu di negeri Belanda yang dibebaskan masih segar dalam ingatan. Ternyata sejarah menentukan lain. Pada tanggal 15 Agustus 1945 tentara Jepang menyerah dan dua hari kemudian diproklamasikan Republik Indonesia. Sukarelawan tidak dikerahkan melawan tentara Jepang, melainkan melawan pejuang kemerdekaan Indonesia. Ternyata mereka tidak dielu-elukan sebagai pembebas.

45

'D'r uit! Indië moet bevrijd', 1945

De Indonesische onafhankelijkheidsoorlog (1945-1949) werd ook op het propagandafront weinig subtiel uitgevochten. Hier zien we de Indonesische maagd in haar heroïsche gevecht om uit de klauw van het ‘Nederlands fascisme’ te blijven. De mare dat Nederlandse SS’ers gratis konden krijgen wanneer ze zich zouden aanmelden voor de strijd in Indië had ook de Indonesische kant bereikt. Overigens is het niet bekend of hier inderdaad sprake van is geweest in deze periode zoals later wel gebeurde tijdens de Korea-oorlog en het Nieuw-Guinea-conlict

Indonesia’s war of independence (1945-1949) was fought in rather unsubtle ways on the propaganda front too. Here we see the Indonesian virgin in her heroic fight to keep out of the clutches of ‘Dutch fascism’. The rumour that former Dutch enlistees to the German SS were pardoned when they signed up for the struggle in the Dutch East Indies had also reached Indonesia. Incidentally it is not known whether pardons in this manner ever took place in this period, as was the case later during the Korean War and the conflict surrounding Papua New Guinea.

Di front propaganda pun, Perang Kemerdekaan Indonesia (1945-1949) tidak dijalankan dengan subtil. Di sini kami melihat perawan Indonesia dalam perjuangannya yang herois untuk melaikan diri dari cengkeraman ‘fasisme Belanda’. Kabar angin bahwa orang Belanda yang menjadi anggota SS¹ dapat diberikan grasi kalau mendatarkan diri untuk perjuangan di Hindia Belanda, juga mencapai pihak Indonesia. Namun demikian, tidak diketahui apakah pemberian grasi benar-benar terjadi dalam periode ini seperti halnya selama perang Korea dan konflik mengenai Nieuw-Guinea (Irian Barat).

¹ Schutzstaffel: organisasi paramiliter dalam partai Nazi Jerman

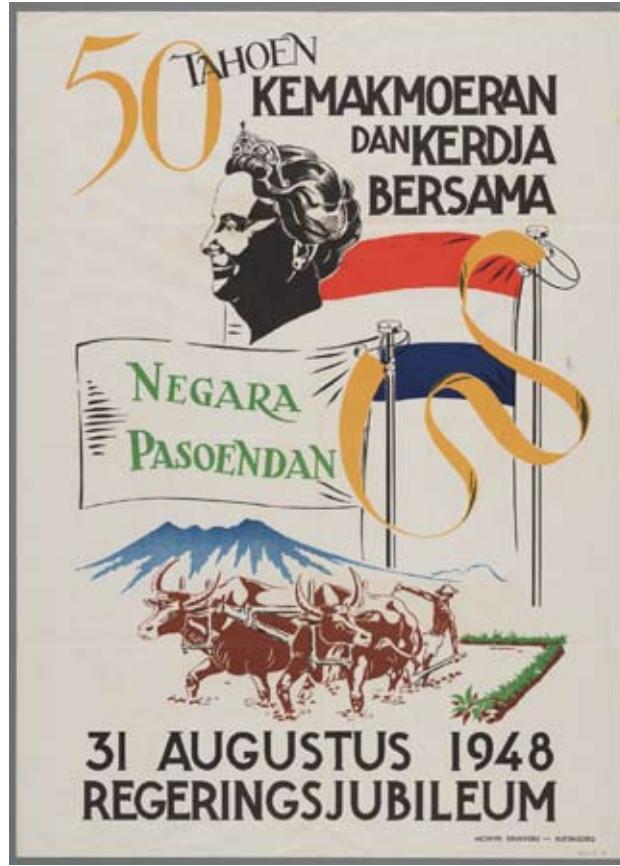
‘50 Tahoen kemakmoeran dan kerdja bersama’, lezen we op het affiche: vijftig jaar welvaart en samenwerking. We zien een portret van de jubilerende vorstin, een Nederlandse vlag met oranje wimpel en een Javaans landschap met bergen en ploegende karbouwen op een sawah. Een illusie van een hecht verbond tussen koningshuis en kolonie. In werkelijkheid was de dekolonisatie van Indonesië in volle gang. De oprichting van deelstaten in de archipel, zoals de Negara Pasoendan op West-Java, was een poging dit proces te vertragen. Het mocht niet baten: twee jaar later was Indonesië onafhankelijk van Nederland en de deelstaat Negara Pasoendan opgegaan in de nieuwe republiek.

‘50 Tahoen kemakmoeran dan kerdja bersama’, this poster reads: fifty years of prosperity and cooperation. We see a portrait of Queen Wilhelmina who was celebrating her jubilee, a Dutch flag with orange ribbon and a Javanese landscape of mountains and water buffaloes ploughing a flooded rice field (*sawah*), creating the illusion that close ties existed between the royal house and the colony. In reality the decolonization of Indonesia was well under way. The foundation of federal states throughout the archipelago, such as Negara Pasoendan on West Java, was an effort to delay this process. It was to no avail: two years later Indonesia was independent of the Netherlands and the federal state Negara Pasoendan was absorbed into the new republic.

‘50 Tahoen kemakmoeran dan kerdja bersama’, demikian bunyinya poster ini. Kami melihat potret Ratu yang merayakan jubileum, bendera Belanda dengan ular-ular oranye, dan pemandangan alam Jawa dengan gunung dan kerbau yang membajaki sawah. Suatu ilusi ikatan erat antara keluarga kerajaan dan tanah jajahan. Dalam kenyataan dekolonisasi Indonesia tengah berlangsung. Pendirian negara bagian di seluruh nusantara, seperti Negara Pasundan di Jawa Tengah, merupakan upaya untuk memperlambat proses ini. Ternyata sia-sia: dua tahun kemudian Indonesia lepas dari Belanda dan Negara Pasundan bergabung dengan republik yang baru.

47

Affiche 50 jaar regeringsjubileum Wilhelmina /
Poster celebrating 50 year jubilee of Queen Wilhelmina / Poster 50 tahun pemerintahan
Wilhelmina, 1948

Afbeeldingen van de verschrikkingen van de hel, geplaatst in een Balinees landschap. De tekening lijkt welhaast het Balinese equivalent van ‘De tuin der lusten’ van Jeroen Bosch. In de *Bhima Swarga*, een verhaal uit het hindoeïstische epos de *Mahabharata*, krijgt Bhima de opdracht om de zielen van zijn vader Pandu en zijn moeder Madri te redden uit de hel en ze veilig naar de hemel te brengen. Samen met zijn broers gaat hij naar de hel en vindt zijn ouders in een bad met kokend water. Hij redt hen en leidt hen, tot ongenoegen van de goden, naar de hemel. In het gevecht dat volgt met de goden sterft hij, maar hij wordt door de oppergod tot leven gewekt van wie hij ook de drank ontvangt waardoor hij onsterfelijk wordt.

Illustrations of the horrors of hell, situated in a Balinese landscape. The drawing almost seems to be the Balinese equivalent of ‘De tuin der lusten’ (The garden of earthly delights) by Jeroen Bosch. In the *Bhima Swarga*, a tale from the Hindu epic *Mahabharata*, Bhima receives the order to rescue the souls of his father Pandu and his mother Madri from hell and bring them safely to heaven. Together with his brothers he journeys to hell where he finds his parents in a bath filled with boiling water. He saves them and, incurring the rancour of the gods, brings them to heaven. In the ensuing fight with the gods Bhima dies, but is subsequently resurrected by the supreme deity, who also grants him the potion that will make him immortal.

Gambar penderitaan neraka, dalam pemandangan Bali. Gambar ini hampir merupakan padanan versi Bali karya ‘De tuin der lusten’ (Taman Hawa Nafsu) oleh Jeroen Bosch. Dalam *Bhima Swarga*, cerita dari epos Hindu *Mahabharata*, Bhima diperintahkan untuk menyelamatkan roh ayah (Pandu) dan ibunya (Madri) dari neraka dan membawa mereka ke surga dengan aman. Bersama dengan saudaranya yang laki-laki, dia pergi ke neraka dan menemukan orang tuanya dalam bak yang diisi dengan air mendidih. Dia menyelamatkan mereka dan, yang tidak disenangi dewa-dewa, membawa mereka ke surga. Walaupun tewas dalam pertarungan dengan dewa-dewa, Bhima dibangkitkan lagi oleh sang Mahadewa yang juga memberinya minuman yang membuatnya tidak bisa mati.

Het Suriname van voor de onafhankelijkheid was een voorbeeld van wat in die tijd een plurale maatschappij werd genoemd. De etnische samenstelling van de bevolking weerspiegelde een koloniale geschiedenis waarin de nakomingen van plantagearbeiders uit Afrika, India en Indonesië de ruggengraat vormden, aangevuld met kleinere groepen van Chinese, Arabische en Europese afkomst. De prentbriefkaart laat een idyllisch plaatje zien van jonge vrouwen uit de verschillende bevolkingsgroepen die toch een eenheid vormen: Suriname. Van links naar rechts: een Chinees, Europees, Hindoestaans, Javaans en Creools meisje.

Prior to its independence, Suriname exemplified what in those days was termed a plural society. The ethnic composition of the population reflected a colonial history in which the offspring of plantation workers from Africa, India, and Indonesia formed the backbone of society, supplemented by smaller groups of people of Chinese, Arabic and European descent. The picture postcard presents an idyllic scene of young women from different sections of the population yet showing great solidarity: Suriname. From left to right: a Chinese, European, Hindustani, Javanese and Creole girl.

Suriname sebelum kemerdekaannya merupakan contoh dari apa yang disebut masyarakat plural pada waktu itu. Susunan etnis penduduk mencerminkan sejarah kolonial ketika keturunan buruh perkebunan asal Afrika, India dan Indonesia merupakan tulang punggung masyarakat, ditambah dengan kelompok orang asal Cina, Arab dan Eropa dengan jumlah yang lebih kecil. Kartu pos bergambar ini memperlihatkan adegan indah dengan wanita muda dari kelompok penduduk yang berbeda namun merupakan kesatuan: Suriname. Dari kiri ke kanan: seorang gadis Cina, Eropa, Hindustan, Jawa dan Kreol.

49

'Suriname : Onze jeugd', circa / sekitar 1915

‘Twee Papoeamannen in traditionele uitdossing, van wie één op een bromfiets, in de Baliemvallei’. Zo is de foto beschreven in de catalogus van de fotocollectie. De beschrijving is feitelijk juist, maar doet niet volledig recht aan het fascinerende tafereel van twee poserende Dani, oorspronkelijke bewoners van de Baliemvallei, en een bromfiets van het merk Puch. Op de foto zien we een samengaan van moderniteit en traditie. De Dani in traditionele uitmonstering, compleet met peniskoker, en een nieuwe brommer op een pas aangelegde weg.

De Baliemvallei werd in 1938 uit de lucht ontdekt, maar pas eind jaren vijftig daadwerkelijk onder Nederlands bestuur gebracht. Vrij snel na de komst van het bestuur, was ook de Franciscaner missie ter plaatse. Eén van de eerste missionarissen was pater N. Verheyen. Nederlandse gelovigen schonken hem een bromfiets. Het was de eerste bromfiets in de Baliemvallei en vermoedelijk het exemplaar dat is te zien op de foto.

‘Two Papoean men in traditional dress, one of whom is sat on a moped, in the Baliem Valley’. That is how this image is described in the catalogue of the picture collection. This description is correct from a factual point of view, but it does not entirely do justice to the fascinating sight of these two posing Dani, native inhabitants of the Baliem Valley, and a moped branded Puch. In the picture we see a crossover of modernity and tradition. The Dani in traditional dress, complete with penis sheath, and a new moped on a newly constructed road.

The Baliem Valley was discovered from the air in 1938, but only at the end of the fifties was it actively placed under Dutch rule. Fairly soon after the advent of the government, the Franciscan Mission arrived at this destination. One of the first missionaries was father N. Verheyen. Dutch worshippers donated a moped to him. This was the first moped in the Baliem Valley and presumably the moped that can be seen in this picture.

‘Dua orang laki-laki Papua berpakaian tradisional, salah seorang naik motor, di lembah Baliem’. Itulah deskripsi foto ini dalam katalogus koleksi foto. Walaupun secara faktual deskripsi ini benar, kurang cocok untuk adegan yang mempesonakan dengan dua orang Dani (penduduk asli lembah Baliem) yang berpose, dan sebuah motor merek Puch. Foto ini menunjukkan bergabungnya modernitas dan tradisi. Orang Dani berpakaian tradisional, termasuk koteka, dan sebuah motor baru di jalan yang belum lama dibangun.

Lembah Baliem ditemukan dari udara pada tahun 1938, tetapi baru benar-benar ditempatkan di bawah pemerintahan Belanda pada akhir tahun limapuluh. Tidak lama setelah kedatangan pemerintahan, misi dari ordo Fransiskan juga muncul di daerah ini. Salah seorang penginjil pertama adalah pater N. Verheyen. Jemaah Belanda memberi beliau sebuah motor. Motor ini adalah motor pertama di lembah Baliem dan kemungkinan besar dipotret di sini.

Lijst van afbeeldingen

1. ‘Bock met een hoorn’, afbeelding in: Is. Commelin, *Begin ende voortgang, van de Vereenighde Nederlantsche Geocstroyerde Oost-Indische Compagnie; vervatende de voornaemste reysen, by de inwoonderen der selver provincien derwaerts gedaen.* Amsterdam: Jan Janz, 1646.
Gravure in een boek, KITLV Bibliotheek k 49

2. ‘Waere afbeeldinge wegens het casteel ende stadt Batavia gelegen opt groot Eylant Java anno 1652’. Toegeschreven aan Matheus du Chesne. Ingekleurde kopergravure, KITLV Kaartcollectie E 23, 1

3. ‘Gustaaf Willem Baron van Imhoff, Gouverneur Generaal van Neerl. Indie. ÆT. XXXIX’, 1745.

Naar een schilderij van Ph. van Dijk uit 1742.
Kopergravure, KITLV Prentencollectie 47A3

List of illustrations

1. ‘Bock met een hoorn’, image in: Is. Commelin, *Begin ende voortgang, van de Vereenighde Nederlantsche Geocstroyerde Oost-Indische Compagnie; vervatende de voornaemste reysen, by de inwoonderen der selver provincien derwaerts gedaen.* Amsterdam: Jan Janz, 1646.
Engraving in a book, KITLV Library k 49

2. ‘Waere afbeeldinge wegens het casteel ende stadt batavia gelegen opt groot Eylant Java anno 1652.’ Attributed to Matheus du Chesne.
Coloured copperplate engraving, KITLV Maps and charts collection E 23,1

3. ‘Gustaaf Willem Baron van Imhoff, Gouverneur Generaal van Neerl. Indie. ÆT. XXXIX’, 1745.
After a painting by Ph. van Dijk from 1742.
Copperplate engraving, KITLV Prints collection 47A3

Daftar gamba

1. ‘Bock met een hoorn’, gambar dalam: Is. Commelin, *Begin ende voortgang, van de Vereenighde Nederlantsche Geocstroyerde Oost-Indische Compagnie; vervatende de voornaemste reysen, by de inwoonderen der selver provincien derwaerts gedaen.* Amsterdam: Jan Janz, 1646.
Graveran dalam buku, Perpustakaan KITLV k 49

2. ‘Waere afbeeldinge wegens het casteel ende stadt batavia gelegen opt groot Eylant Java anno 1652.’ Dianggap karya Matheus du Chesne.
Graveran tembaga yang diwarnai, Koleksi peta KITLV E 23,1

3. ‘Gustaaf Willem Baron van Imhoff, Gubernur-Jenderal Hindia Belanda. Indie. ÆT. XXXIX’, 1745.
Berdasarkan lukisan oleh Ph. van Dijk, tahun 1742.
Graveran tembaga, Koleksi gambar KITLV 47A3

4. ‘Een tweede soort van rups, van de guaiaves boom, mijn bereght op de selve gevange te zijn en verandert tot soo een schoone vlich, hier bij vertoont’, getekend door C. Markée, circa 1760.
Aquarel, KITLV Tekeningencollectie 37A97
5. Babad Pakoe Alaman, gedateerd 1800 (Javaanse jaartelling 1727).
Geïllumineerd Javaans handschrift, KITLV Handschriftencollectie Or. 15
6. Muntbiljet uit Ambon.
Handschrift uit de collectie L.C. Westenenk, KITLV Archievencollectie H 963,4
7. Bladzijde uit een Buginees dagboek, 1814.
Handschrift uit de archiefcollectie A. Cense, KITLV Handschriftencollectie Or.545(269)
8. ‘Fort Belgica-Eiland, Banda Neira = Forteresse Belgica-Isle de Banda Neira’, [1824]. Naar een tekening van Q.M.R. Verhuell.
Steendruk in kleur, KITLV Prentencollectie 37C204
4. ‘Een tweede soort van rups, van de guaiaves boom, mijn bereght op de selve gevange te zijn en verandert tot soo een schoone vlich, hier bij vertoont’, drawn by C. Markée, circa 1760.
Watercolour, KITLV Drawings collection 37A97
5. Babad Pakoe Alaman, dated 1800 (1727 A.J.). Illuminated Javanese manuscript, KITLV Manuscripts collection Or. 15
6. Bank note from Ambon.
Manuscript from the collection L.C. Westenenk, KITLV Archives collection H 963,4
7. Page from a Boeginese diary, 1814.
Manuscript from the archive collection A. Cense, KITLV Manuscripts collection Or.545(269)
8. ‘Fort Belgica-Eiland, Banda Neira = Forteresse Belgica-Isle de Banda Neira’, [1824]. After a drawing by Q.M.R. Verhuell.
Colour lithograph, KITLV Prints collection 37C204
4. ‘Een tweede soort van rups, van de guaiaves boom, mijn bereght op de selve gevange te zijn en verandert tot soo een schoone vlich, hier bij vertoont’, lukisan oleh C. Markée, sekitar 1760.
Lukisan cap air, Koleksi gambar KITLV 37A97
5. Babad Pakoe Alaman, tertanggal 1800 (tarikh Jawa 1727).
Naskah Jawa yang diiluminasi, Koleksi naskah KITLV Or. 15
6. Lembar uang dari Ambon.
Naskah dari koleksi L.C. Westenenk, Koleksi arsip KITLV H 963,4
7. Halaman dari buku harian Bugis, 1814.
Naskah dari koleksi arsip A. Cense, Koleksi arsip KITLV Or.545(269)
8. ‘Fort Belgica-Eiland, Banda Neira = Forteresse Belgica-Isle de Banda Neira’, [1824]. (Pulau Benteng Belgica, Banda Neira). Berdasarkan gambar oleh Q.M.R. Verhuell.
Cetak batu berwarna, Koleksi gambar KITLV 37C204

9. Twee steendrukken door Madou et Lauters, in: P.J. Benoit, *Voyage à Surinam; Description des possessions néerlandaises dans la Guyane*. Bruxelles: Société des Beaux-Arts, 1839. Steendruk, KITLV Bibliotheek 3r 234
10. ‘Promenade sur la Place de Waterloo à Batavia’. Steendruk in kleur, KITLV Prentencollectie 47B27
11. ‘Vue du palais de Buitenzorg’. Steendruk in kleur, KITLV Prentenverzameling 47B25
12. ‘Lima-Poeloe: Toewanko Gedang’, door J.H.W. le Clercq. Het later toegevoegde jaartal is abusievelijk 1845, het moet 1846 zijn. Aquarel, KITLV Tekeningencollectie 37A10
13. ‘Südküste ostwärts von Rongkop’, naar een tekening van Franz Junghuhn. Steendruk in kleur, KITLV Prentencollectie 47E1
9. Two lithographs produced by Madou and Lauters in P.J. Benoit, *Voyage à Surinam; Description des possessions néerlandaises dans la Guyane*. Bruxelles: Société des Beaux-Arts, 1839. Lithograph, KITLV Library 3r 234
10. ‘Promenade sur la Place de Waterloo à Batavia’. Colour lithograph, KITLV Prints collection 47B27
11. ‘Vue du palais de Buitenzorg’. Colour lithograph, KITLV Prints collection 47B25
12. ‘Lima-Poeloe: Toewanko Gedang’, by J.H.W. le Clercq. The year that was added later erroneously reads 1845; it should be 1846. Watercolour, KITLV Drawings collection 37A10
13. ‘Südküste ostwärts von Rongkop’, after a drawing by Franz Junghuhn. Colour lithograph, KITLV Prints collection 47E1
9. Dua karya cetak batu oleh Madou dan Lauters, dalam: P.J. Benoit, *Voyage à Surinam; Description des possessions néerlandaises dans la Guyane*. Bruxelles: Société des Beaux-Arts, 1839. Cetak batu, Perpustakaan KITLV 3r 234
10. ‘Promenade sur la Place de Waterloo à Batavia’. Cetak batu berwarna, Kumpulan gambar KITLV 47B27
11. ‘Vue du palais de Buitenzorg’. Cetak batu berwarna, Kumpulan gambar KITLV 47B25
12. ‘Lima-Poeloe : Toewanko Gedang’, karya J.H.W. le Clercq. Tahun yang ditambahkan kemudian adalah 1845, sedangkan seharusnya 1846. Lukisan cap air, Koleksi gambar KITLV 37A10
13. ‘Südküste ostwärts von Rongkop’, berdasarkan gambar oleh Franz Junghuhn. Cetak batu berwarna, Koleksi gambar KITLV 47E1

14. Pagina uit: L. Ullmann, *Het eiland Banka en zijne uitwendige gesteldheid etc.*, 1855.

Geillustreerd handschrift, KITLV Handschriftencollectie H 400

15. Indische typen: ‘Boeginees; Wedono / Districtshoofd / Chef d’un Districe; Toe Kang Reaal / Geldwisselaar / Changeur; Orang Njang Pikol Payong / Zonneschermdrager; Porte-Parasole; Bodjong Tampat Loeda / Kwispedoordrager / Porte-Crachoir; Bodjong Tampat Siri / Tabaksdoosdrager / Porte-Tabatière’, 1860.

Steendruk in kleur, KITLV Prentencollectie 51D6

16. ‘Saba’, door G.W.C. Voorduin.

Steendruk in kleur, KITLV Prentencollectie 47D44

17. ‘Joden Savannah’, door G.W.C. Voorduin.

Steendruk in kleur, KITLV Prentencollectie 47D31.

14. Page taken from L. Ullmann, *Het eiland Banka en zijne uitwendige gesteldheid etc.*, 1855.

Illustrated manuscript, KITLV Manuscripts collection H 400

15. Types of people in the Dutch East Indies: ‘Boeginees; Wedono / Districtshoofd / Chef d’un District; Toe Kang Reaal / Geldwisselaar / Changeur; Orang Njang Pikol Payong / Zonneschermdrager; Porte-Parasole; Bodjong Tampat Loeda / Kwispedoordrager / Porte-Crachoir; Bodjong Tampat Siri / Tabaksdoosdrager / Porte-Tabatière’, 1860.

Colour lithograph, KITLV Prints collection 51D6

16. ‘Saba’, by G.W.C. Voorduin.

Colour lithograph, KITLV Prints collection 47D44

17. ‘Joden Savannah’ by G.W.C. Voorduin.

Colour lithograph, KITLV Prints collection 47D31

14. Halaman dari: L. Ullmann, *Het eiland Banka en zijne uitwendige gesteldheid etc.*, 1855.

Naskah berilustrasi, Koleksi naskah KITLV H 400.

15. Contoh berbagai kelompok masyarakat Hindia Belanda: ‘Boeginees (orang Bugis); Wedono / Districtshoofd / Chef d’un District ; Toe Kang Reaal / Geldwisselaar / Changeur ; Orang Njang Pikol Payong / Zonneschermdrager ; Porte-Parasole ; Bodjong Tampat Loeda / Kwispedoordrager / Porte-Crachoir ; Bodjong Tampat Siri / Tabaksdoosdrager / Porte-Tabatière’, 1860.

Cetak batu berwarna, Koleksi gambar KITLV 51D6

16. ‘Saba’, oleh G.W.C. Voorduin.

Cetak batu berwarna, Koleksi gambar KITLV 47D44

17. ‘Joden Savannah’, oleh G.W.C. Voorduin.

Cetak batu berwarna, Koleksi gambar KITLV 47D31

18. 'Eene overstrooming op Java', naar een schilderij van Raden Saleh.
Steendruk in kleur, KITLV Prentencollectie 47A64
19. Bladzijden uit Frans Lebret, *Reise naar en over Java met de Overland-Maildienst der Messageries Imperiales door de gebroeders F. en J.H. Lebret*, 1863.
Geïllustreerd handschrift, KITLV Handschriftencollectie H 1006
20. Moskee te Barabai, door J.A. Meessen, 1876.
Foto, KITLV Fotocollectie 10370
21. 'Het rampok feest', litho naar een schilderij van De Stuers. Uit: *De Indische archipel; Tafereelen uit de natuur en het volksleven in Indië*, 1865-76.
Steendruk in kleur, KITLV Prentencollectie 47A68
22. Pagina uit *Buku Kedhung Kebo*, soms ook aangeduid als *Babad Dipanagara*
18. 'Eene overstrooming op Java', after a painting by Raden Saleh.
Colour lithograph, KITLV Prints collection 47A64
19. Pages taken from *Reise naar en over Java met de Overland-Maildienst der Messageries Imperiales door de gebroeders F. en J.H. Lebret*, described by Frans Lebret, 1863.
Illustrated manuscript, KITLV Manuscripts collection H 1006
20. Mosque at Barabai, by J.A. Meessen, 1876.
Photograph, KITLV Photo collection 10370
21. 'Het Rampok feest', lithograph after a painting by De Stuers. Source: *De Indische archipel; Tafereelen uit de natuur en het volksleven in Indië*, 1865-76.
Colour lithograph, KITLV Prints collection 47A68
22. Page taken from *Buku Kedhung Kebo*, sometimes referred to as *Babad Dipanagara*
18. 'Eene overstrooming op Java', berdasarkan lukisan karya Raden Saleh.
Cetak batu berwarna, Koleksi gambar KITLV 47A64
19. Halaman dari *Reise naar en over Java met de Overland-Maildienst der Messageries Imperiales door de gebroeders F. en J.H. Lebret*, digambaran oleh Frans Lebret, 1863.
Naskah berilustrasi, Koleksi naskah KITLV H 1006
20. Mesjid di Barabai, oleh J.A. Meessen, 1876.
Foto, Koleksi foto KITLV 10370
21. 'Het rampok feest', lito berdasarkan lukisan karya De Stuers. Dari: *De Indische archipel; Tafereelen uit de natuur en het volksleven in Indië*, 1865-76.
Cetak batu berwarna, Koleksi gambar KITLV 47A68
22. Halaman dari *Buku Kedhung Kebo*, juga disebut *Babad Dipanagara*

Geïllustreerd Javaans handschrift, KITLV Handschriftencollectie Or. 13	Illustrated Javanese manuscript, KITLV Manuscripts collection Or. 13	Naskah Jawa yang berilustrasi, Koleksi naskah KITLV Or. 13
23. Begin van het Suezkanaal bij Port Said, circa 1875. Fotograaf Zangaki. Foto, KITLV Fotocollectie 28349	23. Start of the Suez Canal near Port Said, circa 1875. Photographed by Zangaki. Photograph, KITLV Photo collection 28349	23. Awal terusan Suez di Port Said, sekitar 1875. Fotografi Zangaki. Foto, Koleksi foto KITLV 28349
24. Kruispunt Molenvliet en Tanah Abang te Batavia, circa 1875. Woodbury & Page. Albumine, KITLV Fotocollectie 18185	24. Junction Molenvliet and Tanah Abang at Batavia, circa 1875. Woodbury & Page. Albumen print, KITLV Photo collection 18185	24. Persimpangan jalan Molenvliet dan Tanah Sbang di Batavia, sekitar 1875. Woodbury & Page. Albumin, Koleksi foto KITLV 18185
25. ‘Slapende Poenans in hun woning, het woud’, naar een tekening van Carl Bock. Steendruk in kleur, KITLV Prentencollectie 36C128	25. ‘Slapende Poenans in hun woning, het woud’, after a drawing by Carl Bock. Colour lithograph, KITLV Prints collection 36C128	25. ‘Slapende Poenans in hun woning, het woud’, berdasarkan gambar oleh Carl Bock. Cetak batu berwarna, Koleksi gambar KITLV 36C128
26. Diverse typen, door A. Borret, 1881. Aquarel, KITLV Tekeningencollectie 37A210	26. Diverse types of people, by A. Borret, 1881. Watercolour, KITLV Drawings collection 37A210	26. Berbagai anggota masyarakat Suriname, karya A. Borret, 1881. Lukisan cap air, Koleksi gambar KITLV 37A210
27. De officiële opening van de Chinese Sociëteit Kong Ngie Tong Sang (Vereniging tot Bevordering en Uitbreidung van Deugd onder de	27. The official opening of the Chinese Society Kong Ngie Tong Sang (Association for the Advancement and Proliferation of Virtue among the	27. Pembukaan resmi Gedung Sositet Cina Kong Ngie Tong Sang (Perhimpunan Pembinaan dan Perluasan Kebajikan antara Kaum Cina) di Steen-

- Chinezen) aan de Steenbakkersgracht te Paramaribo, februari 1885. Door Julius Muller.
Albumine, KITLV Fotocollectie 39038
- Chinese) at Steenbakkersgracht in Paramaribo, February 1885, by Julius Muller
Albumen print, KITLV Photo collection 39038
28. Westzijde van de Shivatempel van de Prambanan bij Jogjakarta, door K. Cephas, 1890.
Albumine, KITLV Fotocollectie 12221
28. The west side of the Shiva temple at the Prambanan complex near Yogyakarta, by K. Cephas 1890.
Albumen print, KITLV Photo collection 12221
29. ‘De heer Fransen van de Putte en de Atjehoorlog.’
Deze spotprent van Johan Braakensiek verscheen als bijlage bij het weekblad De Amsterdammer.
Steendruk, KITLV Prentencollectie 52B2
29. ‘De heer Fransen van de Putte en de Atjehoorlog’, Th54264
??
??
30. Nederlandsch-Indisch oorlogsspel.
Steedruk in kleur, KITLV Prentencollectie 51K1
30. Board game, based on the Atjeh conflict in the Dutch East Indies.
Colour lithograph, KITLV Prints collection 51K1
31. *Pustaha*
Geïllustreerd Bataks handschrift op boombast, KITLV Handschriftencollectie Or. 192
31. *Pustaha*
Illustrated Batak manuscript on tree bark, KITLV Manuscripts collection Or. 192
- bakkersgracht, Paramaribo, Februari 1885. Oleh Julius Muller.
Albumin, Koleksi foto KITLV 39038
28. Sebelah Barat Candi Siwa Prambanan di Yogyakarta, oleh K. Cephas, 1890.
Albumin, Koleksi foto KITLV 12221
29. ‘De heer Fransen van de Putte en de Atjehoorlog’.
Gambar ejekan karya Johan Braakseniek ini diterbitkan sebagai lampiran mingguan ‘De Amsterdammer’.
Cetak batu, Koleksi gambar KITLV 52B2
30. Permainan perang Hindia Belanda.
Cetak batu, Koleksi gambar KITLV 51K1
31. *Pustaha*
Naskah Batak berilustrasi (pada kulit kayu), Koleksi naskah KITLV Or. 192

32. Door een bandjir weggeslagen spoorbrug van de Staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust te Batoebedoekoeng in de Anai-kloof. Foto door C. Nieuwenhuis, Padang. December 1892.
Albumine, KITLV Fotocollectie 19325
32. Bridge owned by the national railway company swept away by a flood (*bandjir*) at Batoebedoekoeng, at the west coast of Sumatra in the Anai Gorge. Photograph by C. Nieuwenhuis, Padang. December 1892.
Albumen print, KITLV Photo collection: 19325
32. Jembatan kereta Perusahaan Jawatan Kereta Api Negara yang dihanyutkan banjir di jurang Anai, Batu Badukuang (Pantai Barat Sumatra). Foto oleh C. Nieuwenhuis, Padang. Desember 1892.
Albumin, Koleksi foto KITLV 19325
33. Brief van Kartini aan mevrouw R.M. Abendanon-Mandri, 13 augustus 1900.
Handschrift uit de collectie J.H. Abendanon, KITLV Handschriftencollectie H 1200, 1
33. Letter by Kartini to Ms R.M. Abendanon-Mandri, 13 August 1900.
Manuscript from the collection J.H. Abendanon, KITLV Manuscripts collection H. 1200,1
33. Surat Kartini kepada Ibu R.M. Abendanon-Mandri, 13 Agustus 1900.
Naskah koleksi J.H. Abendanon, Koleksi naskah KITLV H 1200,1
- 34-36. Javaanse en Soendanese vrouwen, circa 1900-1910.
Daglichtgelatinezilverdruk, KITLV Fotocollectie 90882-90884
- 34-36. Javanese and Soendanese women, circa 1900-1910.
Daylight gelatin-silver print, KITLV Photo collection 90882-90884
- 34-36. Wanita Jawa dan Sunda, sekitar 1900-1910.
Cetakan perak gelatin, Koleksi foto KITLV 90882-90884
37. Een Javaanse jongen met lei op weg naar school passeert een batikwinkel, door J. van der Heyden.
Aquarel, KITLV Tekeningencollectie 36B287
37. A Javanese boy with slate on his way to school passes by a batik shop, by J. van der Heyden.
Watercolour, KITLV Drawings collection 36B287
37. Seorang bocah Jawa membawa batu tulis menuju sekolah, sambil melewati toko batik, oleh J. van der Heyden.
Lukisan cap air, Koleksi gambar KITLV 36B287
38. 'De haven van Sabang rond 1910', schoolplaat.
KITLV Prentencollectie 52A11
38. 'De haven van Sabang rond 1910', school plate.
KITLV Prints collection 52A11
38. 'Pelabuhan Sabang sekitar 1910', gambar sekolah.
Koleksi gambar KITLV 52A11

39. ‘Oost en West’ tegeltableau van de firma Rozenburg te Den Haag, naar een ontwerp van Jan Toorop.
40. Uitstalling van hoeden van de Curaçaosche Panamahoeden Industrie.
Foto, KITLV Fotocollectie 34500
41. Berg met Minangkabause huizen op de voorgond, door Moh. Sjafé'i te Kajutaman, circa 1925.
Aquarel, KITLV Tekeningencollectie 37A117
42. Dampati Lalangon, kopie uit 1935 vermoedelijk door I Ketut Badung.
Balinese lontar (handschrift op palmlad), KITLV handschriftencollectie Or. 546
43. Europese jongen verkleed als Popeye in Suriname, circa 1935.
Foto, KITLV fotocollectie 54264
39. ‘Oost en West’ tile tableau by the Rozenburg firm at Den Haag, after a design by Jan Toorop.
40. Display of hats produced by the Curaçaosche Panamahoeden Industrie.
Photograph, KITLV Photo collection 34500
41. Mountain with Minangkabau houses in the foreground, by Moh. Sjafé'i at Kajutaman, circa 1925.
Watercolour, KITLV Drawings collection 37A117
42. Dampati Lalangon, copy from 1935, probably by I Ketut Badung.
Balinese *lontar* (manuscript on palm leaf), KITLV Manuscripts collection Or. 546
43. European boy dressed up as Popeye in Suriname, circa 1935.
Photograph, KITLV Photo collection:
39. ‘Timur dan Barat’ lukisan tegel firma Rozenburg di Den Haag, berdasarkan desain Jan Toorop.
40. Pemajangan topi Curaçaosche Panamahoeden Industrie.
Foto, Koleksi foto KITLV 34500
41. Gunung dengan rumah Minang di latar depan, karya Moh. Sjafé'i di Kajutaman, sekitar 1925. Lukisan cap air, Koleksi gambar KITLV 37A117
42. Dampati Lalangon, salinan yang diperkirakan dibuat oleh I Ketut Badung pada tahun 1935. Lontar Bali (naskah pada daun palem), Koleksi naskah KITLV Or. 546
43. Seorang anak laki-laki Eropa berpakaian Popeye di Suriname, sekitar 1935.
Foto, Koleksi foto KITLV 54264

44. Pamflet van de NSB tegen de Engelse en Amerikaanse aanwezigheid in Suriname en Curaçao.
KITLV Prentencollectie 36D525
- 45.'D'r uit! Indië moet bevrijd', ontwerp Nico Broekman.
KITLV Prentencollectie 51G10
46. 'Setapak pantang mundur!'.
Pamflet, KITLV Handschriftnecollectie Or. 663
47. Affiche 50 jaar regeringsjubileum Wilhelmina.
KITLV Prentencollectie 50 E1
48. Bhima Swarga, door I Dewa Made Pasek.
Tekening op een katoenen doek, KITLV Tekeningencollectie 51K4
49. 'Suriname: Onze jeugd'.
Prentbriefkaart, KITLV Fotocollectie 5336
50. Papoea's in de Baliemvallei
Foto, KITLV Fotocollectie 37629
44. Pamphlet of the Dutch National Socialist Movement (NSB) aimed against the English and American presence in Suriname and Curaçao.
KITLV Prints collection 36D525
45. 'D'r uit! Indië moet bevrijd', design Nico Broekman.
KITLV Prints collection 51G10
46. 'Setapak pantang mundur!'.
Pamphlet, KITLV Manuscripts collection Or. 663
47. Poster celebrating 50 year jubilee of Queen Wilhelmina.
KITLV Prints collection 50 E1
48. Bhima Swarga, by I Dewa Made Pasek.
Drawing on a cotton medium, KITLV Drawings collection 51K4
49. 'Suriname: Onze jeugd'.
Picture postcard, KITLV Photo collection 5336
50. Papoeans in the Baliem Valley
Photograph, KITLV Photo collection 37629
44. Pamflet NSB melawan kehadiran Inggris dan Amerika di Suriname dan Curaçao.
Koleksi gambar KITLV 36D525
- 45.'Keluar! Hindia Belanda harus dibebaskan', desain Nico Broekman.
Koleksi gambar KITLV 51G10
46. 'Setapak pantang mundur!'.
Pamflet, Koleksi gambar KITLV Or. 663
47. Poster 50 tahun jubileum pemerintahan Wilhelmina.
Koleksi gambar KITLV 50 E1
48. Bhima Swarga, oleh I Dewa Made Pasek.
Gambar pada kain katun, Koleksi gambar KITLV 51K4
49. 'Suriname: Onze jeugd'.
Kartu pos bergambar, Koleksi foto KITLV 5336
50. Orang Papua di lembah Baliem
Foto, Koleksi foto KITLV 37629

Bibliografie / Bibliography / Bibliografi

???? / Unpublished sources / Tidak diterbitkan

- VOC website
- archief / archive/ Arsip L.C. Westenenk, KITLV H.963

Literature

- Ballegoijen de Jong, Michiel van
2001 *Stations en spoorbruggen op Sumatra 1876-1941*. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw.
- Bastin, John en Bea Brommer
1979 *Nineteenth century prints and illustrated books of Indonesia; With particular reference to the print collection of the Tropenmuseum, Amsterdam*. Utrecht: Het Spectrum.
- Beekman, E.M.
1998 *Paradijzen van weleer; Koloniale literatuur uit Nederland-Indië, 1600-1950*. Amsterdam: Prometheus.
- Benoit, P.J.
1839 *Voyage à Surinam; Description des possessions néerlandaises dans la Guyane*. Bruxelles: Société des Beaux-Arts.
- Bock, Carl
1881-87 *Reis in Oost- en Zuid- Borneo van Koetei naar Banjermassin ondernomen op last van de Indische regering in 1879 en 1880*. 's-Gravenhage: Nijhoff. [KITLV.]
- Braam, J.J.
[1842] *Vues de Java*. Amsterdam: Buffa.

Commelin, Is.

- 1646 *Begin ende voortgang, van de Vereenighde Nederlantsche Geocroyeerde Oost-Indische Compagnie; vervatende de voornaemste reysen, by de inwoonderen der selver provincien derwaerts gedaen [...].* Amsterdam: Jan Janz.

Dampati

- 1948 *Dampati Lalangon; 11 platen naar Balische lontar-illustraties.* Bandoeng: Nix.

Deventer Jsz, S. van

- 1865-76 *De Indische archipel; Tafereelen uit de natuur en het volksleven in Indië.* 's-Gravenhage: [Van 't Haaff].
Gaastra, F.S.

- 1982 *De geschiedenis van de VOC.* Haarlem: Fibula-Van Dishoeck.

Gagern, H. Von

- 1866 *Het leven van den generaal Frederik v. Gagern van 1813-1848 in Nederlandsche dienst; Episodes uit de geschiedenis van ons vaderland, gedurende 1813-1848.* Amsterdam: Schadd.

Graaf, H.J. de

- 1963 *Catalogus van de handschriften in westerse talen toebehorende aan het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde.* 's-Gravenhage: Nijhoff. [KITLV.]

Haasse, Hella

- 2004 *Bij de les; Schoolplaten van Nederlands-Indië.* Amsterdam: Contact.

Haks, Leo en Guus Maris

- 1995 *Lexicon of foreign artists who visualized Indonesia (1600-1950); Surveying painters, watercolourists, droughsmen, sculpters, illustrators, graphic and industrial artists.* Utrecht: Bestebreurtje.

Hoefte, Rosemarijn en Clazien Medendorp

- 2003 *Suriname; gezichten, typen en costumen naar de natuur geteekend door A. Borret.* Leiden: KITLV Uitgeverij. [Boekerij 'Oost en West'.]

Jaquet, Frits

- 1993 'Geschiedenis van de KITLV-bibliotheek', in: *Geboekte groei; Bij het afscheid van drs. Pram Sutikno als bibliothecaris van het KITLV.* Leiden: KITLV Uitgeverij.

- Jong, L. de
1985 *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog; Deel 11 b: Nederlands-Indië II, eerste helft.*
Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Junghuhn, Franz
1853 *Landschaften-Atlas zu Java, seine Gestalt, Pflanzendecke und innere Bauart.* Leipzig: Arnold'schen Buchhandlung.
- Kartini, R.A.
1987 *Brieven aan mevrouw R.M. Abendanon-Mandri en haar echtgenoot met andere documenten. Bezorgd door F.G.P. Jaquet.* Dordrecht: Foris. [KITLV.]
- Knaap, Gerrit
1999 *Cephas, Yogyakarta; Photography in the service of the sultan.* Leiden: KITLV Press.
- Kolfin, E.
1997 *Van de slavenzweep en de muze; Twee eeuwen verbeelding van slavernij in Suriname.* Leiden: KITLV Uitgeverij. [Caribbean Series 17.]
- Maronier, J.H.
1967 *Pictures of the tropics; A catalogue of drawings, water-colours, paintings, and sculptures in the collection of the Royal Institute of Linguistics and Anthropology in Leiden.* 's-Gravenhage: Nijhoff. [KITLV.]
- Merian, M.S.
1705 *Metamorphosis Insectorum Surinamensium.* Amsterdam: Valck.
- Mevius, Johan
2002 *Speciale catalogus van de Nederlandsemunten van 1795 tot heden; Met Ned. West-Indië, Ned. Oostindië, Suriname, Curaçao, Ned. Antillen, Aruba.* Vriezenveen: Mevius Numisbooks.
- Multatuli
1871 *Ideën van Multatuli.* Amsterdam: Funke.
- Nieuwenhuys, Rob
1972 *Oost-Indische spiegel; Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven, vanaf de eerste jaren der Compagnie tot op heden.* Amsterdam: Querido.

- Pigeaud, Theodore G.Th.
- 1968 *Literature of Java; Catalogue raisonné of Javanese manuscripts in the library of the University of Leiden and other public collections in the Netherlands*. Vol. 2. The Hague: Nijhoff.
- Dubois, E.
- 1860 *Types indiens pris au marché à Sourabaya*. Haarlem: Van Brederode.
- Stapel, F.W.
- 1941 *De Gouverneurs-Generaal van Nederlandsch-Indië in beeld en woord*. Den Haag: Van Stockum.
- Tol, Roger
- 1989 'De Buginezen op Zuid-Sulawesi; geschiedenis en literatuur', in: W. van der Molen (red.), *Indonesiana; Cultuurkunde van Indonesië*. Leiden: Vakgroep Talen en Culturen van Zuidoost Azië en Oceanië, Rijksuniversiteit Leiden. [Semaian 1.]
- Veen, Annemiek van der
- 1983 'De geschiedenis van de Antilliaanse hoedenvlechterij op Curaçao', *Sticusa Journaal* 13:4-7.
- Verhuell, Q.M.R.
- [1824] *Gezichten in Oost-Indië; Naar de natuur geteekend*. Rotterdam: Arbon en Krap.
- Vink, Steven
- 1997 *Suriname door het oog van Julius Muller; Fotografie 1882-1902*. Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen, Paramaribo: Stichting Surinaams Museum.
- Voorduin, G.W.C.
- 1860-61 *Gezichten uit Neerland's West-Indien; Naar de natuur geteekend en beschreven*. Amsterdam: Buffa.
- Wachlin, Steven
- 1994 *Woodbury & Page; Photographers Java*. Leiden: KITLV Press.
- Zondervan, Henri
- [1915] *Insulinde in woord en beeld; De Sabang-haven op Poeloe Weh*. Groningen/Den Haag: Wolters.